

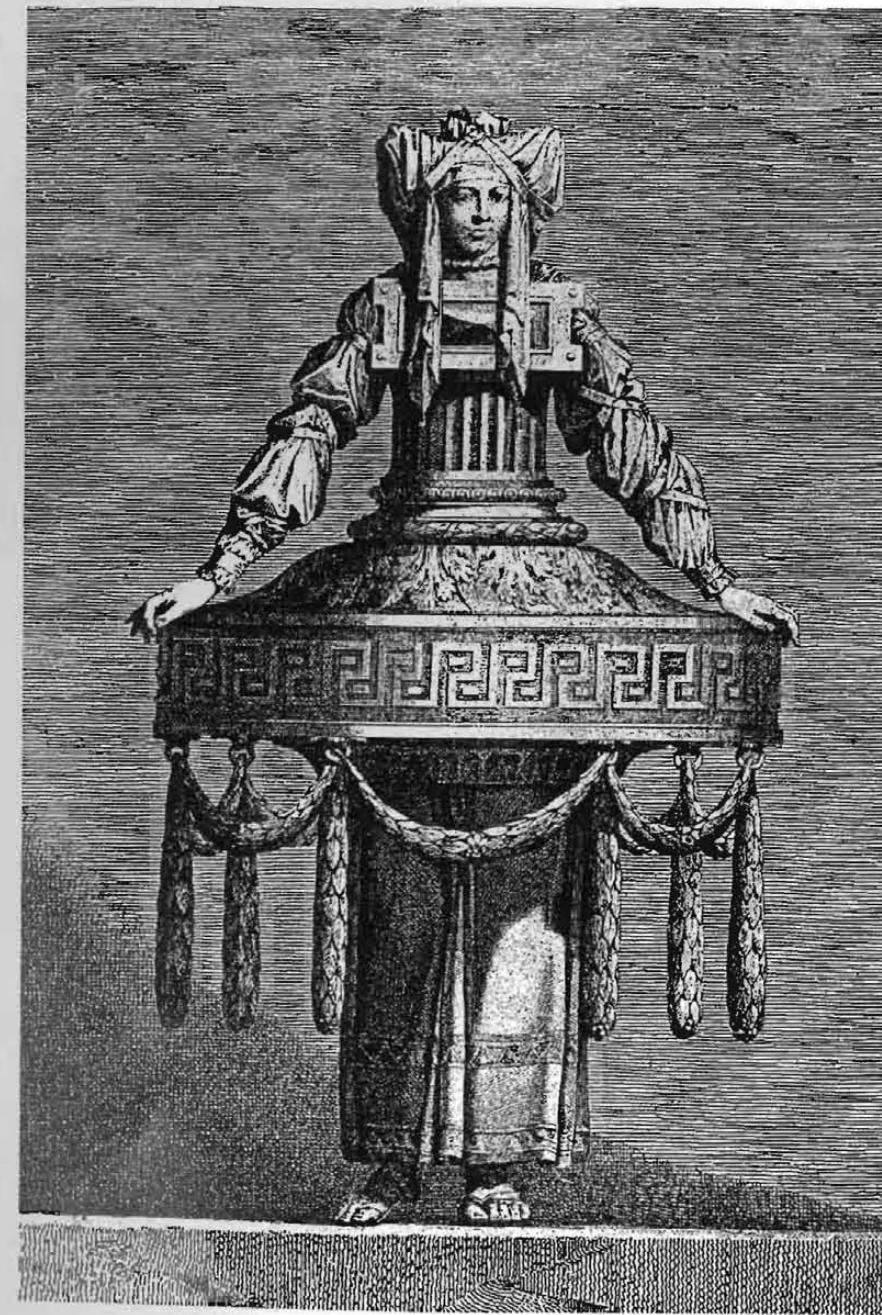
47

Sfera Politicii

REVISTĂ LUNARĂ DE ȘTIINȚE POLITICE EDITATĂ DE FUNDAȚIA "SOCIETATEA CIVILĂ"

Anul V Anul 1997

G
E
N
D
E
R

G
E
N
D
E
R

Editorial Board

CĂLIN ANASTASIU

DANIEL CHIROT

DENNIS DELETANT

GHIȚĂ IONESCU

GAIL KLIGMAN

DAN OPRESCU

STELIAN TĂNASE (Editor)

VLADIMIR TISMĂNEANU

G.M. TAMÁS

Fundatia
Societatea Civilă

President: DAN GRIGORE

Redacție:

Cristian R. Pârvulescu

Louis Ulrich

Dan Pavel

(redactor șef adjunct)

Grafică:

Tomnița Florescu

Manager:

Alice Dumitrache

FUND FOR CENTRAL AND EAST
EUROPEAN BOOK PROJECTS

Amsterdam

SOROS FOUNDATION

Bucharest

SFERA POLITICII este înregistrată
în Catalogul publicațiilor din România
la numărul 4165.

Reproducerea articolelor apărute în
publicația noastră se face numai cu
acordul redacției.

Desktop Publishing
Fundatia „Societatea Civilă“
Gabriela Gruia

Tiparul executat la Tipografia SEMNE

Sfera Politicii

este citită de membrii Parlamentului, de cei mai importanți oameni de afaceri, de intelectuali, oameni politici și studenți.

Sfera Politicii ajunge acolo unde se iau decizii, se creează imagine, se câștigă influență.

Un abonament la Sfera Politicii pe șase luni costă 33 000 lei cu taxe poștale.

Outside Romania: Yearly subscription is \$50 or its equivalent in your country's currency (12 issues). Please send checks only to: PO Box 22/212, Bucharest, Romania

Include the following information: name, address, institution, phone number.

Cont FUNDATIA SOCIETATEA CIVILĂ

Lei: 402466026422

USD: 402466028405

BANCKOOP ROSETTI

În atenția cititorilor:

Adresa Fundației Societatea Civilă este:

Intr. Grigore Alexandrescu, nr. 3, ap. 1
oficial poștal 22/212, București

Fundație tel. 210 75 69; fax: 210 75 69, 22 333 89

Tehnoredactare tel/fax: 725 04 09

Administrație tel.: 673 61 86, 610 59 90

Găsiți Sfera Politicii la:

Librăriile Humanitas: din București și provincie
Librăria '95 (Academiei): București, Calea Victoriei 12
Librăria 155 (Drept): București, Bd. Kogălniceanu 24
Librăria All: București, Bd. Kogălniceanu 95 A
Librăria Kriterion: București, Calea Victoriei 46
Librăria M. Sadoveanu, Bd. Magheru 35
Euromedia: București, str. General Berthelot 41
Librăria 157 (ASE): București
Fundația Cărții: București, Bd. Ana Ipătescu 3
Librăria Bihar Naplo: Oradea
Librăria Omniscop: Craiova
Librăria Universității: Brașov, str. Universității 3
Nord-Est (Monitorul): Iași, str. Smărdat 5
S.C. San Vialy: Iași, Bd. Independenței 22
Librăriile VED: Cluj, str. Heltau 59
S.C. Slarm: București, str. Docenților 25

Sfera Politicii apare la data de 1 a fiecărei luni

Revista poate fi procurată și direct de la sediul Fundației, Intrarea Grigore Alexandrescu nr. 3,
ap. 1, sector 1

Cuprins

2. Editorial	Stelian Tănase	Amenințările dezamăgirii
5. Gender	Mihaela Miroiu	Hrana conservatorismului: antifeminismul
8.	Liliana Popescu	Șoapte fierbinți și fantezii romantice?
11.	Cătălina Ulrich	A fi sau a deveni ceea ce vor și vrei să fi
16.	Cristian Vasilescu	Simbolica democrației
18.	Maria Bucur	În cinstea mamelor bine crescute
24.	Alin Voica	Public și privat
26.	Lidia Constantinescu	Consiliul național al statutului egal
29. Anatomia comunismului	Document	Stenograma ședinței Biroului Politic al CC al PMR, 29 nov. 1961
33.	Augustin Ioan	Un discurs funebru la căpătâiul realismului socialist
36. Actualitatea	Ovidiu Vaida	O coaliție pe jumătate
38.	Claudiu Săftoiu	Riscul de imagine și chestiunea maghiară
40.	Radu Bușneag	Reforma pieței valutare.
42. Politică internațională	Adam Michnik	Griul este o culoare frumoasă
46.	Adrian Bratu	Resorturile interne ale politiciei externe românești
50.	Adriana Săftoiu	Premieră românească la Budapesta.
52.	Oana-Valentina Suciu	Va fi oare altfel?
55. Recenzii	Romulus Brâncoveanu	Vladimir Tismăneanu, <i>Reinventarea politicului</i>
58.	Ştefan Popenici	Françoise Thome, <i>Sfîrșiturile comunismului</i>
60.	Antonia Oprîța	Mădălina Nicolaescu (coord.), <i>Cine suntem noi?</i>
61.	Alis Niță	Adrian Neculau, Gilles Ferréol (coord.), <i>Minoritari, marginali, excluși</i>
62.	Radu Carp	Gabriel Andreescu, <i>Naționaliști, antinaționaliști...</i>
64. Semnale		

Amenințările dezamăgirii

STELIAN TĂNASE

Schimbarea, reformele, fac ca societatea să treacă în mod necesar, printr-o perioadă de dificile încercări, o parte dintre ele la limita suportabilului. Lucrurile se vor înrăuăti în următorii doi ani, înainte de a se întrevedea primele îmbunătățiri ale standardului de viață. Nu știm azi care vor fi efectele acestui proces. Ce știm este că fără acest proces care aduce pentru o perioadă inflație, scădere puterii de cumpărare, somaj dincolo de 2 milioane, etc. vom dispărea de pe harti, înghiții economic, și apoi politic, de alții. Reformele de ansamblu vor dura mai mult decât viața acestui parlament. Dar nu acest lung proces îl am în vedere aici. Ci durata reformelor - care include așezarea societății românești pe standardele lumii de la sfîrșitul secolului al XX-lea. Această perioadă se va încheia odată cu realizarea *take-off-ului*. Polonia, Republica Cehă și Ungaria l-au realizat deja. Este și motivul pentru care sunt principalii candidați la admiterea în NATO.

Sfîrșitul perestroikăi și lansarea societății românești într-un proces de schimbare de tip occidental generează suferințe. Promisiunile făcute de toate forțele politice (nu numai de ciștagători), ca și dorințele populației (din ce în ce mai depășită de consecințele imobilismului administrației Iliescu-Văcăroiu) au creat un orizont de aşteptare radical diferit de ceea ce se întâmplă în ultimele luni. Amenințările pe care le acordă această dezamăgire nu sunt de neglijat și orice act de guvernare rațional trebuie să le aibă în vedere. În decembrie 1989 și noiembrie 1996 schimbările de regim politic au fost și efectul dezamăgirilor. Ale promisiunilor și aşteptărilor care s-au arătat vane.

Frica, angrenajul polițienesc, la care s-au adăugat înțelegerile postbelice între Marile puteri, au amînat cu decenii căderea regimului comunist. Intervalul pînă la sancționarea regimului Iliescu a fost de numai 7 ani. Data viitoare intervalul s-ar putea să fie și mai scurt. Leția pe care populația a înțeles-o este că poate să-i schimbe pe cei de care sunt conduceți. Există instituția alegerilor anticipate, dar și practica (cunoscută de acum și însușită bine) a mișcărilor de stradă. Ar fi niște iluzii ale celor care dețin astăzi puterea să credă că rămîn eternizați în clădirile statului, populația va fi răbdătoare la nesfîrșit și opoziția de stînga și naționalistă resemnate.

Deocamdată capitalul de încredere al ciștagătorilor din noiembrie nu s-a epuizat. Cei care au susținut schimbarea sunt în continuare alături de cei pe care i-au mandat să o realizeze. Dar în acest electorat

eterogen, o bună parte a votat *împotriva* vechii administrații, și nu atât *pentru* un anume tip de schimbare. La fel cum ralierea care s-a produs în decembrie 1989 a fost *împotriva* dictaturii lui Ceaușescu și mult mai puțin în favoarea unor schimbări de tip liberal-democrat. A fost o revoluție *împotriva* privilegiilor nomenklaturii, a clanului Ceaușescu, a săraciei, și mult mai puțin decât se crede *pentru* o economie de piață, pluralism politic etc. Fie și din motivul, cel mai simplu, că modelul occidental nu fusese trăit de aproape nimănii. Unii care au susținut schimbarea s-au desprins pentru a critica noua putere. Unii pentru că reforma merge prea încet, alții pentru că merge prea repede. Aceștia nu *instigă* cum am auzit cîțiva "democrați" ci răspund nemulțumirilor și îndoielilor. Nerăbdarea nu este o unitate de măsură e adeverat, dar și procesele sociale sunt în continuă cursere. Ele nu s-au oprit în noiembrie 1996. Ignorarea acestui adevar simplu, că istoria nu se oprește odată cu cîștagarea puterii, a fost la rădăcina multor eșecuri politice. Si nu cred că ignorarea lui pe viitor va da alte rezultate.

S.P. Huntington arată că societățile tradiționale și cea moderne sunt stable, dar trecerea de la una la alta produce instabilitate. După 1989 România nu este stabilă, și trebuie să ne aşteptăm ca pe măsura lărgirii reformelor, de-a lungul întregului proces, pînă la integrarea economică și politică în Europa (și depășirea integrării geografice și culturale) instabilitatea să se mențină cel puțin la același nivel ca pînă acum. Sursele instabilității sunt de ordin material (săracia și mizeria) dar și de alt ordin, psihologic (dezamăgirea, incertitudinile). Pe acest fond, forțele politice care au pierdut, vor reveni - făcîndu-se din nou ascultate. Credibilitatea lor, azi minimă, va crește cu repeziciune. Pot să apară și forțe și lideri noi care să exploateze nemulțumirile pricinuite de suferințe. Culloarea lor, nu ne înșelăm, este una radicală, fie că se numește populism, naționalism sau sindicalism. Demagogia, limbajul simbolic, discursul negativ, vor escamota lipsa soluțiilor. Presajii de situația lor proastă, se vor găsi mulți să le dea crezare. Numai succesele pot să garanteze continuarea nestințherită a reformelor.

Dezamăgirea și suferințele populației vor amenința atât cadrul constituțional cât și reformele economice. Societatea poate să cheme la apariția unui lider puternic, care să impună propria lui lege în încercarea de a ieși din criză. Pentru depășirea crizei, unii ar putea vedea în el soluția cea mai bună. Mai ales

că va fi sacrificat după un timp, lucru pe care mulți îl știu. Un prim ministru sau un președinte cu puteri excepționale îspitește destui. Si printre militari s-ar putea găsi unii cu ambiiția depășirii cadrului armatei. La fel printre naționaliști există îspita autoritară, adesea exprimată deschis. Ne putem gîndi și la un lider sindical capabil să agite masele, exploatajnd mizeria și dezamăgirile. (vezi Stelian Tănase "4 scenarii despre România" în *Revoluția ca eșec și "Noaptea" în Șoci și crize*).

Trebuie observat că după 1938 România a trăit continuu sub regimuri nedemocratice. Democrația nu este niciodată parțială, cum o femeie nu este niciodată parțială gravidă. Sub acest aspect și regimul carlist din perioada 1938-1940, și regimul Iliescu (1989-1996) au fost regimuri nedemocratice, paternalist autoritare, chiar dacă de naturi diferite. Reflexele populației sunt mai bine adaptate regimurilor forte, paternaliste, monarhice sau nu, militare sau nu. Faptul că ar ieși în stradă pentru a aclama o figură de tipul Mussolini sau Milosevici, corespunde mentalității salvaționist-fataliste inculcată adînc în societatea românească și lipssei de amintiri în ce privește buna funcționare a unei democrații. După 60 de ani, e normal, să au scurs trei generații cel puțin. E posibil deci, ca odată cu apariția unui lider charismatic, crescut de populație, văzut de aceasta ca salvator al situației, să pierdem multe din cîștagurile post decembrie 1989.

În acest moment România este o republică de tip Weimar, cu o pronunțată fragilitate instituțională cauzată de neconsolidarea instituțiilor în ordinea democrației și eficienței, și de decalajul între proasta lor funcționare și necesitățile unei reforme ample. Pericolul major în această situație este îspita de a recurge la mijloace autoritare. Fie din partea puterii, fie din partea opoziției. Ralf Dahrendorf (în *Reflecții asupra revoluției în Europa* de la care am plecat în această analiză) notează existența acestei probleme, definind-o ca "riscul major", și-i dă un nume tare: fascism, pe care eu nu l-ă angajă pentru situația din România. Dar e de așteptat ca un regim autoritar să fie o opțiune luată în calcul de elita politică și agreat de societate în cazul acutizării crizei și a lipsei de succes economic al actualei faze a tranziției. Cine ar fi agenții acestei evoluții antidemocratice nu este greu de observat.

Puterea are la îndemnătate mijloacele să restrîngă libertățile democratice pentru a promova reforma. Situație de criză, vulnerabilitatea o împinge legic spre autoritarism (amenințată cu alternativa demisiei sau a răsturnării prin forță). Argumentul că înăuntrul actualei coaliții sunt numai democrați nu se susține. Mineradele din 1990 au avut printre organizatori cîțiva dintre cei aflați astăzi la guvernare. Ei au făcut dovada că pot aciona antidemocratic, în forță, cînd sunt amintiți. Nu există nici un argument, dat

fiind precedentul, că nu ar folosi aceleași instrumente încă o dată. Nici în CDR nu se află numai democrați. Principiile pluralismului, toleranței, libertății de asociere și de expresie nu sunt împărtășite în mod identic de lideri și parteneri. Dovada o pot furniza stenogramile dezbatelor parlamentare din 1992-96 (cu privire la secretul de stat, diferite articole din codul penal, mass media, etc.), dar și poziții publice în diverse chestiuni (autonomia locală, rolul băncii naționale, minoritățile, raporturile statului cu cetățeanul și societatea etc.) Alt argument al viziunii democratice limitate îl constituie preluarea de către o parte din noii deținători ai puterii a cîtorva din reflexele regimului Iliescu (clientelismul, aroganța). Peste toate acestea (argumente circumstanțiale), există o problemă teoretică și practică esențială: dacă este posibilă tranziția pașnică, democratică, de la un regim cum a cunoscut România în ultimele decenii la o democrație? Poate fi menținut un cadru democratic stabil în segmentul politic, atîta vreme cît segmentul economic și social cunoște o mare mobilitate? Esențial pentru succesul tranziției este stabilitatea politică. În ce măsură ea poate fi asigurată dat fiind uriașele dislocări pe care orice tranziție le provoacă?

Opoziția este lipsită deocamdată de mijloace politice pentru a instaura un regim autoritar. Ea duce acum o campanie de retragere în care nu dorește altceva decât să-și limiteze pierderile. Dar și ea poate, odată retragerea încheiată, să întără pe noi aliniamente, să recurgă la presiuni împotriva noii puteri. și ele nu vor fi făcute neapărat în cadrul constituțional existent. Ci mai ales în afara lui. Izolată deocamdată, ea poate recurge la agitarea mulțimilor pentru a reveni la putere, adusă acolo de mișcări de stradă. Cuplată cu sindicatele, cu șomerii, cu nemulțumiții și dezamăgișii de "democrație și reforme", "de haosul produs de acestea" ea poate să joace un rol destructiv. Mobilizarea mulțimilor a făcut întotdeauna parte din arsenalul politic. Nu văd de ce opoziția și-ar refuza folosirea ei. La o asemenea inițiativă se vor găsi sprijinitori, nu numai printre defavorizați, dar mai ales printre elementele conservatoare din armată și administrație, printre directorii industriei românești, segmente influente amenințate de reforme să-și piardă priilegii.

Alți clienți naturali ai unei reacții autoritare sunt cei care trăiesc în economia secundară, ca și beneficiarii sistemului clientelar întreținut de fostul regim. Intrarea într-o economie de piață reală, cu o concurență reală și deschisă va afecta interesele unor vaste și puternice rețele. Mafia politico-financiară a pus treptat stăpînire pe economia românească, și are suficiente mijloace azi de a susține o schimbare de regim. Începînd prin gîtuirea exportului și importului, provocînd tulburări monetare pînă la finanțarea for-

țelor politice care î-ar susține. El pot declanșa o criză politică, și pot, în același timp, exercita presiuni economice importante.

Lichidarea acestei maști este deci nu numai o chestiune de justiție și morală, sau una strict economică, dar mai ales una politică - esențială pentru procesul de democratizare al societății românești. Eradicarea ei echivalează cu combaterea unui segment care prezintă o amenințare continuă pentru societatea românească în încercarea ei de a-și crea instituții democratice. Coabitarea unui regim democratic cu o asociație parafacilitată de 40% din economie este de

menea rețea - reprezentând 40% din economie, este de neîmaginat. Ea nu poate fi distrusă complet (cum ne arată experiența occidentală), dar fără limitarea ei drastică reforma este compromisă. Si democrația de asemenea. Or, obiectivul tactic de a reveni la putere - pe care opoziția îl are - ar putea fi mai important decât orice altă rațiune. Caz în care alianța celor dezavantajati de actuala guvernare este inevitabilă.

O grupare, e drept eterogenă, s-ar putea forma între masele de șomeri și săraci, pătura îmbogățitilor clandestini și semiclandestini, de clienți ai regimului 1989-1996, și actuala opoziție politică. Ea ar constitui o forță redutabilă dacă s-ar uni și ar acționa

unitar împotriva schimbărilor în care s-a angajat coaliția CDR-USD-UDMR. Pe măsura insucceselor și dificultăților reformei, gradul de eterogenitate, izolarea lipsă de credibilitate a ei vor scădea. Angrenarea străinătății într-o situație făcândă mijloacelor extrapan-

zii, lansarea opoziției în folosirea mijloacelor comuniștilor parlamentare (pe care și opoziția din anii 1989-1990 le-a folosit) ar putea duce la polarizarea societății și deosebit de clanșă o criză care să împingă la o nouă situație politică. Situație care ar cere o conducere autoritară, dintr-o parte sau alta.

Și una și alta dintre încercările de a recurge la mijloace nedemocratice ar fi fatal pentru societatea românească "democratică" și ar dovedi lipsa de maturitate a forțelor politice. Nici nu ar fi o nouitate în istorie. Politica are logica ei, aceea de 1) a te menține la putere cînd o ai și 2) de a o cîștiga cînd nu o ai. Mijloacele alese ţin de mentalitate, experiență, interese. De calitatea elitei politice. Dacă elita politică guvernantă și contrraelita se vor lansa într-un război declarat și deschis una împotriva celeilalte, atunci soarta democrației are altă scadență, se amînă încă generație.

La fel, dacă grupările elitei politice coaliștă (indiferent de poziția față de putere în acest moment) se va desprinde de societate pentru a-și rezolva propriile interese, vom avea o falsă democrație. Așa cum a funcționat în America de sud pînă de curînd. O lădă de instituții democratice îndărâtul cărora o elitară oligarhică, autoritară, coruptă și clientelară va domina o societate pauperă și lipsită de drepturi. Ambele tendințe sunt prezente azi în cadrul elitei politice române.

nești. 1) Pactul elitelor peste capul societății, în dauna intereselor acesteia din urmă, ca și 2) războiul deschis între ele, săn în egală măsură nefaste. Ambele duc într-un termen previzibil la instalarea unui regim autoritar. Singura atitudine rațională și care deschide perspectiva ameliorării guvernării, a standardului de viață, și a respectării drepturilor civile - este consecvența în aplicarea regulilor jocului democratic indiferent de împrejurări. Democrația naște probleme (prin faptul mai ales că produce un aparent haos, o "incapacitate de acțiune", prin "risipa de resurse" și timp etc.), dar tot ea le rezolvă. Este *singura* în stare să le rezolve.

Democrația s-a impus pînă astăzi în raport cu orice alt tip de regim politic mai ales pentru că este eficientă. și nu doar pentru că este drapată de cuvinte mai mari ca om, libertate, pluralism și.a. Nici o dictatură nu s-a arătat superioară democrației în capacitatea de a rezolva problemele unei societăți. Occidentul a devenit puternic nu pentru că are mai multe resurse (nici nu are în comparație cu alte zone), ci pentru că este populația (îiile) cu cel mai înalt grad de libertate. Această libertate a individului (economică, politică, intelectuală, religioasă) i-a permis să se desprindă (*take off*), să-și accelereze dezvoltarea și procesele democratice proprii. Altă cale nu există.

Ar fi potrivit să amintesc aici o propoziție a lui Locke scrisă la sfîrșitul secolului al XVII-lea: "Rostul guvernării este asigurarea respectării drepturilor și libertăților cetățenilor." □

STELIAN TANASE (1952) - Ph. D. Writer and political analyst. He graduated from the Faculty of Philosophy, University of Bucharest. Author of several books (novels, political essays). Fellow Scholar at Wilson Center in 1994. Visiting professor at UCLA, 1997. Fulbright/1997.

Chief-Editor of *Sfera Politica*

Hrana conservatorismului: antifeminismul

MIHAELA MIROIU

The feminism represents the self-consciousness of a sociological minority - women. The authoress stresses the necessity of an open struggle against all sorts of social and political "blindness" - that is, the failure of acknowledging the role of women in present (Romanian) society.

O strategie politică orientată spre interesul modernizării societății românești ar așeza dezideratul care acum pare acut - integrarea euro-atlantică - la locul ei: un mijloc pentru ca cetățenii acestei țări să trăiască în rind cu lumea dezvoltată astăzi pe coordonată de mană, cît și pe cea economică. Scopul în sine fiind exprimat în acest din urmă enunț, mi se pare clar că reînforma societății românești nu o dorim pentru integrarea în UE, ci integrarea o dorim pentru că vedem în ea un cadru propice schimbării sociale, astfel încât, într-un viitor plauzibil să sperăm că o să trăim mai omenește moral și material. Ne-am obișnuit să căutăm inamici exteriori ai schimbării sociale (țările care se opun intrării noastre în structurile euro-atlantice) și eventual inamicii interni pe care îi vedem în cîteva partide politice, de obicei de stînga. Dincolo de aceste vîrfuri de aisberg se ascunde însă o lume conservatoare mult mai adîncă și mai puțin cercetată. Din această lume, o parte considerabilă este întruchipată de femei.

Femeile sunt mai conservatoare decât bărbații

Investigând valorile și tipurile sociale în România în perioada tranzitiei pe o bază de date foarte semnificativă, Dumitru Sandu relevă că "vîrsta mai mare apare ca predictor de influență imediată asupra reformismului ca tip de atitudine. În schimb se înregistrează o influență semnificativă a calității de a fi bărbat sau femeie. Bărbații sunt, statistic vorbind, mai reformiști, împotriva femeilor mai conservatoare"¹. Ce înseamnă că femeile sunt mai conservatoare decât bărbații și că avem de-a face cu o dimensiune de gen a conservatorismului. Același autor configuraază caracteristicile mentalităților și comportamentelor conservatoare²: valorizarea superioară a familiei și comunității în raport cu individualul (mentalitatea colectivistă), valorizarea muncii drept unică soluție a succesului, echipa de risc, echipa de rezistență nonconformism, localismul, atașamentul comunității, pesimismul. Persoanele cu astfel de opțiuni și comportamente se recrutează dintre săraci, cei mai puțin educați, cei fără autoritate, cei mai prizonieri strukturile de organizare tradiționale³.

Alte cercetări relevă că și aceste coordona-

au o dimensiune de gen: femeile sunt săracele săracilor, subordonatele subordonaților, traditionalistele tradiționaliștilor, ruralele populației rurale (este semnificativ că 54% din populația ocupată în agricultură o reprezintă lucrătorii familiali neremunerați, adică femeile)⁴. Investigațiile calitative ale acestui fenomen ne trimit la rîndul lor spre același verdict: femeile sunt, statistic vorbind mai conservatoare decât bărbații, ele manifestând, după o expresie a lui Dumitru Sandu, "un sindrom traditionalist prin definiție ostil schimbării"⁵.

În fața acestor concluzii putem reacționa în mare după două *pattern*-uri, unul specific societăților conservatoare: e în natura femeilor să fie aşa, prin urmare schimbarea trebuie centrată pe dimensiunea ei masculină și pe sexul care o întruchipează⁶, și unul specific societăților moderne: situația prezentă nu este decât descrierea unei stări de fapt: ea nu reprezintă nici normalitatea, nici norma. Dacă acționăm asupra cauzelor care o produc, vom putea schimba această stare⁷. Până acum, politicile noastre sociale nu au conținut decât încercări timide de depășire a patternului societăților conservatoare. Al doilea pattern, cel al modernizării, implică printre altele și o bună cunoaștere a strategiilor și politicilor de gen. Costurile respingerii acestui pattern nu afectează doar femeile ca grup social. Ele afectează întreaga societate prin aceea că întrețin și adîncesc subdezvoltarea.

Centrarea pe supraviețuire

Așa cum am evoluat pînă acum, noi am reușit să construim în șapte ani de tranziție ceea ce am putea numi *o societate de supraviețuire și o democrație de vitrină*. Această construcție nu este deloc neutră în privința genului: societatea de supraviețuire este puternic "feminizată", iar democrația de vitrină se caracterizează printr-un minimalism civic, tipic la rindul său felului în care societățile patriarhale moderne alcătuiesc puterea pentru femei: implicarea lor politică se rezumă la legitimarea prin vot a conducerilor, fiind însă absentă între alegeri. "Femeile - scrie Kathy Ferguson - nu sunt lipsite de putere și îndărătă să fie feminine. Mai degrabă ele sunt feminine și sunt lipsite de

putere, acesta devenind modul lor de a se adapta cerințelor specifice rolului de subordonări".

a) *O societate de supraviețuire este puternic feminizată* fiindcă cei ce trăiesc după o asemenea strategie a supraviețuirii învață, indiferent de sex, lecția amără a umilinței, obedienei, dependență permanentă de alt cap decât al lor. O astfel de societate este excesiv hierarhizată. Cei de jos își asumă roluri feminine: ei sunt susținătorii, slujitorii, auxiliarii celorlați. Sunt obligați să intre în grajile birocrației, să înțeleagă dorințele "stăpînilor", să nu caute autoafirmarea. Ei au o slabă încredere în sine, o stină de sine scăzută și duc o viață de auxiliari, o viață ancilară în raport cu cei puternici. Astfel de categorii devin, volens-nolens, "gulerele roz" ale comunității lor, orânduindu-și viața ca "ajutoare" ale celor mai puternici.

Centrarea pe supraviețuire este profund alimentată de *teamă pentru ziua de mâine și se manifestă* mai ales la cei care au responsabilități foarte concrete față de semenii lor. (Cu ocazia recentului *Tîrg al ONG* am făcut un mic sondaj între reprezentantele ONG-urilor de femei întrebându-le de ce cred că femeile din România sunt conservatoare. Răspunsul general a fost: din teamă pentru ziua de mâine) Dacă există o constantă greu de depășit în viața femeilor din România, accastă este tocmai teama cotidiană pentru viața concretă a membrilor familiei, în cel mai acut sens al viații fizice. Această teamă nu este distribuită uniform. Ea are o evidentă dimensiune de gen: femeile se tem mai mult decât bărbații, fiindcă femeile își asumă mai mult decât bărbații problema supraviețuirii cotidiene. Lor le pasă mai puțin de macro-politică; dar și acesteia îi pasă mai puțin de ele, pînă la a nu recunoaște ca probleme sociale grave cele specifice genului: implicațiile sociale ale nașterii și creșterii copiilor, violența sexuală și conjugală, tratarea disprețuitoare în mass media a femeilor care îndrăznesc să se manifeste în viața publică.

b) *Sursa primă a centrării pe supraviețuire: mama partenogenetică*. După cum funcționează mentalitatea noastră asupra statutului de părinte se pare că propagăm o ideologie pe care aș numi-o a "mamei partenogenetice". Începînd cu discursul cîntat al copiilor cersetori "mamelor din lumea-ntreagă/ eu vă dau un singur sfat/ nu lăsați copii pe stradă/ de dragul unui bărbat", continuînd cu șomerele tinere care nu sunt angajate de teamă că vor deveni mame și terminînd cu discursul public despre femei reduse la dimensiunea de mame, soții, gospodine, amante culpabilizate pentru abandonul de copii, putem spune că, tacit sau explicit, trăim într-o societate în care potrivit discursului public copiii par să fie concepuți doar de mame. Ele sunt responsabile moral fiindcă natalitatea scade, ele sunt responsabile fiindcă natalitatea crește (în anumite grupuri: cele de romi, de exemplu), ele sunt responsabile pentru copiii abandonati. Pe scurt: copiii sunt problema lor. Din statutul biologic aparte (nașterea de copii) deducem un statut social aparte: femeile devin în perspectivă socială părintele partenogenetic, cu tot corte-

giul de consecințe: familia monoparentală prin excelență feminină, dubla zi de muncă, secarea energiilor creative în gospodărie (și ea manuală și primitivă) etc.

Cu imaginea unei astfel de existențe punem verdictul fatal: femeile nu sunt în stare să se implice public. Ele "prin natura lor" trag societatea înapoi, tocmai fiindcă fac orice pentru supraviețuirea în condiții minimale, care oscilează de la sărăcia relativă la cea absolută. Acest verdict tinde să devină o profecie care se autoîmplină: "dacă acesta ne este destinul social, nu ne rămâne decât să-l împlinim".

Antifeminismul hrănește înapoierea socială

Conștiința de sine a acestei minorități sociologice marginalizată politic, economic, cultural este reprezentată de feminism, indiferent că este liberal, radical, social-democrat, socialist sau ecologic. Oricum ar fi, el este strategie anticonservatoare și vizează politici de gen care urmăresc egalitatea de şanse, abolirea explotării domestice și sexuale, flexibilizarea rolurilor sociale, valorizarea femininului sub aspectele sale pozitive, educația în valorile ambelor genuri, pe scurt: egalitatea prin respectarea dreptului la diferență, parteneriatul în sfera publică și privată.

Conservatorismul nostru pe variantă sexist-patriarhală, deci antifeministă, nu este nici o demonstrație de masculinitate socială, nici o dovadă a atașamentului față de tradiție, ci e mai degrabă o comodă orbire la gen și expresie a temerii ambelor sexe: a uneia de a îndrăzni să capete proeminență socială, să iasă din invizibilitate, să-și asume responsabilități publice, a celuilalt că i se retrage monopolul imaginii "sexului superior" în viața publică și i se lezează libertatea de mișcare în sfera privată prin parteneriat domestic. Prețul acestor orbiri este meninerea femeilor ca grup social subversiv în raport cu strategia modernizării sociale. Prețul acestui preț este schimbarea de față și meninerea înapoierii de profunzime. Ce altceva înseamnă oare să marginalizezi jumătate din potențialul social, meninindu-l la roluri ancilar-auxiliare? Înapoierea este costul pe termen lung al antifeminismului, adică al lipsei strategiilor de emancipare reală a femeilor din statutul de cripto-servitoare acasă, în profesie, în viața publică, precum și de emancipare reală a bărbătilor din dependență față de femei.

În luna martie dăm brusc atenție femeilor. Putem găsi în mîinile mînică de detergenți și omagiu ideea de femeie. Anul acesta s-a produs o breșă în stilul festivist de eludare a problemelor femeilor reale: la Galați Asociația pentru Apărarea Demnității Femeilor a demonstrat pe străzi de 8 martie cu crăițe goale, purtînd mesajul: în ultimă instanță, pe noi ne delegați să ne descurcăm la nivel concret cu sacrificiile și austeritatea. Noi suntem cele care rămînem prizonierele centrării pe supraviețuire. Cu alte cuvinte, femeilor nu li se întimplă nimic nou sub soare. Pentru ele dreptul la autoafirmare devine - în lipsa strategiilor parte-

neriale în viața publică și privată - o poveste frumoasă despre o condiție socială iluzorie, contrastantă cu cea reală: aceea a lipsei posibilității de a ieși din statutul de grup social conservator.

NOTE:

1. Dumitru Sandu *Sociologia tranziției*, Editura Staff, București, 1996, p. 47.
2. Ibid., p. 39-40.
3. Ibid., p.54.
4. Vezi pentru această problemă: articolul Laurei Grünberg din vol. *Politici sociale. Alternative*, București, 1995, editori E. și C. Zamfir, *Buletinul PNUD - Participarea femeilor la dezvoltare*, anii 1995-1997, România: starea de fapt, autori V. Pasti, M. Miroiu, C. Codijă, în curs de apariție la Editura Nemira, statisticile oferite de ONG, pentru femei, Comisia Națională de Statistică etc.
5. Vezi în acest sens cercetările întreprinse de către Societatea de Analize Feministe ANA *Egalitate prin diferență: program pentru o educație nesexistă*, Buletin ANA, 1996 și *Gen și societate* (sub tipar la Ed. Alternative); Alina Mungiu, *România după '89*, Ed. Humanitas, 1995.
6. Vezi stipulația din programul politic al CDR în privința dezvoltării economice, astfel încît să crească salariile suficiente încît să permită revenirea la familia tradițională.
7. Din păcate, această din urmă strategie este încă foarte marginală ca influență socială - o promovează cîteva ONG feminine și de apărare a drepturilor omului și, foarte timid, partidele politice parlamentare. După știință mea, doar Partidul Democrat are inclusă o strategie coerentă cu abordarea contemporană a dimensiunii de gen în politică și este interesat în ceea ce se cheamă "democrație paritară". Celelalte partide fie ignoră dimensiunea de gen după sloganul drepturilor egale și economiei de piață care rezolvă de la sine problemele sociale - partidele liberale, fie rămîn traditionaliste în această privință (PNTCD), fie includ lozinca promovării femeilor, fără o strategie coerentă politic și ideologic (PDSR).
8. Kathy Ferguson, "Bureaucracy and Public Life: The Feminization of the Polity" în *Feminism & Philosophy*, ed. de Nancy Tuana și Rosemarie Tong, Westview Press, Boulder, 1995, p. 377.
9. Ibid., pp. 375-377.

Societatea Academică din România (SAR) anunță un concurs de granturi pentru redactarea de proiecte legislative din partea societății civile (ONG-uri, sindicate, asociații profesionale).

Granturile, în valoare de la 500 la 1500 ECU, sunt destinate să acopere cheltuieli de documentare și redactare.

Sunt încurajate proiecte din următoarele domenii:

1. Acte normative menționate în Constituție dar inexistente pînă în prezent (de exemplu: exercitarea inițiativelor populare; responsabilitatea ministerială; condițiile și limitele exercitării dreptului persoanei vătămate de o autoritate publică; statutul funcționarilor publici)
2. Legislația muncii și protecției sociale (de exemplu: legea cadru a asistenței sociale; legea pensiilor)
3. Accesul la informații
4. Controlul civil asupra structurilor militare (armata, organe de menținere a ordinii, servicii secrete)
5. Reforma statului, a administrației centrale și locale
6. Promovarea șanselor egale de afirmare

Dosarul de înscriere va cuprinde:

1. Descrierea proiectului propus (max. 3 pagini)
2. Descrierea organizației care depune proiectul
3. Copie după hotărîrea judecătorească de recunoaștere a constituirii ca persoană juridică
4. CV-urile responsabilului de proiect și ale colaboratorilor (inclusiv externi)
5. Alte documente care să susțină cererea (scriitori de recomandare).

Data limită de depunere a proiectelor este **1 mai 1997**.

Proiectele se pot expedia prin poștă sau depune personal la adresa:

SOCIETATEA ACADEMICĂ DIN ROMÂNIA
Intrarea Grigore Alexandrescu Nr.3, București
Tel./Fax. (401)2107569,
E-mail:sar@sar.sfos.ro

Şoapte fierbinți și fantezii romantice ?

LILIANA POPESCU

The article focuses on the ways in which the mass media reflect women's issues and it concludes that important women's issues are underrepresented or absent. There is a trend to underestimate or trivialize essential women issues (their position in the workforce market, abortion, rape).

Eseul de față cuprinde o încercare de analiză a modului în care femeile și problematica feminină sunt prezentate în presă. Studiul se bazează în cea mai mare parte pe monitorizarea informației din mass media în ultimul timp (sfîrșitul lui februarie - începutul lui martie). O primă observație generală este că problematica feminină, adică ansamblul de probleme sociale pe care le are această majoritate a populației românești care sunt femeile, este extrem de slab reprezentată în mass media. Această observație este compatibilă cu modul în care sunt văzute (și în bună parte ele însеле văd) politic problemele femeilor în societate. Dacă ne uităm, de pildă, la programele partidelor politice vom descoperi că ele conțin secțiuni speciale dedicate femeilor (totdeauna alăturate categoriilor neajutorate ale societății - bătrâni, copii, handicapati!) în care se adreseză declarativ-formal anumite probleme ale acestora - dar fără acoperire în planul acțiunii politice, după cum se poate constata, la începutul lui martie, presa reflectă modul în care sunt percepute social și politic chestiunile femeilor.

Înțîmplarea face să întreprind această observare într-o perioadă bogată din punct de vedere festivist. Începutul lui martie e prin excelență "timpul femeilor", dar să vedem și cum transpare aceasta în mass media. Atenția formală și festivistică acordată femeilor abundă. Se vorbește despre sexul frumos și eternul feminin, ne sunt adresate reverențioase apelări ("doamnele noastre"), ni se oferă mărtisoare și flori simbolice. În programele TV reporterii (în alte circumstanțe foarte critici și categorici în privința legii) nu se sfiesc să raporteze o încălcare flagrantă a legii de către organele de poliție - direcția circulație - care ofereau flori în chip de mărtisoare femeilor care încălcau regulile de circulație la 1 Martie. Într-o discuție literară organizată în studioul TVR2 pe 7 martie, intitulată pompos "Femeia - un mit", la care au participat doar bărbați scriitori și poeti (amintindu-ne de întîmplarea delegației României la Conferința Națiunilor Unite asupra femeilor de la Beijing din 1995 care a fost condusă de Dan Mircea Popescu) convorbitori discutau cîte în lună și în stele, aducîndu-și aminte, după lungi digresiuni autogratautoare, de subiectul emisiunii pe care l-au expediat în două propoziții la sfîrșit. Ridicolul festivism-formalismului prilejuit de săptămîna 1-8 martie a culminat cu o

invitație gratuită (citim în *Libertatea*, 7.03.97) adresată femeilor la strip-tease de către clubul "Aristocrat" (surpriză mare... de această dată, în mod excepțional, bărbații sunt cei defavorizați: dacă doresc să-și însotesc soțioarele sau partenerele la strip-tease trebuie să plătească 15 000 lei!)

În presa de largă circulație regăsim în cantități neglijabile referiri la *vulnerabilitatea* mai ridicată a femeilor pe *piața muncii*, la puterea lor economică disproportionat de scăzută în raport cu cantitatea de muncă efectuată (serviciu și multiple sarcini pe care și le asumă, prin tradiție, acasă). Cîteva referiri (de exemplu *Adevărul*, 28.02 - articol despre inexistența în cadrul programului de reformă a unui capitol privind piața muncii) sunt totuși prezente dar numai cu titlu informativ, fără a se face comentarii mai ample și deci fără a se semnală importanța acestor chestiuni. Cum se fac disponibilizările de personal lucrător în această perioadă de transformări, după ce criterii? Oare nu cumva femeile sănătate disponibilizate mai întîi întrucât multe reprezentă forță de muncă necalificată sau cu minim de calificare (cum ne sugerează concedierea recent anunțată a 23000 de femei din subordinea Ministerului Sănătății) sau pentru că se presupune că bărbații lor cîștișă și pentru ele? Acest gen de chestiuni nu sunt problematizate în presă. Prin urmare, întrucât problema defavorizării forței de muncă feminine tinere (căci aceasta este cea mai defavorizată) nu este numită și discutată în media, urmînd o logică orwelliană, ea nici nu există!

O altă chestiune crucială care marchează viața oricărei femei este *chestiunea avorturilor*. Bine ar fi să nu le marcheze viața deloc, adică să nu facă avorturi, dar se pare ca absența avorturilor din viața femeilor este neobișnuită în această țară. Numărul imens de avorturi pe an este cel mai mare din Europa, se știe. Importanța acordată acestei chestiuni se poate deduce din spațiul alocat discuției ei și a modului în care e tratată. Înțîmplarea face ca exact în perioada de monitorizare a presei să se producă o schimbare în taxa de avort și diversele ziare o semnalează. Dar să vedem cum. Citim în *Curierul National* din 7 martie în pagina a două la rubrica "Chestiunea zilei", în cea mai scurtă știre, că o femeie a murit ca urmare a unui avort provocat cu metode primitive, fiind prima victimă a mă-

riri taxei de avort la 60000 lei (plus taxa de consultare 15000 lei). Pe aceeași pagină găsim alte știri, de exemplu "Politia a mărit numărul centrelor de pre-schimbare a permiselor auto" - articol de 2-3 ori mai lung decît cel despre avort în care era vorba de moartea a două ființe omenești. Evident că nu se pot face generalizări pe baza unui exemplu, dar repetarea acestei situații în mai multe cotidiene de largă circulație este semnificativă. Știrea măririi taxei de avort apare în *România Liberă* pe ultima pagină în jumătatea de jos a paginii, o știre laconică, intitulată "Taxa de 60000 de lei nu va fi plătită de femeile sărăce" - ca și cum să spune "lață de ce scutire importantă beneficiază femeile sărăce - ele pot face cîte avorturi vor" și în mod ironic știrea este redactată de o femeie. În *Cronica Română* (6 martie), știrea apare pe prima pagină și cu un comentariu mai realist: în timp ce Ministerul Sănătății a intenționat ca prin ordinul de creștere a taxei de avort să descurajeze avorturile mulți medici spun că femeile vor reveni la metode tradiționale primitive de avort.

Este greu de spus ce a intenționat MS prin această măsură, dar cert este că ea afectează oricum categoria socială cea mai vulnerabilă economic. Parlamentarii discută într-un timp posibilitatea includerii contraceptivelor și prezervativelor pe lista de medicamente gratuite (deocamdată, tabletele anticoncepționale costă în jur de 70000 pe lună - deci mai scump decît avortul, iar un prezervativ costă în jur de 6500 bucata). Nici un jurnal nu pune problema în felul următor: avortul este o chestiune care privește, moral vorbind, femeia gravidă și pe cel care a lăsat-o gravidă în măsură egală; chestiunea gratuității contraceptivelor (prezervativele incluse aici) trebuie discutată de parlamentari înainte de a se lua măsura scumpirii taxei de avort; un program complex de educație sexuală a maturilor cît și a tinerilor de a folosi contraceptive ar fi trebuit să preceadă de asemenea această măsură. Se pare însă că se acceptă tacit, cu indolență, că avortul este metoda cea mai comodă (întrebări femeile, domnilor!) și lipsită de probleme (pentru cine?). Biserica ortodoxă este mută la această problemă, iar femeile își acceptă de voie de nevoie această povară în plus peste crucea pe care o duc oricum zilnic în spate. Întrebarea care se pune este: Dacă domnii parlamentari (căci în majoritatea lor copleșitoare sunt domni, nu doamne) ar fi fost afectați direct de chestiunea avorturilor oare aceasta ar fi fost ordinea măsurilor (1. ordin de mărire a taxelor de avort, 2. discutarea gratuității, 3. educație sexuală) sau cea inversă. Iată un motiv serios pentru a susține ideea că în parlament sunt necesare mai multe femei - pur și simplu pentru a susține cauze care sunt specific feminine, pentru a promova interesele majorității populației României, adică ale femeilor.

Violul este o altă problemă care afectează preponderent femeile, dar care a ieșit deja din topul modei jurnalistic. Deși în perioada sa de glorie *Evenimentul Zilei* consacraseră violul ca senzațional, ca pe o acțiune lăudabilă întrucât stîrnește interesul găloacei

pentru propriul ziar, violul pare să cunoască un recul în calitate de subiect jurnalistic. Si totuși este semnificativ cum apare "pe ușa din dos" o atitudine care în nici un caz nu exprimă un punct de vedere feminin asupra violului. Citim în *Evenimentul Zilei* (27 februarie) pe ultima pagină o știre despre o întîmplare "tragi-comică": un bărbat a violat o femeie după ce a amenințat-o cu un pistol cu capse. Probabil că celui care a semnat articolul i se pare într-adevăr că povestea are o dimensiune comică - este punctul *lui* de vedere. Îmi aduc acum aminte comentariile revoltate ale unor bărbați după vederea ecranizării romanului lui Marin Preda *Cel mai iubit dintre părinteni*, în care fusese introdusă o scenă de viol a unui bărbat. Oare ar fi avut aceeași atitudine autorul articolului din *Evenimentul Zilei* dacă persoana violată ar fi fost o femeie? Violul, violența casnică și abuzul sexual sunt probleme fundamentale pentru femeile de pretutindeni, nu doar din această țară. Si totuși aceste chestiuni sunt fie trivializate (cazul avorturilor), fie pur și simplu ignorate. Violența este obiectul unei "conspirații a tăcerii" (Gunilla Kleiverda). Aceasta este prin excelență adevărat în ceea ce privește presa românească asupra subiectului.

Am discutat pînă acum cîteva aspecte legate de modul în care presa tratează probleme esențiale ale femeilor. Adesea femeile însele le trivializează sau ignoră, poate pentru că s-au obișnuit să fie tratate cu mai puțină importanță decît bărbații, poate pentru că neiesc din sistemul de referință cultural românesc nu pot vedea că se pot respecta mai mult pe ele însese problemele aspecte esențiale ale vieții lor: integritatea lor fizică și morală, poziția lor economică. Menționam mai devreme că știrea laconică din *România Liberă* privind mărirea taxei de avort era semnată de o femeie; Gabriela Adamășteanu, într-o discuție televizată condusă de Iosif Sava cu cîteva săptămîni în urmă, afirmă în treacăt că femeile sunt doar *pufin* dezavantajate social dar fără ca aceasta să constituie o problemă; multe femei susțin că nu sunt feministe (chiar dacă nu știu ce este feminismul) pentru că, probabil, nu vor să fie văzute ca victime. În orice caz, feminismul nu presupune deloc ca femeile să se vadă pe ele însese ca victime - ci mai curînd să se vadă și să-și vadă poziția în societate într-o lumină mai realistă și să aibă oportunități similare de a afirma propriile personalități, talente și capacitate cu cele ale bărbaților.

Există anumite *stereotipuri* de comportament și de percepere a celor două genuri sociale (feminin și masculin) și care contribuie la perpetuarea unei imagini de sine tradiționaliste la femei și bărbați în aceeași măsură: ea suavă și grăioasă (vezi Stefan Augustin-Doina în *Secolul XX* (7-9/1996; 376-378)) și cu talente culinare cotidiene, el puternic și sigur pe sine, un învingător. În ce fel contribuie presa la substanțierea acestor stereotipuri? Pe 1 Martie PRO-TV organizează, în cinstea sexului frumos, un concurs de rețete culinare. (Se știe că rutina bucătăritului este pentru femei, deși se zice că cei mai buni bucătari sunt bărbații, cu

alte cuvinte excelență le este rezervată celor din urmă.) Autorul unui articol din *Evenimentul Zilei* din 6 martie în care se anunță Campionatul național de karate pentru femei (la Cluj, organizat de Clubul Astra pe 8 martie) comentează: "la care, culmea, participă concurențe din 9 județe" (toate județe din Transilvania, ce e drept). Nu mai prejos este *Academia Cațavencu* care se întrece pe sine în ultimul timp la capitolul femei, luând-o în colimator pe deputata PD Paula Ivănescu, ale cărei inițiative sănătoase sunt de apreciat. Zice *Cațavencu* (5 martie): să nu mai ceară Paula Ivănescu o participare parlamentară mai activă a femeilor căci nu cu favoruri se face politica; să ne uităm la Tansu Ciller care a reușit în politică pentru că "are coaie". Pentru *Cațavencu*, Tansu Ciller nu ar fi femeie, adică nu chiar femeie (adică FEMIE, eternă, etc.). S-au mai făcut afirmații similare în trecut despre femei: s-a afirmat, de pildă, acum cîțiva ani că Margaret Thatcher e bărbată; acum se fac unele comentarii în privința Secretarei de Stat Madeleine Albright. Este greu de acceptat că în politică se pot afirma și "ovare". E mai ușor de vîzut cu ideea că diviziunea pe sexe corespunde unei diviziuni a muncii. O variantă a acestui tip de gîndire este exemplificată și de Florin Călinescu (una din vedetele de la PRO-TV, cu mare putere de influență și persuașiune mai ales asupra tinerilor), care nu pierde ocazia să facă remarci și aluzii referitoare la însășiarea fizică a femeilor - presupunând în mod tacit că aspectul fizic ar conta cel mai mult. Însă întotdeauna lipsește o premisă care este implicită: acest aspect contează din punctul de vedere al bărbaților (sau al unora) în măsura în care sunt heterosexuali atunci când privesc femeia ca pe un obiect de atracție sexuală, dar nu contează pentru femeile heterosexuale care privesc alte femei cel mult ca obiecte estetice.

Minimalizarea valorii și importanței femeilor este un alt aspect care transpare din mass media. Cîtim, de pildă, în *Capital* (martie, nr.9) un articol despre cîștigurile realizate de jucătoarele și jucătorii de tenis români. Este clar că jucătoarele de tenis române se situează ca performanță și valoare (inclusiv exprimată în bani) deasupra tenismenilor - fapt marcat prin prezența în colțul din dreapta sus a unui desen indicind cîștigurile Irinei Spîrlea, Ruxandrei Dragomir și Cătălinei Cristea. Cînd articolul însă, ne dăm seama de importanța categoric crescută acordată jucătorului Adrian Voinea și evoluției sale în comparație cu comentariul privind activitatea Irinei Spîrlea (58 rînduri, respectiv 40 de rînduri). Imagistica prezentă în presă este la acest capitol grăitoare. Un studiu mai amănunțit în această privință ar fi relevant. Chiar și fără măsurători specifice apare evident că presa este în mod copleșitor dominată de imagini ale bărbaților - fie ei politicieni, directori, etc. - sugerind că viața publică este, prin excelență, domeniul genului masculin. Pe de altă parte, femeile apar preponderent în alte posturi: persoane sărăce, cerșetoare sau nuduri cu priviri așătoare.

Minimalizarea importanței și valorii femeilor este dublată de auto-minimalizare și își găsește expre-

sia și în modul în care este folosit *limbajul*. Într-un interviu acordat de către Olga Delia-Mateescu, laureată a galei UNITER pentru scrierea piesei "Capricii", actriță și dramaturgă își explică piesa: "De fapt este o confruntare cu tine însuți (subl. mea) și cu lumea". Convinsă fiind că Olga Delia Mateescu stăpînește perfect limba română nu rămîne decât să ne întrebăm: De ce "însuți" și nu "însăși"? Iată cum își începe jurnalul de știri ANTENA 1 la 1 martie: "De azi avem un nou stăpin: primăvara" - de ce stăpin și nu stăpină, nu se înțelege din punct de vedere lingvistic. Chiar atât de puternic înrădăcinată să fie asocierea ideii de stăpînire cu masculinul? Mai citim prin ziare: "șeful diplomației americane, doamna Madeleine Albright", "Ana-Maria Sandi, coordonator de programe Banca Mondială", "președintele Federației Române de Atletism, Iolanda Balas". Mă întreb, nu este mai firesc să spunem respectiv "șefă", "coordonatoare", "președintă"? Forma de exprimare trădează fondul și chiar formează fondul. Interesant de urmărit este în ce termeni se pune problema adresării unei femei. Într-o emisiune recentă "Deșteaptă-te române" (10 martie) Mihai Tatulici o întreabă pe Renate Weber, una dintre invitatale emisiunii, dacă dorește să i se adreseze "Renate Weber" sau "Renate Gavrilaș Weber". Răspunsul a venit foarte prompt: "spunești-mi cum doriți, sănătatea persoană". Numai că acest gen de abordare din partea femeilor este destul de rară.

Toate aceste comentarii sunt făcute pe baza unei monitorizări sumare și impresioniste a conținutului de informații prezентate în mass media în ultimul timp, dar ele invită la o cercetare mai detaliată și mai atentă a aspectelor semnalate și la o schimbare de atitudine a femeilor față de ele însăși. Multe femei declară că nu sunt feministe dorind implicit să fie disociate de reputația feminismului radical; sau li se pare impudică să spune răspică că există discriminare sexistă în societatea românească pentru că li s-ar diminua demnitatea; sau pur și simplu nu o văd; sau nu știu ce înseamnă feminism; sau refuză dimensiunea politică implicită unei atitudini feminine considerind că politica nu e un domeniu adecvat "sexului slab" (adică adecvat stereotipului în care s-au socializat) sau pur și simplu din apatie. Alte femei, mult mai puține și poate mai privilegiate într-un sens, nu se sfîrscă să se declare feminine și să-i admită implicațiile politice. Într-o societate politică pluralistă în care variate grupuri politice fac presiuni asupra factorilor de decizie pentru a-și sătisface revendicările este necesară existența unei forțe politice care să avanzeze interesele specifice ale majorității românești feminine. Este necesară ieșirea din stadiul șoaptelelor fierbinți și a fanteziilor romantice înspre tărîmul discuțiilor deschise și al realității crude. □

LILIANA POPESCU - Holds a Ph.D in Political Theory, University of Manchester.

Currently she works as Civic Education Project Lecturer at the SNSPA.

A fi sau a deveni ceea ce vrei și vor să fii

CĂTĂLINA ULRICH

Starting from the central web theory (Abrie) the authoress makes use of many examples concerning our becoming as women/men, insisting on the primary socialization in family and on the school's effects in reinforcement (sometimes discriminatory) of gender differences.

Motto: *Nici o minte nu e liberă de efectele unei condiționări preliminare, impuse de reprezentări, limbaj și cultură.*

Serge Moscovici

Dacă aș începe continuând afirmația -devenită deja principiu - a Simonei de Beauvoir "Nu ne naștem, ci devinem femei", respectiv bărbați, sugerez deja semnificația titlului și principalele repere ale încercării de față. Devenim ceea ce suntem prin ceea ce vrem noi să fim și, în mare măsură (sau ne-conștientizată măsură), prin ceea ce vor alții să fim. Problema femininului sau masculinului, ca gen, cultural determinat, înse în același "mare măsură", ca de altfel tot ceea ce trăim, de reprezentările sociale. Femeia, ca și bărbații, devin prin ceea ce știu, așteaptă, doresc, își imaginează, speră ei, dar mai ales *ceilalți* să devină ea sau el. Este clar că echilibrul și departe de echilibrul dintre ei -adică ele și ei, uneori vizibil, alteori invizibil, înse de o "ordine a firii", de o "ordine a lucrurilor" "de la sine înțeleasă" sau, mai bine zis, "ca de la sine înțeleasă". Femeia și bărbații sunt obiectele reprezentărilor construite social, reprezentări "dătătoare de seamă" de ceea ce vor deve- ni fata ori băiatul după o vreme, adică femeie și bărbații.

Adrian Neculau, referindu-se la diversele definiri ale reprezentărilor sociale, remarcă formule de tipul: "sistem de valori, noțiuni, practici, relative la obiecte, aspecte sau dimensiuni ale mediului social... instrument de orientare a percepției situației" (Moscovici); "o formă de cunoaștere specifică, o știință a sensului comun... o formă de gîndire socială" (Jodelt); "o formă particulară de gîndire simbolică" (Palmonari, Doise); "ghid de acțiune, orientând relațiile sociale" (Abrie); "principii generatoare de luare de poziție" (Doise) etc. (Neculau, 1996, p. 36)

În funcție de temele și de grilele de lectură - consideră Jodelt - reprezentările sociale pot fi considerate ca o realitate *sui generis* ce traduce pregnanța și caracterul transcendental al conștiinței colective, ca un instrument de categorizare a persoanelor și comportamentelor, ca o instanță intermedieră între ideologii și practici sau ca o formă aparte de gîndire simbolică, avându-și propriile reguli de construcție și de difuzare. Asemenea "producții" - apreciază Ferreol (1994) - se

defineste printr-un conținut ce presupune informații sau opinii, se raportează la un individ sau grup și se situează la interfața obiectului cu subiectul, a imaginii cu semnificația, furnizînd modele sau cadre de analiză susceptibile să ne facă să înțelegem mai bine formarea unui sens comun prin anume operații (retenție selecțivă și schematizare structurantă, mai ales) sau proceduri (printre care cele relative la ancorare și la obiectivare).

Fisher consideră că la nivelul structurării, reprezentarea ne apare ca un proces de transformare a realității sociale într-un obiect mental, ca un proces relational, jucînd implicit rol de mediator al comunicării sociale, ca instrument de schimb, facilitînd procesul de remodelare a realității, producînd informații semnificative pentru beneficiari, recrînd realitatea, facilitînd interiorizarea modelelor culturale și ideologice. Sub raport cognitiv, ca un ansamblu de informații relative la un obiect social conținutul reprezentării este marcat de caracterul său semnificativ, de importanța ce se acordă imaginii și are caracter simbolic.

Abrie, autorul *teoriei nodului central*, susține că orice reprezentare socială este organizată în jurul unui nod central. Acest nod este elementul fundamental al reprezentării, deoarece el determină atât semnificația, cît și organizarea reprezentării. Nodul central al reprezentării îl asigură două funcții esențiale: una generativă, (prin care se crează sau se transformă semnificația celorlalte elemente constitutive ale reprezentării, prin care capătă un sens, o valoare) și o funcție organizatorică, deoarece el determină natura legăturilor ce unesc între ele părțile reprezentării, constituind elementul unificator, stabilizator, care va rezista cel mai mult schimbările și care îl asigură perenitatea reprezentării în contexte mișcătoare și evolutive.

Nodul central este determinat de: 1) natura obiectului reprezentat; 2) relația pe care subiectul/ grupul o întreține cu acest obiect; 3) sistemele de valori și norme sociale care constituie mediul sociologic al momentului și al grupului. Aceste dimensiuni ale nodului central, de care vorbește Abrie, ne sunt de folos în înțelegerea reprezentărilor legate de femeie/bărbații. După natura obiectului și finalitatea sarcinii, nodul

central are două dimensiuni diferite: una funcțională și o alta normativă, în toate situațiile în care intervin dimensiuni socio-affective, sociale sau ideologice. În acest tip de situații, se consideră că o normă, un stereotip, o atitudine puternic marcată se vor afla în centrul reprezentării. De exemplu, reprezentarea femeii în societate, consideră Abric, are un nod static constituit din stereotipi cu o puternică valoare afectivă. Există și elemente periferice ale reprezentării, care au funcția de concretizare (depinzind direct de context, elemente periferice ce rezultă din ancorarea reprezentării în realitate și permit îmbrăcarea ei în termeni concreți, imediat inteligeibili și transmisibili), de reglare (adaptarea reprezentării la evoluția contextului), de apărare (nodul central al unei reprezentări rezistă schimbării, căci transformarea sa ar antrena o bulversare completă. Din acest motiv sistemul periferic acționează ca un sistem de apărare al reprezentării). Elementele periferice sunt scheme organizate de nodul central, asigurând în mod instantaneu funcționarea reprezentării ca grilă de decriptare a unei situații. Când nodul central este amenințat, schemele normale, direct asociate nodului se transformă în scheme "stranii", definite prin patru componente: reamintirea normalului; desemnarea elementului străin; afirmarea unei contradicții între acești termeni; propunerea unei raționalizări ce ar permite să se supoarte contradicția).

Intenția noastră este aceea de a încerca o "sondare", o "introspecție" în cotidianul social - familial și școlar în special - pentru a detecta cîteva dintre elementele "nodului central" al reprezentărilor despre femei/bărbați care generează și sunt generate de "mitologia socială". Ideea de la care pornim este aceea că puține sunt reprezentările care au suferit o mai mică schimbare în timp ca reprezentările pe care noi le avem despre noi ca bărbați și femei. Și aceasta s-ar datora nodului central în jurul căruia gravitează și se construiesc reprezentările sociale legate de femeie, reprezentări ce condensează simboluri, coduri, norme interne, reprezentări ce nu se raportează la o percepție imediată, la un segment de realitate, ci la o structură imaginäră, construită în timp (simbolizând modul de exprimare a realității, propriu unui individ sau grup).

Voi încerca să delimitez elementele nodului central al reprezentării despre femeie. Demersul, nu astăzi de dezvoltat pe cît mi-aș dori, ar putea fi atacat din cel puțin două direcții: ne mai putem permite să vorbim despre femeie în general?; este adevarat accentul pus doar pe socializarea primară din familie și pe educația școlară?

Prima idee pe care o avansez (mult-prea-bine-cunoscută, de altfel) este aceea că debutul dezvoltării simbului social al oricărui "actor social" se realizează în familie și se continuă în școală. Reprezentările sociale convenționalizează obiectele, persoanele și evenimentele cu care ne așădăm în contact și sunt prescriptive.

Familia sau prima instanță în care învățăm să fim "ce trebuie să fim"

Socializarea primară, realizată în familie în special și educația formală, considerată o a doua socializare, sunt cele mai importante procese dătătoare de seama pentru nodurile centrale ale reprezentărilor noastre.

Fără a fi un fel de "programare culturală" prin care copilul absoarbe în mod pasiv influențele cu care intră în contact, socializarea primară realizată în familie, în special, are un rol hotărâtor pentru ceea ce devine copilul. Structura familiei, relațiile de putere din interiorul acesteia, conflictele de roluri între cei doi părinți, modelele parentale pe care copilul, involuntar le asimilează, interacțiunile zilnice etc. constituie parte devenită "invizibilă" datorită "ultravizibilității" ei. Viața cotidiană din familie înseamnă nu doar creșterea, dezvoltarea personalității copilului, ci și conturarea primei elemente ale lui ca băiat sau ca fată. Rolurile asociate sexului sunt cele care sunt determinante și determină ceea ce va deveni reprezentarea despre femeie sau bărbat, reprezentare care convenționalizează obiectele, persoanele și evenimentele cu care ne aflăm în contact.

De obicei, se consideră că masculinitatea include tendința de a domina, de a lupta, inițiativa; femininitatea include grija pentru ceilalți, obedieneță și interesul estetic. Putem chiar să considerăm că aceste elemente ar constitui nodul central al reprezentărilor, reprezentări care sunt vectori centrali ai opinilor, judecărilor și credințelor, vizând asigurarea pertinenței și regularității conduitelor individuale și colective.

În ultimii ani s-au dezvoltat numeroase studii privind modul în care se dezvoltă diferențele de gen. Într-un experiment, au fost observate cinci mame tinere aflate în interacțiune cu un copil numit Beth. Acestea aveau tendința de a-i zîmbi "fetiței dulci", care "plingea slab" și îi oferea păpuși. Reacția unui alt doilea grup de mame, față de un copil de aceeași vîrstă, numit Adam, a fost evident diferită, copilului "voinic" oferindu-i-se un trenuleț și alte jucării "de băieți" să se joace. De fapt Beth și Adam erau același copil, îmbrăcat în hainuțe diferite (Will, Self și Datan).

Învățarea genurilor sau cum începem să devinem fete și băieți

Aspectele timpurii ale învățării genului de către copii sunt aproape cert inconștiente și preced stadiului în care copiii se pot eticheta cu claritate ca fiind băieți sau fătă. O serie de puncte de reper pre-verbale sunt implicate în dezvoltarea inițială a conștiinței de gen. Diferențele sistematice în vestimentație, frizură, oferă repere vizuale pentru copil în procesul de învățare. În jurul vîrstei de doi ani, copiii au o înțelegere parțială despre ceea ce înseamnă genul. Știu că sunt băieți sau fete și îi pot categoriza și pe alții destul de corect. Dar pînă la 5 sau 6 ani, copilul nu știe că genul unei persoane nu se poate schimba, că fiecare aparține

unui gen sau că diferențele dintre băieți și fete sunt fundamentate anatomic.

În școală, teoretic, lucrurile ar trebui să stea mult mai bine. (În viitor, cel puțin.)

Școala sau locul în care dovedim că știm deja cum trebuie să fim și în care ne învăță iar cum "se cade" să fim

Dacă principiul șanselor educaționale egale tuturor a funcționat cu precădere în privința elevilor apartinând unor grupuri etnice minoritare sau dezavantajate social, economic și cultural, cercetările asupra curriculumului ascuns din ultimii ani s-au concentrat și asupra diferențelor datorate genului în procesul de școlarizare.

Participarea diferențiată este legată atât de organizarea instituțiilor educaționale ca întreg, cât și de relațiile profesor-elev în cadrul clasei. Impactul educației asupra femeilor este diferit față de bărbați, atât prin unele rezultate imediate, cum ar fi imaginea de sine, motivația, performanța, cât și prin efecte pe termen lung, cum ar fi dobândirea unei slujbe sau nivelul salarialului. Organizarea școlii și a clasei, relațiile sociale în clasa de elevi, *curriculumul ascuns* au fost problemele cercetate, care au oferit variante explicative în acest sens. Existența unui curriculum ascuns care încurajează fetele să fie "servile și să aibă puțină mîndrie" (Belotti 1975, p.154) a fost remarcat la toate nivelurile educației de către cercetători în Italia, Canada, Statele Unite, Marea Britanie sau Tanzanie. S-a constatat că așteptările profesorilor față de performanțele elevilor sunt diferențiate în funcție de sexul, rasa și apartenența de clasă a celor din urmă. Mai concret, s-au evidențiat numeroase forme de sexism lingvistic, diviziune sexuală a muncii în activități și joc în clasă și în școală. Acești factori interacționează cu așteptările diferențiate ale elevilor față de poziția viitoare în societate și presiunea grupului de vîrstă, ambele reflectând, de fapt, și poziția femeii în societatea respectivă.

Cercetările lui Claroates (1978) investighează acest *curriculum ascuns* în școli primare din Marea Britanie, frecventate de copii provenind din familiile aparținând clasei de mijloc și din familiile de muncitori. Ca și în alte cercetări, s-a relevat faptul că fetele erau mai dependente, obediente, și subordonate, în timp ce băieții erau mai agresivi, independenți și difficil de controlat. Asemenea diferențe sunt semnificative în școală, unde se pune un atât de mare accent pe menținerea ordinii și disciplinei. Profesorii (indiferent de sex) au contacte mai bune cu băieții decât cu fetele, iar băieții primesc mai multă atenție. Începînd cu primele clase (6-7 ani) sexul elevilor constituie pentru profesor un factor foarte important. Majoritatea profesorilor sunt femei. Se pare că profesorii preferă să predea băieților, deși din punct de vedere al ușurinței predării, sunt preferabile fetele. Explicația profesorilor, prezentată de Claroates, este că băieții sunt mai creativi, mai originali și mai independenți. De fapt, fetele au perfor-

mane mai bune la învățatură, dar profesorii consideră că acestea sunt rezultatul unui grad mai mare de conformism al fetelor la aşteptările instituționale. Același comportament era etichetat diferit, în funcție de sexul copilului. Comportamentul activ, nestăpinit al unui băiat era etichetat drept "cum trebuie", agresiv, assertiv sau aventuros, în timp ce fetele care se comportau la fel erau considerate prostute, stricte, zăpăcice, exagerate, nebune. Asemenea situații sunt cu precădere evidente în cazul copiilor proveniți din clasele de mijloc, în care fetele trebuie să se poarte "ca niște doamne", să se îmbrace îngrijit, să vorbească corect din punct de vedere gramatical și al pronunției și să nu folosească cuvinte urite. Comportamentul "nestăpinit" al fetelor era mai bine apreciat atât de către profesori, cât și de către prietenii de aceeași vîrstă în școlile frecventate de copii proveniți din familiile de muncitori.

În discursul profesorilor a fost identificat "sexismul lingvistic", adică masculinizarea excesivă a termenilor. Sexismul "naturalizat" deja în manuale accentua acest factor. Rezultatele bune obținute de o fată erau considerate mai degrabă ca efect al unui efort foarte intens și al conformismului, și nu ca expresie a capacitaților și competențelor ei și nu era apreciat în același fel ca în cazul băieților.

Cercetările lui Sharpe au indicat că diferențierea în funcție de sex se menține și la nivelul învățământului secundar. Profesorii au standarde diferite în ceea ce privește comportamentul "dezirabil" pentru băieți și fete, iar "trăsăturile masculine" sunt considerate mai valoroase din punct de vedere social. Mai mult, cercetările realizate în SUA și Marea Britanie relevă faptul că profesorele valorizează mai mult colegii bărbați, considerându-i ca fiind mai bine plasati în poziții de autoritate deoarece ei sunt mai respectați și sunt mai corecți.

Belotti oferă o altă dimensiune în ceea ce privește școlile din Italia. Educatoarele și învățătoarele cer fetelor să strângă jucările și materialele, să facă ordine, chiar dacă nu ele au făcut dezordinea. Pe de o parte, băieții nu ar fi potriviti pentru asemenea sarcini, iar pe de altă parte, oricum fetele își oferă voluntar serviciile, ceea ce este caracterizat ca un "comportament servil", "tipic feminin". În grădiniță și în școală primară jocurile și jucările sunt în mod net demarcate (Belotti 1975). Colțul păpușilor, "bucătăria", locul de joacă al fetișelor sunt separate fizic de zona "dură", rezervată băieților, în care se construiește și se organizează curse de camioane. și analizele acestei cercetătoare confirmă faptul că în manualele școlare și materialele școlare apar mai multe personaje masculine decât feminine, cele masculine sunt portretizate ca personaje active și dominante, în timp ce personajele feminine sunt prezentate ca pasive și dominate, ceea ce se regăsește și în prezentarea familiei. Natura "ideologică" a cărților școlare constituie un punct de plecare față de pozițiile viitoare pe piață muncii și în familie.

Diferențele de performanțe academice în școală adesea au fost legate de diferențe de sex prin teste de

țărilor sociale, cît și pentru investigarea impactului unei asemenea literaturi asupra rezultatelor și imaginii de sine a fetelor/băieților.

Profesorii, adică mai mult profesoarele

Majoritatea profesorilor din învățământul primar sunt femei, cu excepția țărilor subdezvoltate, unde și aici feminizarea profesiei didactice are loc în zonele urbane. Se consideră că angajarea femeilor în învățământul primar (în afara faptului că studiile de nivel mediu sunt, de obicei, suficiente pentru a ceară profesie) a constituit o politică de stat, deliberată în perioada expansiunii educației de masă, cu scopul de a reduce costurile pentru învățământ. (Lapchick și Urang 1980) Dacă se examinează critic comportamentul cadrului didactic și relațiile cu elevul, problema se complică. Femeile profesori trăiesc zilnic discriminări, umiliri și tipizări ale propriilor lor comportamente. Ele sunt puse în situația de a face abstracție de aceste experiențe, pentru a fi neutre relativ la genul elevilor lor și pentru a fi pedagogic eficiente.

Se pune întrebarea dacă feminizarea profesiei didactice, care este un fenomen mondial nu s-ar datora faptului că această profesie ar fi o meserie tipic feminină sau o meserie de femei (Duru-Bellat, van Zanten, 1992). Explicația lansată este că femeile preferă această profesie nu numai pentru că ar fi "mai în firea lor", ci și pentru că, nepretențioase, cum ne-am obișnuit să le știm, aleg o meserie care nu mai este prea "căutată" (pentru că, "meseria de profesor" nu mai este corect valorizată la nivel social - tocmai datorită retribuirii necorespunzătoare a efortului și responsabilității, retribuire care reprezintă și un indicator de status). Se vorbește în acest sens de feminizarea profesiei didactice în termeni de proletarizare a acestei profesii, în sensul că femeile au mai puține revendicări, tolerăază mult mai mult decât bărbații și, oricum, inițiativele de protest sunt ridiculizate și imediat sancționate social. (Să nu uităm totuși că tot bărbații sunt liderii sindicatelor personalului didactic și majoritari la nivelul personalului didactic universitar.) Această "feminizare" a profesiei didactice înseamnă nu numai un tip de interacțiune elevi-educator, un anume tip de autoritate și de control, ci mai ales impactul asupra școlii ca organizație, asupra climatului organizațional, puternic influențat prin relațiile "de cancelarie".

Imaginea de sine și aşteptările elevilor

După cum menționam anterior, performanțele diferențiate în funcție de sex la diferite discipline școlare se explică în mare măsură prin dinamica organizării școlii și clasei, prin alocarea diferențiată a resurselor, prin diferențierile de sex în privința aşteptărilor față de pozițiile viitoare pe piață muncii și în familie.

Diferențele de performanțe academice în școală adesea au fost legate de diferențe de sex prin teste de

inteligentă, cu presupozitia explicită sau implicită că abilitățile diferențiale ale inteligenței explică rezultatele diferite.

Testele psihologice care își propun să măsoare și să coreleze diferențele de sex în personalitate cu performanțele școlare și scorurile înregistrate la testele de inteligență au fost de mult timp supuse unei examinări critice. De exemplu, rezultatele mai bune obținute de fete în școala primară în Statele Unite au fost atribuite tendinței băieților de a nu se supune autoritatii profesorilor femei, fetele neavând asemenea conflicte. (Maccoby 1976) De la vîrstă școlară mică, fetele învață că succesul depinde de obținerea aprobării celorlați, fiind obediente și supuse. Băieții au învățat însă că un asemenea comportament este "prostesc" și "feminin". În școala gimnazială, atât fetele, cât și băieții sunt suficient de dezvoltăti cognitiv și emoțional pentru a se comporta în virtutea unor planuri și așteptări de viitor. Dar, în timp ce băieții de această vîrstă (provenind din clasa de mijloc) se plâng de prea mult efort cerut de școală, fetele (albe, din familiile de muncitori) nu manifestă asemenea nemulțumiri, ele visând să devină soții și mame (Sharpe). Sears și Feldman remarcă faptul că profesorii întăresc negativ răspunsurile greșite ale fetelor mai frecvent decât pe cele date de băieți. Dacă acceptăm ideea că aceeași indulgență se regăsește și la nivelul familiei, se înțelege de ce fetele tind "să se descurce" cu realitatea într-un mod cît se poate de satisfăcător.

Revenim la teoria nodului central. Nodul este "simplu, concret, sub formă de imagine și coherent, corespunzînd sistemului de valori la care se referă individual, purtînd pecetea culturii și a normelor sociale ambiante." (Abrie, 1994) Desigur că ar fi folositor să investigheze cum sunt organizate reprezentările sociale ale femeii/bărbațui și să reperez semnificația fiecărei variabile pentru subiect. Dar intenția mea a fost mult mai modestă, aceea de a atrage atenția asupra reprezentărilor noastre sociale, care se înscriu în "cadrele unei gîndiri preexistente" și asupra "structurii prezente" grefate pe tradiția care "decretează ce ar trebui să gîndim", după cum spune Moscovici.

Toate acestea se regăsesc, împlinesc și reproduc mai întîi în familie și în școală, concomitent și succesiv cu influența altor factori, dintre care cei mai importanți sunt grupurile de vîrstă și mass media. Elemente de "mitologie socială", evidențe teoretice sau empirice confirmă ideea de la început, a devenirii noastre ca femeie și bărbat. Sîntem și devenim, devenim ceea ce suntem în gîndul nostru și al celorlați. De aceea, apreciem că nodul central al reprezentărilor sociale despre femeie, constituie din stereotipurile pe care le-am exemplificat fără a le și formula explicit, pare să fie amenințat de "scheme stranii"*, cum ar fi de pildă noile imagini/roluri/responsabilități/ășteptări/revendicări/emancipări/clarificări/"dezvăjări" (cum spune Michaela Miroiu) ale femeii. Teoria, elaborată de "mîntă bărbătească", ne spune și ce-i de făcut (sau, mai bine zis,

ce se întîmplă în mod natural, pentru a se evita bulversarea): reamintirea normalului, desemnarea elementului străin, afirmarea unei contradicții între acești termeni, propunerea unei raționalizări ce ar permite să se suporte contradicția.

Și, pînă mă mai dumiresc ce i-aș spune fetelor "teoretice" ca să fie mîndră, săn bucurioasă că băiatul meu real știu ce să-i povestesc. El deja este mîndru de el. Normal, de altfel, într-o lume în care nodul central al reprezentărilor sociale ale bărbațui nu este amenințat de prea multe "scheme stranii". Și, pentru a nu încheia totuși cu un ton auto-compătimitor, voi da un exemplu "ne-românesc" de "devenire" ca femeie: O fetiță de 9 ani, dintr-o școală americană, analizînd cu colegii de clasă relația dintre poveste și realitate, face următorul comentariu: "Cum să fie posibil ca o fată să accepte imediat cererea în căsătorie din partea unui bărbat, fie el și prin? Cum să spună că se mărită cu el cînd nu știe nici măcar dacă el își schimbă sau nu lenjeria seara?" □

* Exemplu de "schemă stranie" pentru spațiul românesc: pe coperta unei broșuri ce prezintă oferta de programe de studii a unei universități canadiene citim: "În această publicație, folosirea masculinului nu are alt scop decât acela de a reduce dimensiunile textului".

BIBLIOGRAFIE:

- Abrie, J.P. (1995) "Reprezentările sociale: aspecte teoretice", în *Psihologia cîmpului social: Reprezentările sociale* (coord. Neculau, A.), Societatea Știință și Tehnică S. A. București.
- Belotti, E. G. (1975) *Little Girls*, Writers and Readers Publishing Cooperative, London
- Clarricoates, K. (1978) "Dinosaurus in the Classroom: A reexamination of some aspects of "hidden curriculum" in primary schools" în *Women's Studies Int. Q.* 1
- Duru-Bellat, M., Henriot-van Zanten, A. (1992) *Sociologie de l'école*, Armand Colin.
- Giddens, A. (1989) *Sociology*, Polity Press, London.
- Maccoby, E. E. (ed.) (1967) *The development of sex differences*, Tavistock, London.
- Mbiliny, I. (1991) "Women in Education", în *The International Encyclopedia of Education*, Husen, T. Postlethwaite, N. (eds), Pergamon Press, vol 9.
- Neculau, A. (1996) *Psihologie socială Aspecete contemporane*, Polirom, Iași

CĂTALINA ULRICH - She graduated from the Faculty of Philosophy, University of Bucharest.

Currently, she works as Assistant at the Department of Pedagogy, University of Bucharest and Senior Researcher at the Institute for Educational Sciences.

Simbolica democrației

CRISTIAN VASILESCU

Proceeding to a brief analysis of the notions of democracy and representation, the author reaches the logical conclusion that the democratic system, in its present meaning, implies certain structural symbols that allow us to amend as ungrounded some of its claims. The symbolics is restrictive on both the individuals' status and their gender. The open of the social space towards women only as persons and not as values is one of the common errors of some democratic regimes.

"Cele mai multe erori ale demonstrației au loc în viața de toate zilele și, ca un ecou al binecunoscutei scrieri a lui Freud pe tema acelor ratare, ne-am decis să le numim sofisme ale vieții cotidiene."

Leonard Gavrilu, *Mic tratat de sofistică*

Identificarea erorii de raționament, sofismul, cu gestul involuntar - actul ratat - deschide o perspectivă, uneori eludată, asupra înțelegerii discursului social și politic. Eroarea de raționament poate fi voită sau nu; în schimb, gestul actual ratat este, nedecarat, dorit. Acest lucru înseamnă, nici mai mult, nici mai puțin că erorile dintr-un discurs (în sensul socio-politic) sunt distorsiuni dorite de autor. Poate părea nesemnificativă această afirmație, din moment ce discursul public (social sau politic) este, prin însăși definiția sa, un discurs interesat. Noi însă vrem să subliniem că nu numai sensul discursului este dictat de un interes, ci că și aparatul logic și conceptual folosit se supune aceleiași criteriu.

Astăzi, discursul public își are un punct de reper în termenul de *democrație*. Urmărindu-ne ipoteza de mai sus, ne punem întrebarea: care este complexul de interes, nedeclarate și inconștiente, care arămă această noțiune? Vom interoga în paralel și noțiunea de *repräsentativitate* pentru că ea este rezidentă în termenul *democrației*, astăzi din perspectivă antică, cît și actuală - spre deosebire de alte implicații ale democrației (vezi pluripartismul, sau de libertatea de a fi divergent - care ori au înțeleseri diferite în spații diferite, ori nu apar).

Democrația ar fi, etimologic, puterea politică a masei largi a indivizilor cu drepturi civice în cetate, cetățenii, exercitată prin reprezentanți. Dificultățile de a legitima sistemele politice actuale ca "democratice" încep să apară odată cu explicitarea termenului de cetățean - și al înțeleșului dat reprezentativității. Pentru că, astăzi, într-un sistem "democratic" cetățenii sunt *toate ființele umane* (cu infinitezimale excepții). Spre deosebire, în antichitate, conceptul de cetățean era restricțiv: Roma, în democrație, era un stat sclavagist; în plus, femeile nu intrau sub incidență acestui concept. La fel, reprezentativitatea avea o altă relevanță, alt înțeles: raportul de reprezentare era cu totul diferit de cel actual, un-ales reprezentând un număr destul de mic de

alegători (față cu situația sistemelor politice contemporane). "A fi reprezentat" nu era o pierdere pregnantă de identitate, pentru că numărul mic de alegători semnificați de ales facea posibilă păstrarea mai multor nuante personale ale reprezentanților în actul politic al reprezentantului; cu cît numărul celor semnificați este mai mare, cu atât se mențin mai puține note specifice și se rețin doar "esențe" neindividualizate.

În treacăt fie spus, diferențele politice esențiale între statele antice, care au dat naștere spiritului european, și statele "barbare", nu sunt diferențe între regimuri care respectau individul și cele care nu-l respectau. Nepărtinitori, vedem că *cetățenii* democrațiilor sunt distorsiuni dorite de autor. Poate părea nesemnificativă această afirmație, din moment ce discursul public (social sau politic) este, prin însăși definiția sa, un discurs interesat. Noi însă vrem să subliniem că nu numai sensul discursului este dictat de un interes, ci că și aparatul logic și conceptual folosit se supune aceleiași criteriu.

Astăzi, discursul public își are un punct de reper în termenul de *democrație*. Urmărindu-ne ipoteza de mai sus, ne punem întrebarea: care este complexul de interes, nedeclarate și inconștiente, care arămă această noțiune? Vom interoga în paralel și noțiunea de *repräsentativitate* pentru că ea este rezidentă în termenul *democrației*, astăzi din perspectivă antică, cît și actuală - spre deosebire de alte implicații ale democrației (vezi pluripartismul, sau de libertatea de a fi divergent, care ori au înțeleseri diferite în spații diferite, ori nu apar).

Sistemele social-politice ființează, inevitabil, într-un anumit spațiu spiritual. Cele două sfere folosesc, în mare, același set de simboluri; astfel se explică de ce spații culturale diferite dau naștere la sisteme socio-politice diferite, în condițiile în care ceilalți factori determinanți sunt, practic, aceiași. Limbajul politic și limbajul cultural sunt simbiozice, modalitatea în care ele iau naștere și evoluează permisindu-ne să afirmăm nu doar că nu pot face abstracție unul de altul, ba chiar, în aspectele fundamentale, nici nu se pot contrazice. Democrația a luat naștere în societăți dominate de religii politeiste. Se pare că structura simbolică angajată de politeism, și anume o multitudine de personaje

cu statut asemănător, a fost fundamentală pentru afirmarea același considerații la nivelul social. Lucrurile au fost facilitate astăzi de imaginea evasională a divinităților antice grecești și romane, cît și de ingerința lor, presupusa continuă, în viața oamenilor. În schimb, monarhiile evului mediu și-au avut parteneră religia monoteistă, iar revoluțiile moderne și instaurarea "puterii populare" au fost însoțite de desacralizări ale vieții, de estompări, în psihismul colectiv, a monoteismului. Urmărind, prin studierea structurii religioase, reprezentările din psihismul colectiv corespunzătoare unor sisteme politice diferite, observăm că ideea de reprezentant (în sens tare, de simbol) devine operațională abia în sistemele monoide (religii monoteiste) de cultură, în care *unul* singur îl poate semnifica pe *tot*. Pe cind în sistemele de cultură corespunzătoare religiilor polideice, reprezentativitatea era mult mai puțin exclusivă. Ca dovadă, raportul reprezentanți/reprezentanți.

În lumina celor de mai sus - și semnalind că sistemele "democratice" sunt astăzi, în zdrobitoarea lor majoritate, un apanaj al culturilor dominate de religiile monoteiste - preeminența unui singur factor de putere (președinte, prim ministru, cancelar) în sistemele politice contemporane ne îndreptăște să afirmăm că, structural, înțelesul actual al democrației este mai repede consonant cu *repräsentativitatea în sens tare* decât cu distribuția egală a puterii de decizie. Parlamentul, de asemenea, reprezintă, dat fiind raportul numărăști/număr cetățeni, tot în sensul tare al termenului.

Aceste considerații formale, coroborate cu considerații din perspectivă socială, ne relevă caracterul special al simbolicii sistemului politic actual: unul dintre sexe se regăsește clar defavorizat. Tradițional, domeniul public a fost un spațiu al evoluției masculine. Femeile au fost private de drepturi cetățenești egale: în Roma antică, creuzet al democrației, senatorii erau în exclusivitate bărbați; de asemenea, "cetățean" desemna un individ masculin. Aceste lucruri s-au păstrat, în cadrul "puterilor populare" (și nu numai), până la mijlocul secolului nostru: Elveția recunoștea abia în anii '70 drepturi politice femeilor.

La nivel simbolic, lucrurile au cunoscut, din varii motive, un comportament diferit. În antichitate, datorită sistemului sclavagist și a moravurilor laxe, apelativul de "mamă" sau "soție" era dispensat de nuanță funcțional-exploatantă din zilele noastre. Femeile ce făceau parte din grupul dominant, nefiind perdante astfel nici în spațiu interuman, se regăseau bine reprezentate și religios, politeismul creditând zeitățile feminine cu un statut valoric egal cu zeitățile masculine (cel puțin în culturile luate în discuție, romană și greacă). În monoteismul creștin, elementul feminin se găsește însă pus în inferioritate simbolică, pierzând calitatea de zeu; iar societățile moderne și contemporane, încercând să instituie umanul egal în fiecare individ, eliminând sclavagismul, au produs o derogare, înspre funcțional, a valorilor femininității: dispărând sclavul din fa-

milie, iar bărbatul păstrându-și apetențele publice, femeile au înlocuit acea forță lipsă. Dacă pe plan politic aceste evenimente n-au fost semnificative, pe plan simbolic a fost un cutremur: femeile au pierdut puterea de a reprezenta valori diferite de cele interumane.

În lumina celor de mai sus, vedem că sistemul democratic, în înțeles *actual*, presupune anumite simboluri structurale care ne permit să îi amendăm unele pretenții ca nefondate, constituindu-se mai degrabă în *sofisme ale vieții publice*. Sofismele tin de aparatul logic și conceptual: simbolica angajată de sistem este restrictivă, astăzi în ceea ce privește statutul indivizilor, cît și în ceea ce privește genul lor. Cele descifrate de noi sunt acelea că democrația ar reprezenta politic marea masă a cetățenilor, și că sistemul nu ar face discriminări în funcție de gen. Sistemul de *re-prezentare* care-i servește ca osatură esențializată masa dizolvând-o (aleșii devenind *elite politice*), și refuză ingerința femininului în jocul socio-politic (pentru ambele sofisme, paradigmatic este cazul României - unde partidul este identificat de către marea masă de cetățeni prin intermediu exclusiv al liderului - de gen, desigur, masculin).

Valorile tradițional masculine au ajuns, în perioadele politico-sociale naționale și internaționale, anacronice. Duritatea, agresivitatea, intoleranța - extrem de necesare în perioadele istorice de instabilitate, caracteristice epocilor preinformaționale - sunt astăzi, dimpotrivă, o frâñă și un pericol. În schimb, valorile tradițional atribuite femeilor devin astăzi vital necesare spațiului socio-politic, în condițiile în care interesul se concentrează asupra comunicării și cooperării, aplanařii și asistenței - și acestea nu din considerente teoretice, ci pur pragmatice.

Deschiderea spațiului social către femei *ca persoane* numai, și nu și către femei *ca valori* este una dintre erorile comune ale democrației - datorată, în parte, conservării intereselor unor elite politice. Tăietura esențială ține însă de setul de simboluri uzitat, dat fiind că el este scheletul mentalului uman cu care operăm. Modificarea acestui set de simboluri ține astăzi de sfera culturală, cît și de cea socială. Necorelarea ajustărilor în cele două zone nu duce decât la infirziri și distorsiuni inutile. Acordarea unui spațiu de manevră în domeniul social femeilor, fără dobândirea de statut cultural nu rezolvă nimic, ele nedevenind nimic altceva decât niște actori sociali de gen feminin cu comportament și mentalitate masculină. Invers, doar acordarea de statut cultural este de asemenea neprofitabilă, dat fiind că difuziunea culturalului asupra politicului se realizează într-un interval lung de timp. Timp pe care, poate, nu ni-l putem permite.

CRISTIAN VASILESCU - Student at the Faculty of Philosophy, University of Bucharest. Editor in Chief of the Philosophy students' magazine, *Agora*.

În cinstea mamelor bine crescute

MARIA BUCUR

This examination of eugenacists' ideas about gender roles in interwar Romania will focus on how these gender roles helped to construct eugenist visions of a political discourse and social organization that sought to modify the prevailing paradigms in the 1920s.

"Prin mendelism biologia modernă ne-a oferit cheia care deschide fiecarei națiuni accesul dacă nu în rai, cel puțin la porțile acestuia...Nașterea copiilor cu daruri deosebite poate fi, pentru orice națiune, o resursă de creativitate științifică, etică, artistică și socială care ar spori potențialul întregului grup etnic." Așa scria în 1940 Simion Mehedinți, una dintre cele mai proeminente personalități ale pedagogiei și geografiei românești moderne. România interbelică a fost scena unor vii discuții în rîndul clasei de mijloc despre forma, rolul și organizarea socială ale statului modern român ca entitate politică suverană în Europa. Printre chestiunile aduse în discuție se numărau și rolurile de gen în viața socială și politică, mai ales în ceea ce privește controlul reproducerei. Un grup a insistat mai mult decât toate celelalte asupra ideii de a întări și moderniza România controlând fertilitatea femeilor și rolul lor social ca potențiale mame. Erau biologi, medici și antropologi care au început să credă în legile mendeliene ale eredității și în eugenie.

Această analiză a ideilor eugenistilor despre rolurile de gen în România interbelică se va concentra asupra modului în care aceste roluri de gen au ajutat la construirea vizuinilor eugeniste asupra unui discurs politic și a unei organizații sociale care au încercat să modifice paradigmile dominante ale anilor '20 - o scenă politică dominată de partide care reprezentau interesul de clasă, și o societate divizată între orașe și sate, boieri și țărani, magnați din industrie și muncitori. Se pare că viziunea eugenistă asupra rolurilor femeilor în societate îmbrățișau preocupările contemporane despre individualism și modernism versus comunitate și tradiționalism. Această teorie i-a ajutat uneori pe promotorii emancipării femeii; dar cîteodată, eugenistii au contribuit la limitarea drepturilor femeilor chiar mai strict decât înainte de 1918. Eugeniștii au prezentat în totdeauna aceste argumente în numele sănătății și progresului națiunii, și, în același timp, în numele valorilor românești tradiționale. În opinia eugenistilor, înțelegerea rolurilor genurilor este esența nevoilor lor paradoxale: pe de o parte, nevoia de a sprijini modernizarea României, iar pe alta, nevoia de a conserva esența spiritualității și vigorii tradiționale românești.

Mulți dintre adeptii eugeniei au venit în contact cu această teorie în timp ce studiau peste hotare, mai ales în Germania și Statele Unite. La fel de importantă a fost și influența unor oameni ca Iuliu Moldovan și Gheorghe Banu.

Anul 1918 a marcat nașterea unei Români mai mari, caracterizată printr-o sporire a teritoriului și a resurselor umane și prin îndeplinirea viselor naționaliste ale multor români, dar și însemnat și o mai mare

Ideile eugeniste care au circulat în România sunt foarte puțin înțelese. Puțini istorici care menționează eugenia în rapoartele lor despre România interbelică leagă această mișcare de Garda de Fier și au etichetat această doctrină ca fiind una reacționară și retrogradă. De fapt, se pare că argumente eugeniste au fost folosite atât de politicienii cu tendințe de stînga și moderate, cât și de cei de dreapta, cu tendințe radicale. Mai mult, interesul în eugenie era mai răspîndit decât au consemnat istoricii, iar acest eseu încearcă să reeducre în atenție diversitatea și importanța mișcării eugeniste din România.

În România interbelică au existat cel puțin trei organizații eugeniste active. Cea mai importantă, din punctul de vedere al acestui studiu, era Secția de Biopolitică și Eugenie a Institutului de Igienă din Cluj, fondată în 1925 sub auspiciile venerabilei instituții transilvănene de cultură și identitate românească "Astora". În 1936, această secție număra șaptezeci de membri, dintre care mulți erau doctori sau profesori universitari la Cluj. Organizația avea o publicație lunară, *Buletin eugenic și biopolitic*, care a apărut între anii 1927 și 1940.

Pe lîngă promotorii eugeniei din Cluj, s-au arătat interesate în acest domeniu și diverse personalități profesionale și academice din București. În 1935 Dimitrie Gusti, marele sociolog și om de cultură, a înființat Secția Antropologică și Eugenică a Institutului Social Român, unul din cele mai prestigioase forumuri ale dezbatării intelectuale și ale reformei sociale din România interbelică. În același an a fost creată, de dr. Gheorghe Marinescu, endocrinolog de marcă și membru al Academiei Române, Societatea regală română de eugenie și studiul eredității.

Mulți dintre adeptii eugeniei au venit în contact cu această teorie în timp ce studiau peste hotare, mai ales în Germania și Statele Unite. La fel de importantă a fost și influența unor oameni ca Iuliu Moldovan și Gheorghe Banu.

Anul 1918 a marcat nașterea unei Români mai mari, caracterizată printr-o sporire a teritoriului și a resurselor umane și prin îndeplinirea viselor naționaliste ale multor români, dar și însemnat și o mai mare

diversificare a tradițiilor etnice, intelectuale, civice, politice și religioase. Astfel, politica interbelică a României era dominată de o temă centrală: exista vreo modalitate de a preîntîmpina teribilele costuri sociale ale industrializării și socializării și în același timp să ajungă la un nivel de putere statală, națională și economică comparabil cu al unei puteri din Europa? Mulți români erau preocupați și de întrebarea dacă forța națiunii, întrupată în țărani români, va degenera dacă țara se va moderniza.

Un mare număr de profesioniști și academicieni din rîndurile clasei de mijloc, nemulțumiți de opiniile politice din România postbelică, erau în căutarea unui mod de a combina modernizarea cu tradiția. În nouă ei configurație, clasa de mijloc, beneficiară a unei educații superioare, apărea ca garanță atât a progresului cât și a moralității, care erau asociate cu stilul de viață patriarhal, tradițional, al țăraniilor.

Pînă la acești profesioniști erau un număr de medici, educatori și antropologi care vedea în eugenie o teorie și o strategie care ar fi ghidat construirea unui nou aparat politic și de stat românesc. Acestea s-ar fi modernizat în termeni de educație, sănătate publică și dezvoltare economică, folosind exact însușirile capitalului biologic românesc. Eugeniștii doreau să manipuleze reproducerea în numele progresului României și aveau o încredere enormă în puterea lor de a face acest lucru. În ochii lor, nevoia de a moderniza instituțiile publice românești era crucială. Dar la fel de crucială era nevoia de a baza acest proces de modernizare nu pe ideologii și slogană împrumutate (de exemplu, pe liberalism), ci pe realități românești specifice, și, în particular, pe caracteristicile biologice ereditare ale poporului. Eugeniștii considerau că acest bagaj genetic avea un impact direct asupra dezvoltării sociale și politice a statului român modern.

O trăsătură importantă a scrierilor lor era dorința de a înlocui diviziările pe clase cu conceptul mai organic de comunitate. Pentru că priveau identitatea de clasă ca pe un concept artificial, eugenistii considerau că o identificare cu națiunea, cu etnicitatea, fundamentală biologic, ar fi prima cerință pentru armonizarea diferențelor dintre locuitorii României Mari. Pentru mulți eugenistii, acest concept implica și faptul că inequalities în societate erau determinate biologic și contribuiau la păstrarea societății în echilibru. Mai mult, echilibrul acestor inequalities era esențial pentru sprijinirea puterii națiunii. După părerea eugenistilor, România nu s-ar fi întărit prin crearea unei mobilități sociale, ci prin investirea fiecărei "clase" determinante biologic cu responsabilități specifice pentru bunăstarea națiunii. Viitorul României depindea astfel de țărani care urmau să devină țărani mai buni, de profesorii care urmau să devină profesori mai buni, și de mamele care trebuiau să devină mame mai bune.

Cea mai mare parte a publicațiilor eugeniste se ocupau de modurile concrete de întărire a corpului na-

ționii, prin crearea unui sistem modern de sănătate publică, care ar fi ajutat identificarea bolilor sociale care prevalau în țară, și furnizarea de remedii eugenice.

În acest context general adeptii eugeniei s-au concentrat asupra rolurilor de gen și, în particular, asupra problemelor femeilor. Genul se afla în centrul themelor eugeniste de a controla politic corpul, fiind că politica reproducerei era esență eugenice. Pe eugenisti, femeile îi interesau atât ca instrumente pentru întărire eugenică a națiunii, cât și ca ființe "eugenice" - indivizi ale căror identitate socială și politică trebuia să fie definită clar în termenii rolului lor în îmbunătățirea corpului biologic al națiunii.

Încă de la începutul mișcării eugenice, dialogul asupra rolurilor de gen era folosit în moduri diferite de către interlocutori diferiți. Promotorii femeilor articulau puncte de vedere asupra rolului pozitiv al femeilor în societate identificînd acest rol cu responsabilitatea de a reproduce caracteristicile biologice ereditare care purtau potențialul necesar întăririi și modernizării națiunii. Pe de altă parte, eugenistii foloseau construcții tradiționale ale rolurilor de gen pentru a face ca ideile lor să fie accesibile unei audiențe mai largi și pentru a se opune celor care vedea societatea românească bazată pe valori liberale individualiste. Insistența eugenistilor de a defini rolurile de gen în termeni tradiționali a modificat semnificația civică a tradiției. Înainte de 1918, nașterea și creșterea copiilor erau preocupări private, individuale ale părinților, dar din 1928 acest proces a cîștigat semnificații publice și politice în ochii eugenistilor. Ei pretindea că nașterea și creșterea copiilor era o preocupare a întregii națiuni, și că ar trebui să devină o responsabilitate de stat. Prin discuțiile lor asupra rolurilor de gen, eugenistii subliniau politicizarea vieții private identificînd responsabilitățile și drepturile femeilor cu funcțiile lor de procreare.

Cîteva articole publicate în 1927 și 1928 de Maria Baiulescu, Veturia Manuilă și Izabela Sadoveanu în *Buletinul eugenic și biopolitic* aduc în atenție punctele de vedere ale acestor activiști pentru emanciparea femeilor în termeni eugenici. Maria Baiulescu era președinta Uniunii Femeilor Române și a participat activ în alte alte organizații filantropice de femei. În discursul de deschidere pentru secția feminină a *Buletinului eugenic și biopolitic*, ea a schițat identitatea și rolurile eugenice ale româncelor. Autoarea definea nașterea, pe lîngă aspectul ei biologic, ca fiind un act biopolitic fundamental.

Rolul femeilor-mame a cîpărat și el semnificații politice și eugenice. Pentru a argumenta implicitării acestui rol, autoarea folosea imagini romantice ale legăturilor dintre mamă și copil, care erau mai degrabă reminiscențe idilice ale unui roman din secolul nouăsprezece, decât imagini pertinente ale situației din România interbelică. Aceste imagini doreau numai să întărească mituri familiare, dar semnificația lor se schimbă. Maternitatea și grijă față de copii deveni-

seră imperative politice: era "datoria femeilor de a da putere națiunii".

Baiulescu prezenta îngrijirea copiilor, tandrețea, caritatea și sacrificiul de sine ca făcind parte din natura femeilor, din potențialul lor ca viitoare surse de procreare. Încadrîndu-și argumentele în termenii ideilor eugenice de întărire a națiunii, ea susținea că femeile ar trebui să ia parte la treburile publice, conform abilităților și limitărilor lor bio-politice.

Pe lîngă ideile eugenice, Baiulescu folosea și discursul politic obișnuit pentru a construi rolurile sociale și politice ale femeilor. În acest caz, a adus ca argument imaginile negative ale familiei moderne, care fusese alterată de o viziunea materialistă, individualistă asupra lumii, viziune promovată de instituțiile liberale încă de la mijlocul secolului al XIX-lea.

Ea și-a justificat puținul sprijin acordat participării femeilor la viața politică arătând surorilor ei mai îndirjite că egalitatea civilă dintre sexe fusese deja atinsă. Ea a făcut aluzie la atitudinea inadecvată, "ne-naturală" a sufragetelor românce, insistând asupra faptului că nu era în singele latin "să poarte lupte politice agresive ca aşa cum făceau sufragetele 'nordice' - adică americancale și englezaceale".

Doi editorialiști devotați organizării secției feminine-biopolitice a Astrei oferă detalii în problema rolurilor de genuri în cadrul statului românesc modern. Editorii *Buletinului pentru eugenie și biopolitică* definesc ceea ce ei consideră că sunt scopurile acestei secții feminine. Fără ca tonul lor general să fie unul negativ, acești editori au descris într-un limbaj mai clar de cei al discursului Mariei Baiulescu atât rolurile feminine adecvate și folositoare, cât și care erau direcțiile pe care femeile nu ar fi trebuit să le urmeze. Astfel, în cadrul unei scrisori adrestate lui Ionel Teodorescu, membru al Consiliului Național de Eugenie și Biopolitică, în 1938, scrierile ei autoare foloseau genul feminin cînd discuta activitățile lucrătorilor sociali, presupunînd, implicit, că acest domeniu al activității sociale era, prin excelență, feminin.

Pentru acești promotori ai emancipării femeilor, ideile eugenice ofereau modalități de ridicare a statutului femeilor în societate în maniere ce păreau conservatoare, dar investind rolurile de procreator și

Diferența de limbaj dintre imaginile ambigue și idealizate prezentate de Baiulescu și definițiile precise, limitative, ale celor doi editorialiști, nu este întâmplătoare. Ea reflectă diferența dintre interesele lor și o încercare de a face ca ideile eugenice și punctele de vedere curente asupra rolurilor de gen să fie adecvate punctelor de vedere proprii societății românești. Baiulescu și puținele femei colaboratoare la *Buletin* erau într-adevăr interesate în viețile femeilor de care vorbeau și foloseau ideile eugenice pentru a-și ușura încercarea de a îmbunătăji statutul femeilor. În orice caz, eugenștii care au scris aceste editoriale insistau asupra nevoii de a păstra rolurile tradiționale ale femeilor în societate. În același timp, ei accentuau nevoie femeilor de a-și asuma și de a păstra aceste tradiții chiar în numele progresului național.

Dacă rolul de educatoare și activiste sociale era potrivit pentru femeile din clasa de mijloc, el nu era bun pentru alte grupuri de femei. Bailescu și co-

legii să doreau să limiteze rolul social și biopolitic al femeilor de la țară la nașterea și creșterea copiilor din cadrul familiei. Aici, autorii faceau uz de presupunere eugenică a naturaleței inegalității sociale și a nevoii de a păstra această inegalitate, pentru ca națiunea să devină un organism mai puternic. Concepția lor despre "suroritatea universală" era pe cît de ierarhică, pe atât de totalizatoare.

Aceasta era o temă recurentă în retorica eugenistă. Mulți doctori, antropologi și alți profesioniști foloseau conceptul de "ierarhie socială naturală" pentru a argumenta științific nevoia elitelor profesionale educate de a controla reorganizarea statului românesc în ritm cu ideile eugenice. Ei își asumau responsabilitatea de a educa, de a încuraja, de a răsplăti și de a pedepsi înasele.

Limitele participării femeilor în activitățile publice constituiau și ele subiectul discuțiilor între susținătorii emancipării femeilor și ai drepturilor lor geopolitice, așa cum ilustrează o polemică despre meritele și neajunsurile feminismului. Atenția dedicată acestui subiect sugerează că feminismul cîștigase o importanță semnificativă în România. Feminismul părea să devină o amenințare pentru alte grupări non-feministe preoccupate de statutul femeilor, deoarece capta atenția publicului și radicaliza problema drepturilor femeilor. Astfel, articolele din *Buletinul eugenie și biopolitic* au rămas pe terenul comun al discuțiilor. Autorii lui au încercat să-și distanțeze părerile de ideile feminine ale emancipării femeilor, portretizînd feminismul ca pe o anomalie, ca pe o mișcare ne-naturală, care nu avea un caracter feminin, și care nu reflecta preocupările adesea ale femeilor române.

Autorii articolelor, Izabela Sadoveanu și Veturia Manuilă, aveau totuși o părere foarte diferită despre rolul jucat de mișcarea feministică în istoria modernă. Manuilă considera că feminismul era cauza dezintegrării crescîndî a familiei, deoarece le scotea pe femei în afara mediului lor natural, căminul. Sadoveanu a arătat că participarea femeilor la economie predecese dezvoltarea feminismului și era legată de industrializare și de schimbările simultane în modurile de producție. Ea nu nega faptul că feminismul reprezenta o influență negativă pentru femei și națiune, ci încerca să arate că problemele eugenice, asociate cu dezechilibrul familiei, erau mai mari decît neajunsurile feminismului și erau specifice societății industrial-capitaliste. În criticele adresate feminismului, Manuilă a definit această mișcare ca fiind "neigienică", deoarece încuraja dezvoltarea "femeilor-bărbați", indivizi care nu se căsătoreau și nu se reproduceau. Ea a mers chiar înit de departe încît a afirmat că "femeile nu au nevoie să intra în diferite profesii în afara căminului", ci ar trebui să-i ajute pe bărbați să-și găsească posturi mai bune. Această afirmație pare să contrazică punctul de vedere pozitiv al lui Manuilă privind implicarea femeilor în asistență socială. Dar declinul ideologiei

puțin paradoxală, dacă ţinem cont de diferențele de clasă pe care le face ea: dacă femeile ca ea (adică, educate și aparținând clasei de mijloc) ar putea să se implice în formularea și implementarea programelor de asistență socială, femeile aparținând clasei muncitoare n-ar trebui să încerce să lucreze, mai ales dacă ar efectua munci destinate bărbaților. Astfel, ea putea menține o atitudine pozitivă față de industrializare și modernizare, atât timp cât acest proces n-ar fi adus cu sine "de-naturarea" rolurilor de gen adecvate. Din nou apare Ideea că întărirea rolurilor de gen tradiționale ar garanta modernizarea economiei și a vieții publice în general.

In articolul ei, Sadoveanu a încercat să arate unele dintre aspectele pozitive ale mișcării feminine reliefind punctele de vedere maternaliste ale multora

dintre feministele secolului 19, care își concentrău acțiunile asupra îmbunătățirii capabilităților și drepturilor femeilor-mame. Sadoveanu era mai dură decât Mănuilă, cind pleda pentru drepturile femeilor. Ea era de acord că potențialul natural al femeilor tindea spre măternitate și lăsa responsabilitatea educării copiilor pe umerii lor. Totuși ea susținea că aceleși roluri mătnerne ar trebui să ofere femeilor anumite drepturi, pe care femeile le-ar putea cîștiņa numai după ce ar fi atins "libertate deplină" în societate.

Dialogul despre identitățile eugenice ale femeilor, despre rolurile lor sociale și politice, și despre implicarea lor în modernizarea sferei publice ca lucrătoare sociale, asistente și educatoare s-a stins spre sfîrșitul anilor '20. Femeile care colaborau în primii ani la *Buletinul eugenic și biopolitic* s-au împușnat, iar articolele care se ocupau de problemele de gen au inceput să fie scrise, în exclusivitate, de medici - cu totii bărbați.

Nu numai autorii, dar și preocupările din scrierile lor s-au schimbat. În 1935 și 1936 a apărut o serie de articole despre "Biologia familiei" de dr. Ovidiu Comșa. Ele se concentră pe sexualitate, în special pe definiția dezvoltării normale și anormale a acesteia la oameni. În contrast cu articolele dinainte despre gen, aceste texte erau construite ca argumente științifice, folosind evidență empirică pentru a dovedi anumite presupuneri teoretice generale despre sexualitatea normală. Bărbații și femeile nu mai erau subiectele discuției, ci mai degrabă obiectele care confirmau argumentele științifice ale lui Comșa. El a folosit aceste argumente pentru a-și exprima preocuparea pentru rezultatele eugenice negative ale auto-emancipării femeilor. Soluția pe care o oferea el acestei probleme era să îngusteze și mai mult rolurile tradiționale pentru femei în familie și societate, deoarece emanciparea femeilor pare să amenințe progresul și chiar viitorul națiunii române. Deoarece Comșa identifică sexualitatea cu identitatea de gen, discuția asupra sexualității normale și anormale avea largi implicații pentru înțelegerea semnificației sociale și politice a rolurilor de genuri.

Pentru a întări opinia că rolurile de gen tradiționale erau cunoscute în Grecia antică

sexualitatea femeilor normale le dăruia acestora anumite calități net superioare femeilor exceptionale, "intersexuale". În cazul acestora din urmă, atribute ca grația, vivacitatea, frumusețea și atașamentul pentru viață în cadrul căminelor erau derivate din sexualitatea lor normală. Cu toate acestea, punctul de vedere ierarhic al lui Comșa asupra atributelor de gen plasau aceste femei sub bărbații normali: "sentimentul patriotic la femei este mic în comparație cu acela al bărbaților, ca și capacitatea lor de a înțelege istoria și națiunile abstracte". Această ierarhizare bazată pe gen avea consecințe sociale și politice, deoarece implica faptul că femeilor nu li se puteau încredința responsabilități publice, și că era bine ca ele să fie constrinse să stea acasă.

Limbajul acestor articole și implicațiile lor politice erau foarte diferite de dialogul precedent asupra relațiilor de genuri.

Această îndepărțare de stilul anterior, cînd imaginile rolurilor eugenice pozitive ale femeilor în societate erau idealizate, nu era pur și simplu o chestiune de opțiune personală. În 1935, profilul *Buletinului pentru eugenie și biopolitică* se schimbase față de perioada de început, cînd discursul științific, abstract, nu era aștăzit de căutat. Inițial, jurnalul publica o mai mare varietate de strategii pentru întărirea națiunii și punea mai mult accentul pe dialog, pe experimentarea diverselor idei, după cum ilustrează articolele lui Baiulescu și Manuilă. Articolele dr. Comșa seamănă foarte puțin cu tonul general al primilor ani ai Buletinului și aratăt o deplasare generală a preocupărilor privind rolurile genurilor și "capitalul" eugenic de la metodele de îmbunătățire a potențialului pozitiv al națiunii la instrumentele de eliminare a populației neigenice.

Această întoarcere către eugenica negativă nu era neapărat rezultatul noilor teorii despre eugenie. Voci izolate din mișcarea eugenică pledau pentru sterilizare și purificarea rasei înainte de mijlocul anilor '30. Cu toate acestea, aceste puncte de vedere n-au determinat direcția generală în eugenie.

Pe la mijlocul anilor '30, scena politică românească era dominată de un climat de teamă și nesiguranță. Încercările de a crea guverne bazate pe alegeri democratice, ale căror politici să servească interesele națiunii și nu ale unor grupuri de indivizi, eșuaseră prin 1932. Politicienii s-au întors la strategiile denigratoare, renunțând la dialogul cu oponenții lor, și corupția a crescut. Astfel, acei intelectuali și politicieni care erau încă interesati în găsirea de soluții pentru România în folosul națiunii începuseră să-și construiască strategiile atât cind ceea ce ei percepeau ca amenințări - individualiști, moderniști, liberalii, industriașii magnați, ne-români și feministele.

Mai mult, în 1935 mișcările eugeniste cu care Buletinul era în contact - în Germania, Statele Unite și Marea Britanie - accentau și ele nevoia adoptării de

măsuri eugenice negative. În special în Germania și apoi în Italia, ideile de purificare rasială începuseră să se răspîndească foarte repede. Ele se concentră din ce în ce mai mult pe efectele pe care populațile neigenice le aveau asupra sănătății națiunii și asupra modurilor de a preveni aceste "tendințe" distructive. Acești doi factori externi, discursul politic din România și mișcările eugenice de pe hotare nu erau altceva decât catalizatorii schimbării ideilor și strategiilor eugenice din Buletin. Aceste forțe externe au introdus tendințe noi în gîndirea eugenică și un climat politic difert în care eugenicii români își exprimau ideile. Cu toate acestea, schimbarea către un discurs al friciei și excluderii era, în ultimă instanță, o opțiune conștientă făcută de editorii și colaboratorii jurnalului, reflectând lecturile lor asupra eugeniei negative și adaptarea lor la noul discurs politic.

Spre sfîrșitul anilor 1930, dialogul despre problemele de gen se concentra și mai mult pe limitarea rolului femeilor în societate și pe eliminarea comportamentelor și populaților neigenice. Preocuparea pentru nevoia de modernizare era depășită de nevoia de a avea capacitate de apărare puternice împotriva Ungariei revisioniste, ca o temă recurrentă în publicațiile eugeniste.

Un articol publicat în *Buletin* în 1937 se concentra pe "problema" mariajelor mixte. Înainte de aceasta, căsătoriile dintre români și germani sau maghiari nu constituiau o problemă pentru eugenici. Cu toate acestea autorul, Petru Râmneanu, a prezentat tema ca pe o amenințare serioasă la adresa sănătății națiunii.

Deși influențat de ideile germane asupra purității rasiale, Râmneanu s-a concentrat pe amenințările legate de contextul românesc. El a discutat în eseurile sale problema căsătoriilor dintre ofițerii români și femei străine, numindu-le pe acestea "infiltrate". El punea semnul egalității între puterea și puritatea națiunii și cea a fiilor ei, a apărătorilor ei, a căror elită o constituiau ofițerii militari. Retorica sa militaristă sugera că temerile săi erau alimentate de îngrijorarea în ceea ce privește posibilitățile de apărare ale României, din cauza posibilității unui război cu Ungaria.

Îngrijorarea lui Râmneanu despre puterea de apărare a României și legătura dintre aceasta și mariajele interetnice erau, în mod esențial, bazate pe gen. Dacă o femeie străină se căsătorea cu un român, ea era o "infiltrată" și exista pericolul că și va educa copiii într-o tradiție ne-românească. Ea altera în mod fundamental puritatea copiilor soțului ei. Pe de altă parte, dacă o româncă se căsătorea cu un străin, ea ar fi putut fi considerată o trădătoare, ca un capital pierdut în favoarea unui alt grup etnic. În orice variantă, femeile erau portretizate ca ființe slabe dar rele, capabile să corupă bărbații puri, dar incapabile să depășească tradițiile etnice ale soților lor cind se căsătoreau cu străini. Sugerind că femeile nu erau de încredere și e-

rau irresponsabile cind era vorba de păstrarea purității națiunii, Râmneanu propunea ca bărbații să controleze alegerea partenerilor pentru fiicele lor. Numai în acest fel ar putea bărbații să se asigure că fiile lor (fiicele nu erau menționate) vor crește ca români adevărați.

Astfel, ceea ce Baiulescu și Manuilă descriează cu o decadă înainte ca fiind un rol natural biopolitic al femeilor, ca importanța lor contribuie la puterea națiunii, apără în 1937 ca o amenințare. Dominația femeilor în materie de naștere și educație a copiilor nu mai era un motiv de laudă.

Dacă eugenicii portretizau autoritatea femeilor asupra educației copiilor lor ca o amenințare potențială, nu este mai puțin adevărat că ei identificau din ce în ce mai mult rolul social al femeilor cu funcțiile lor biologice procreative. În 1940 Constantin Stanca, unul dintre cei mai avansați ginecologi români, a publicat un articol în care afirma că dacă pentru bărbați familia reprezenta o necesitate socială, pentru femei era una "psihologică, deoarece identitatea lor se definește, în mod esențial, prin funcțiile lor procreative". Stanca a prezentat argumente detaliate, bazate pe cercetare științifică, și formulate astăzi în retorica biblică, cît și în ceea științifică, prin care el speră să dovedească faptul că era în interesul femeilor să aibă copii cît mai devreme și cît mai des. Stanca se concentra mai ales pe "concepțiile greșite" asupra nașterii, arătînd cît de nenaturale și dăunătoare erau pentru balanță hormonală și metabolismul femeilor practicile nașterii la o vîrstă înaintată și avorturile. Prin contrast, el sugeră că dezvoltarea secrețiilor hormonale ale femeilor și a organelor lor reproductive de-a lungul vieții lor arătau că era bine pentru sănătatea lor să nasăcă la o vîrstă fragedă și să de naștere la cît mai mulți copii. Premisa lui esențială era că graviditatea și nașterea nu erau procese în care corpul mamei pierdea energie și putere, ci mai degrabă unul în care el se regeneră.

Ceea ce este socant în acest articol, în afara observațiilor medicale care sunt în contradicție cu majoritatea concepțiilor din ziua de azi despre graviditate și naștere, este limbajul detașat și steril în care este scris, și implicațiile lui asupra rolurilor sociale ale femeilor. Limbajul și argumentele autorului sugerează că, din cauza legilor științifice care păreau să guverneze creșterea corpului uman, controlul femeilor asupra proprietății dezvoltării biologice, inclusiv nașterea, nu există. Astfel, sănătatea femeilor devenise o funcție a gravidității și nașterii. Identitatea lor era strict reglată de procesul reproductiv care avea loc în corporile lor, independent de deciziile lor. Orice presupunere anterioară că femeile nu-și puteau controla corporile era anulată de dr. Stanca: de fapt corporile femeilor controlau identitatea și acțiunile acestora.

Prin 1940, deși eugenicii descriau rolurile femeilor în societate într-un fel care nu părea să contrazică modul în care erau formulate în 1920, aceste definiții cîștigaseră de fapt o semnificație socială și poli-

tică foarte diferită. Încă identificate ca procreatoare, femeile nu mai păreau să aibă control asupra maternității, și contribuiau lor la progresul națiunii prin faptul că nașteau copii nu mai erau recunoscuți ca semnificativ din punct de vedere social. Ele trebuiau să nasăcă copii dacă doreau să-și păstreze sănătatea și identitatea. Mai mult, mamele începuseră să fie private ca potențiale elemente necorespunzătoare genetic din cauza așa-zisei lor slabiciuni morale și a patriotismului lor deficitar. Un astfel de potențial negativ nu era asociat cu bărbații în general, deși anumite categorii de bărbații erau caracterizați ca potențial necorespunzători genetic, mai ales cei care nu erau etnici români. În cazul lor, nu sexul ci etnia contau ca factori genetici. Numai în cazul femeilor, sexul conta mai mult decât identitatea etnică, ca potențial dăunător genetic.

Ce înseamnă această schimbare în evaluarea rolurilor de genuri eugeniste pentru dezvoltările mai largi din peisajul social, cultural și politic românesc? Construcțiile rolurilor de genuri eugenice reflectau discursul politic. Crearea României Mari combina tradițiile și instituțiile politice cu concepții noi despre forma și rolul statului. Eugenicii se aflau printre cei care credeau că modernizarea acestui stat nou creat era de dorit și să ar fi putut realiza pe fundalul tradițiilor românești. Ei își concentrau retorica și strategiile de îmbunătățire ale capitalului biologic natural în special asupra femeilor. Femeile păreau să fie actori promițători în procesul modernizării, dacă și-ar fi asumat rolurile lor tradiționale de mame și și-ar fi folosit darurile feminine naturale de grijă și compasiune în sfera publică.

Pentru că climatul politic al dialogului și colaborării au făcut loc în anii '30 unei retorici din ce în ce mai exclusiviste și radicalizate care se concentrau asupra potențialilor inamici politici mai degrabă decât asupra aliajilor, eugenicii și-au deplasat atenția către căsătoriile interetnice. Rolurile de gen au rămas un subiect eugenic important, dar discuția a devenit dominată de echipa de putere femeilor ca procreatoare asupra viitorului țării. □

Traducere de Antonia Oprea

* Mulțumesc Dr. Keith Hitchins pentru că a citit acest eseu de mai multe ori, și pentru generozitatea cu care a împărtășit cu mine cărțile și ideile sale.

MARIA BUCUR - Ph.D, Assistant Professor,
Department of History, Indiana University,
Bloomington, USA.

Public și privat

ALIN VOICA

The author tries to identify and discuss the criteria on which is instituted the separation of the two concepts of public and private as associated to the gender differences in the nowadays world.

Anumite fapte de genul: violența domestică, caracterizată de hărțuirea sexuală a femeilor și copiilor, diviziunea sexuală a muncii în familie, conotarea femeilor în mass media ca obiecte sexuale de consum, dubla zi de muncă a acestora, ponderea redusă a acestora în activități de conducere, în politică, consider că trebuie să atragă atenția în sensul regândirii drepturilor și libertăților acestora, a distincției între ceea ce este conceput ca public și ceea ce este conceput ca privat.

Problema pe care vreau să o abordez este aceea a criteriilor pe baza cărora se instituie separația între cele două concepe, a modurilor de argumentare a acestora, încercând totodată să scot în evidență caracterul lor arbitrat.

Ceea ce urmăresc în această primă parte este să demarc cele două concepe conturându-le înțelesul, întinderea și tipul de fapte ce pot intra sub sfera acestora. Mă voi sprijini în acest sens pe articolul lui Georges Duby - „Putere privată, putere publică”¹, încercând să sugerez că prin precizarea conceptului de privat nu fi justificată conotarea sferei acestuia ca non-politice în cadrul liberalismului clasic și al tipului de mentalitate și instituții specifice sistemelor democratice moderne și contemporane. Duby distinge cîteva sensuri ale privatului în opoziție cu publicul. Cel dintîi trimit la „ideea de casă, de familie, interior...”, la ceea ce este ascuns, ceea ce nu e îngăduit să afli și să dezvăluie², la tipul de acțiuni ce se desfășoară în cadrele casei, în care indivizi actionează ca simple persoane, separate de ceilalți, izolate. În al doilea rînd, analizând concepția lui Cicero despre res privata, distinge sensul de „domeniul în care se exercită puterea lui pater familiias, în cadrul închis, izolat al casei”³.

Publicul reprezintă domeniul aparținând colectivității, ceea ce e deschis, distribuit, evident și manifest, autoritatea și instituțiile ce o sprijină, adică statul⁴. Pentru Duby opoziția dintre „viață privată și viață publică” constituie mai degrabă o chestiune de putere decât de loc⁵, de distribuire a autorității pe principii și criterii diferite. Către sfîrșitul secolului X concepțele de libertate, drepturi, îndatoriri se utilizează doar în contexte privind sfera publică, întrînd sub protecția legilor sociale, avîndu-i în vedere doar pe cei care au acces la această sferă - bărbații, femeia fiind exclusă „din rîndul poporului, prin însăși condiția ei, izolată în interiorul locuinței”⁶. În Franță feudală femeile le revine întreaga grija familială pentru gospodărie, creșterea și educația copiilor. Acest model, ale căruia rădăcini pot fi distinse pînă în antichitate, se perpetuează pînă în

secolul nostru, puțind fi cu ușurință observat în mentalitatea zilelor noastre⁷.

Pentru Will Kymlicka există două concepții diferite în cadrul liberalismului cu privire la distincția public - privat: „cea dintîi, care își are originea în Locke, este distincția dintre politic și social; cea de-a doua, care apare cu liberalii influențați de romântici, este distincția dintre social și personal”⁸. S-ar putea căuta o justificare a faptului că liberalii nu au împins aplicarea principiilor libertății, egalității, autodeterminării și dreptății la sfera familiei, neglijînd rolul acesteia în conturarea concepțiilor despre viață publică și ceea privată. O asemenea omisiune antrenează, spre exemplu, aprecierea de către Rawls a familiei ca instituție dreaptă și neinvestigarea relațiilor din interiorul acesteia.

Cred că obiecția pe care ar ridica-o un gînditor liberal împotriva unui astfel de argument ar putea fi de genul următor: scopul liberalismului este de a trasa limite precise cu privire la cît și pînă unde este statul abilitat să intervină, care este sfera legitimă în care instituțiile guvernămîntului au putere de exercitare. Ei postulează că există o sferă privată în care acestea nu au dreptul de a interveni. Ceea ce am de reproșat unui asemenea tip de argument este că postularea acestei sfere private și a ieșirii ei din sferele distribuirii dreptății intră în contradicție cu principiile de la care se pleacă: oamenii se nasc liberi și egali, sunt ființe autonome, iar oportunitățile trebuie să fie aceleași pentru fiecare. Conceptul de stat minimal, înțeles ca autoritatea ce asigură respectarea regulilor jocului social, lasă în afară familia, aceasta rămînînd a fi normată după modelul patriarhal al familiei tradiționale. Ceea ce, în opinia mea, este un criteriu arbitrat, cu atît mai mult cu cît neluarea în considerare a familiei în cadrele jocului social antrenează o concepție periculoasă cu privire la natura acesteia, ca neputind fi apreciate din perspectiva altrei instituții decât ea. Instituție care să judece distribuirea dreptății în sînul acesteia și să fie în acord cu principiul separării puterilor.

După cum am observat, trasarea unor asemenea limite implică o concepție despre viață privată ca apolitică și asocială. Pe cînd este la nivelul bunului său de observat că ar fi absurd să considerăm sfera domestica ca asocială, nu la fel se întîmplă în cazul găsirii criteriilor pe baza cărora ar putea fi justificat caracterul politic al relațiilor din sînul familiei. Dar pe ce criterii anumite raporturi/relații sunt considerate ca întrînd sub sfera conceptului de politic și astfel sub sfera de exercitare a autorității, de conformare la o regulă/normă? În opinia mea temeiul acestui criteriu este dat

de distincția dintre ceea ce este considerat a fi personal (relațiile din cadrul familiei, dintre soți, dintre copii, dintre părinți și copii), conotarea acestor relații ca neantrenînd raporturi de putere, conflicte de opinii, de interes și ceea ce este considerat ca antrenînd astfel de raporturi și conflicte (relațiile din spațiu public).

Faptele enumerate la începutul acestui articol le consider ca fiind relevante în sensul discriminărilor de gen (gender). Cîteva date de ordin statistic cu privire la starea de fapt a femeilor în România pot fi aduse spre întări sensul argumentării: în contextul violenței domestice femeile sunt afectate în proporție de 90% față de bărbați 10% (violență conjugală, abuzuri, hărțuire sexuală); sunt supuse dublei zile de muncă iar șomajul este dublu față de cel al bărbaților și triplu în rîndul femeilor tinere; sunt supuse traficului de carne vie și prostituției forțate; imaginea lor fiind degradată prin limbajul sexist practicat în mass media, prin publicații pornografice, desconsiderare în practicile curente în care sunt tratate ca cetățeni de rangul al doilea. Relevanța acestor fapte consider că poate constitui o abordare teoretică ca reconstrucție conceptuală a categoriilor politice care, începând cu teoriile contractualiste moderne, au pus bazele liberalismului democratic, permitîndu-se totodată ridicarea problemei dreptății sociale la nivelul relațiilor dintre membrii familiei.

Din punct de vedere filosofic poate fi distinsă o schemă de dihotomii care au antrenat în mod explicit sau implicit separația sferelor, subordonarea privatului față de public. Termeni precum *egalitate, răuține, bărbat, dezinteres, imparțialitate, independență* conceptual construîndu-se unor termeni precum *diferență, emoție, femeie, interes, parțialitate, dependență*. Cei dintîi, după cum subliniază Susan James, formează prin excludere și în opoziție cu celalți cadrul teoretic al investirii sferei publice cu autoritate. Contribuînd, totodată la conturarea concepțiilor cu privire la ce are și nu are valoare în viață politică constituind temeiul neacordării statutului de cetățenie deplină femeilor. Pateman¹⁰ și Eisenstein¹¹ consideră că instituțiile statului formalizează formalizează regulile și normele dincolo de autoritatea lor de fapt - bărbații. În opinia lor, activității considerate de clasicii liberalismului ca specific femeiesti rămîn în afara lumii politice a cetățenilor, fiind evaluate ca irelevante pentru aceasta. Ei ar trece astfel de la propoziții de tipul *este* la propoziții de tip *trebuie să fie*, propoziții prin care se instituie la nivel normativ și instituțional incapacitatea femeilor de a lua decizii publice, de a performa raționamente dezinterestate, de a fi independente emoțional. Pe baza unor astfel de criterii arbitrate, arbitrage căci nu țin de o așa zi să esență ci sunt simple stipulații, li se neagă capacitatea de a poseda drepturi și libertăți acordate bărbaților, fapt ce decurge și duce mai departe o cultură a privilegiilor, dominației și subordonării. În încercarea sa de a detecta argumentele pe care se sprijină abordările feministe în filosofia politică, Barry ajunge la concluzia că, deși închis în concepe universaliste, „limbajul gîndirii politice occidentale e predominant

masculin”¹². Pentru a oferi un exemplu apelează la conceptul de *putere* care, în opinia sa, „a fost definit aproape exclusiv în termeni de relații publice și politice puțin interesat de tipul de putere ce se exercită indubitatibil în lumile private, interne și domestice”¹³.

Consider că este vorba de inconsistență între premisele liberalismului clasic, asumpțiile principiilor acestuia și restrîngerea aplicării acestora la sfera privată. Dacă un argument de tipul celui prezentat mai sus prin Barry este valabil inconsistența este evitată prin aplicarea conceptului de *putere și politic* asupra relațiilor din sfera privată.

Problema dreptății s-a pus în domeniul public, excluzîndu-se astfel un anumit gen de relații care sunt conotate ca nefiind relații ce implică dreptatea. Principiile dreptății nu le au în vedere iar criteriile pe baza cărora se determină aplicarea lor sunt artificiale. Or, a exclude sfera privată din cadrele dreptății presupune supozitia că interesele se autoreglează în cadrul ei, că nu este necesară aplicarea principiilor aici, că instituțiile publice nu trebuie să le aibă în vedere.

A recunoaște familia ca instituție socială și chiar ca instituție de bază a societății și a nu aplica principiile dreptății asupra ei presupune o discriminare pe criterii de gen. Diferența de abilități nu justifică drepturi diferite și nu se poate constitui într-un temei în chestiuni privind distribuirea dreptății și excluderea femeilor dintr-o anumită sferă. □

NOTE:

1. George Duby, „Putere privată, putere publică”, în *Istoria viații private*, vol. III, Ed. Meridiane, București, 1995.
2. Op. cit., p. 16.
3. Op. cit., p. 18.
4. Op. cit., p. 17.
5. Op. cit., p. 22.
6. Op. cit., p. 35.
7. Laura Grunberg, „Stereotipuri de gen în educație”, cercetare susținută în cadrul Societății de Analiză Feministă.
8. Will Kymlicka, *Contemporary Political Philosophy: An Introduction*, Clarendon Press, Oxford, 1990.
9. Susan James, „The Good - enough citizen: female citizenship and independence”, în *Beyond Equality and Difference*, G. Bock, S. James (eds.), Routledge, London, New York, 1992.
10. Carole Pateman, *The Disorder of Women*, Stanford University Press, Stanford, California, 1989.
11. Z. R. Eisenstein, *The Radical Future of Liberal Feminism*, Northeastern University Press, Boston, 1993.
12. Norman Barry, *An Introduction to Modern Political Theory*, Macmillan, London, 1995, p. 143.
13. Op. cit. p. 144.

ALIN VOICA - Student at the Faculty of Philosophy, University of Bucharest

Consiliul național al statutului egal

LIDIA-ELENA CONSTANTINESCU

The article is asserting that the inferior position of women in the Romanian society is due to the slow development of rather patriarchal mentalities. In support of this statement the authoress uses data provided by international and Romanian projects.

Se știe că pînă la începutul secolului XX forma generală de dominare între bărbați și femei, atât în sfera privată, cît și în cea publică, a fost forma patriarhală, în care grupul dominant a fost cel masculin, forma matriarhală oprindu-se la nivelul secolului XX î. Ch.

În România de azi, termenul de "patriarhat" nu mai este adecvat întrucât, în general vorbind, femeile au obținut *de jure*, drepturi egale cu bărbații. Nu aceeași lucru se poate afirma despre egalitatea *de facto* și aceasta, din cauza faptului că accesul la putere, prestigiul și resurse, acces ce ar fi putut asigura o egalitate reală a celor două genuri (sexelor) a fost și este net în favoarea bărbaților. În aceste condiții termenul cel mai potrivit pentru epoca contemporană este cel de lume androcrată (de la "andros": bărbați; "cratos": putere), iar femeile pot fi considerate o majoritate minoritară.

Într-o lume androcrată, în care legile, normele și regulile de aplicare ale acestora sunt stabilită de genul dominant masculin, situația și relațiile dintre componentele de bază ale societății, indiferent dacă este vorba despre viață particulară sau viață publică, pot fi stabilizate spre poziții adecvate sfîrșitului mileniului II, numai cu concursul ambelor componente de bază ale societății și numai în beneficiul ambelor genuri, o responsabilitate specială în acest proces de stabilizare revenind desigur grupului dominant masculin.

Pentru a ne convinge de veridicitatea acestei afirmații ne vom baza pe o analiză statistică a situației bărbaților și femeilor din România de azi (vezi anexa I), analiză care ne va conduce la concluzia că nivelul de implicare a acestora în poziții de decizie nu este nici pe departe corelat cu nivelul de instruire, de educație (deci și de autocontrol și toleranță), precum și de integrare a femeilor în viață economico-socială a țării și că această situație se datorează în principal persistenței mentalităților patriarhale (vezi anexa II) și a întîrzierii evoluției mentalităților în concordanță cu nivelul de integrare a femeilor în viață cetății.

Vom constata astfel că eforturile depuse de instituțiile de educație și învățămînt s-au izbit de o puternică rezistență la nivelul familiei și al opiniei publice în ceea ce privește menținerea modelelor și mentalităților patriarhale false, greșite sau depășite și că acest

proces a fost determinat fie de inexistența unui feedback al mentalităților privind cele două genuri, fie de disfuncția acestuia.

Dacă ar fi existat și ar fi funcționat corect, acest feedback ar fi asigurat luarea de măsuri corrective, vizând modelele și mentalitățile false, greșite sau depășite, precum și mecanismele ce le-au generat, ar fi asigurat înlăturarea prejudecăților, precum și actualizarea și dezvoltarea mentalităților privind toți membrii societății, bărbați și femei și în final ar permite dezvoltarea calității vieții în toate domeniile, cu efecte benefice în ceea ce privește sănătatea și speranța de viață a noastră și a copiilor noștri, indiferent de gen.

Pe de altă parte, inexistența sau disfuncția feedback-ului mentalităților au determinat atât un proces de inhibare a femeilor cu potențial spiritual în ceea ce privește folosirea practicilor discursivee în scopul accederii spre poziții reale de decizie, cît și marginalizarea și un proces de respingere a acestor categorii, de către restul societății, femei și bărbați, procese reflectate în absenteismul politic al femeilor.

Această situație, precum și imposibilitatea grupului dominant masculin, datorată persistenței mentalităților patriarhale, de a percepe corect situația femeilor din România ultimelor decenii și în special a femeilor cu înalt nivel de instruire, au făcut imposibile atât folosirea adecvată a nivelului lor de educație și instruire, cît și promovarea corespunzătoare a intereselor acestora, cu efecte negative asupra întregii societăți.

Avînd în vedere cele de mai sus este evident faptul că procesul de stabilizare a situației și relațiilor dintre cele două genuri, cu observația că o responsabilitate deosebită îi revine desigur grupului dominant masculin și că, în aceste condiții, este necesară o implicare mai puternică a factorilor de decizie în procesul dezvoltării mentalităților privind genurile umane. În acest context, organizarea și buna funcționare a unui organism a statutului egal, avînd în componență reprezentante ale Președinției, Guvernului și Parlamentului, și avînd drept obiectiv actualizarea și dezvoltarea mentalităților, reprezentă, cred, o condiție *sine qua non* a acestei perioade de tranziție. Atribuțiile acestui consiliu ale statutului egal al celor două genuri

ar trebui să includă: analizarea legilor, normelor, regulilor, dar mai ales a modului de aplicare a acestora, în vederea detectării mentalităților și modelelor false, greșite sau depășite, a discriminărilor, precum și a mecanismelor ce le-au generat; detectarea mentalităților și modelelor false, greșite sau depășite, propagate de către opinia publică; detectarea și elaborarea de proponeri de măsuri corrective în vederea eliminării acestor discriminări, modele, mentalități și mecanisme; consolidarea rețelei de feedback al mentalităților privind cele două genuri; antrenarea în acest sens a instituțiilor de învățămînt, cercetare, cultură, a mass-mediei și ONG-urilor; sensibilizarea factorilor de decizie, autorităților și forțelor politice; conștientizarea populației; urmărirea modului de materializare a proponerilor și a altor inițiative specifice ale Consiliului, precum și a efectelor acestora asupra opiniei publice, mass-mediei și a autorităților.

În aceste condiții și avînd în vedere faptul că sistemul de mentalități într-o perioadă istorică, reprezintă un tot unitar și, ca urmare, problema existenței unui parteneriat real bărbat-femeie nu poate și nu trebuie să fie separată de problema existenței celorlalte parteneriate de viață (precum: parteneriatul dintre generații, parteneriatul dintre oameni de diferite profesii, dintre diferite etnii, dintre oameni-mediul etc.), consider că singura șansă pentru asigurarea unei funcționări eficiente a unui astfel de Consiliu este aceea că el să reprezinte o secțiune a unui organism mai larg, subordonat metodologic Parlamentului și destinat asigurării calității vieții, prin actualizarea mentalităților, celelalte secțiuni avînd drept obiect alte parteneriate, conform celor prezentate mai sus.

Anexa I

Baza de date este proiectul "Participarea femeilor la dezvoltare", inițiat în anul 1994, sub egida Programului Națiunilor Unite pentru Dezvoltare, precum și a Ministerului Muncii și Protecției Sociale, perioada analizată: 1992-1995; vom lua în considerare următoarele criterii de analiză: populația, nivelul de instruire, populația salariață și accesul la forurile reprezentative.

Mai întîi vom constata că din totalul populației de circa 22 de milioane, 49% sunt bărbați și 51% sunt femei. Dintre acești: 6,2% dintre bărbați, respectiv 4,2% dintre femei au absolvit o formă de învățămînt superior, 70,5% dintre bărbați, respectiv 62,8% dintre femei au absolvit o formă de învățămînt secundar, iar 20,9% bărbați și 26,2% femei sunt absolvenți de învățămînt primar. Se constată astfel, pe de o parte un înalt nivel de calificare, de instruire a populației, nivel din pînă în fază de descreștere și, pe de altă parte, procente asemănătoare pentru femei și bărbați, înaltul nivel de instruire al femeilor din România la acest sfîrșit de secol, nefiind nici pe departe posibil de imaginat la începutul secolului.

Se poate totuși pune problema dacă nu cumva femeile, spre deosebire de bărbați, după ce au absolvit o formă de instruire, nu utilizează cunoștințele acumulate, neimplicîndu-se în viața economico-socială. Pentru a avea un răspuns la această întrebare, vom utiliza aceeași bază de date, PNUD-PFD, respectiv, Comisia Națională de Statistică și vom constata că în 1994, în cadrul populației ocupate a țării, 69% dintre bărbați și 56% dintre femei aveau statutul profesional de salariați, ceea ce indică o puternică implicare, pînă în prezent a bărbaților și a femeilor, în activități remunerate.

Întrucât egalitatea reală dintre femei și bărbați poate fi evaluată și prin prisma accesului la forurile reprezentative vom lua în considerare, ca ultim criteriu, reprezentarea bărbaților și a femeilor în funcții de conducere, de decizie, justificată de înaltul nivel de instruire și de implicarea acestora și necesară în vederea promovării intereselor proprii.

Folosind aceeași bază de date vom constata că în legislatura trecută în Parlamentul României au fost 96,9% bărbați și 3,1% femei și a existat o femeie ministru. În noua legislatură, în Parlament sunt 95% bărbați și 5% femei, iar cabinetul ministerial este monocolor vis-a-vis de genuri. Dacă vom observa că au fost 16 candidații pentru Președinție în alegerile din noiembrie '96 și că n-a fost nici un candidat femeie este evident slabul interes feminin de participare, situație ce se regăsește și la alegerile pentru Parlament. În aceeași perioadă de timp, conform buletinului Parlamentului Europei, *Tribune pour l'Europe*, în parlamentele naționale ale țărilor scandinave sunt între 30 și 40% femei parlamentar, iar în celelalte state vest-europene sunt în general între 10 și 30% femei parlamentar.

În ceea ce privește femeile șef de stat sau ambasador, dintre statele lumii ce n-au trecut prin socialism este suficient să amintim Marea Britanie, Canada, Germania, India, Israel, Italia, Filipine, Nicaragua, Pakistan, Turcia, SUA și să ne referim la ONU, Consiliul și Parlamentul Europei. România, cu procentele suspecționate, se găsește într-o situație foarte proastă, necorelată cu nivelul de instruire și implicare a bărbaților și a femeilor, aceasta dovedind persistența tradițiilor patriarhale și o întîrziere a evoluției mentalităților în concordanță cu nivelul de integrare a femeilor în viață cetății.

Anexa 2

Există multe cauze obiective ale persistenței mentalităților patriarhale, dar dintre acestea să menționăm câteva și anume:

a) existența unor modele patriarhale (mama casnică, tatăl salariat) în majoritatea familiilor în care copiii s-au născut înainte de anii '60 și care, în prezent, sănătatea și viața lor sunt afectate de aceste modele. Aceste modele și-a pus amprenta subconștientului unei mari majorități a populației, avînd în prezent peste trei ani, indiferent de nivelul de educație pe care aceștia au primit-o ulterior în școală și de

faptul că au reflectat sau nu asupra paternității acestui model; b) educația diferită în familie, precum și influența diferențială a opiniei publice asupra fetelor și băieților, conform unor modele, clișee moștenite și folosite fără discernămînt; de observat că multe dintre aceste modele și clișee au fost puternic influențate de cultura și tradițiile Orientului apropiat, din motivele geografice și istorice cunoscute. Astfel, pînă în anii '60 și nu numai, în primii 6-7 ani de viață fetele erau educate, în general, spre obediенă, docilitate, necesitate de protecție, deci spre dorința de ocupare de poziții secundare în societate (a se vedea modelul *cherchez la femme*), iar băieții, de aceeași vîrstă spre necesitatea de atac fizic sau verbal, agresivitate și discurs, deci spre ascensiune în ierarhia socială (a se vedea modelul bastonului de mareșal). În acest context trebuie să ne gîndim la faptul că lumea androcrată selectează în poziții de decizie pe care cei mai agresivi și căre, în același timp, știu să folosească bine practicile discursivee și nu pe cei care știu să ia decizii bune; c) nerecunoașterea dreptului la educație și muncă remunerată. Așa cum se știe, practic pînă la începutul acestui secol, la noi ca și în întreaga lume, femeilor nu le-a fost recunoscut dreptul la activitate remunerată și nici măcar dreptul la educație egală cu bărbații, iar această situație persistă încă în conștiința oamenilor. În acest context merită amintit cazul Mariei Skłodowska Curie, căreia i s-a acordat de două ori premiul Nobel, în 1903, pentru fizică și în 1911, pentru chimie și care a fost obligată să-și părăsească țara natală, pentru a studia la Sorbona, întrucât în Polonia femeile nu aveau dreptul la studii universitare; d) inexistența unor modele feminine interesante și actuale față de nenumăratele modele masculine, ce au dominat cultura care a modelat copilăria celor care au în prezent peste 35 de ani, și care, în mod firesc ar trebui să aibă un rol deosebit în procesul decizional. În acest context, este de mentionat că în lume au existat mai multe femei șef de stat și similar decît personaje literare interesante și actuale (Elisabeta I a Angliei, Caterina de Medici, Ecaterina cea Mare a Rusiei, Golda Meir, Indira Gandhi, Margaret Thatcher); e) crearea de către forțele politice, economice, religioase a unor modele negative, reguli discriminatorii și clișee false privind femeile și drepturile acestora. În acest context, ar fi interesant de menționat chiar și numai clasicul model al Evei, creată, conform Bibliei din Coasta lui Adam. Multă vreme, oamenii au fost intrigăți de ce dacă "Dumnezeu a creat pe om după chipul său, i-a creat de sex masculin și sex feminin", având desigur destulă argință la dispoziție, de ce n-ar fi făcut-o pe Eva ca și pe Adam. Descoperirea unor tablăcime cuneiforme în ruinele Babilonului a dat explicația revelatoare în acest sens. f) crearea de către putere, în țările foste comuniste, a unor false clișee privind egalitatea în drepturi între toți membrii societății.

Dezvoltarea acestui clișeu în România, cu precădere în perioada soților Ceaușescu avea în spate

un disimulat complex de inferioritate al celor doi, al tuturor celor similari lor, față de cei care datorită unui fond genetic adecvat și a unui înalt nivel de instruire aveau acces la libertatea spirituală. Astfel se poate explica pe de o parte, nevoia celor doi, ca și a celor care îi imitau, de a-și însuși titluri științifice ce nu li se cuveneau și, pe de altă parte o marcată prigoană a celor de autentică valoare (a se vedea cazul Anei Aslan și nu numai). De remarcat că existența modelului negativ al celor doi a avut efecte dezastroase la nivelul întregii societăți, conducind la marginalizarea unor valori autentice, astăzi de gen masculin cît și de gen feminin, de către mediocri agresivi de ambele genuri. Acest proces a început prin preluarea de către aceștia a modelului speech-ului revoluționar, utilizat cu succes de Ceaușescu și a condus inclusiv la anihilarea unei politici adecvate în problema celor două genuri. g) lipsa rezolvării exhaustive a problemelor în orice domeniu al vieții economico-sociale. O abordare exhaustivă ar fi condus, datorită interdependenței celor două componente de bază ale societății, la depistarea frînelor produse în mentalitățile patriarhale, iar o încercare de rezolvare reală a acestora ar fi condus la înlăturarea acestor mentalități; h) lipsa solidarității feminine. Majoritatea femeilor nu realizează încă, necesitatea acestei solidarități în vederea aplicării și actualizării prevederilor legale privind drepturile celor două genuri; i) existența unor excesive solidarități masculine. Dacă o solidaritate masculină în România și oriunde în lume este firească și poate avea efecte benefice asupra progresului societății, existența unei exagerări a acestei solidarități poate avea efecte nedorite, inclusiv pe acela de ignorare a unor valori autentice de orice gen. În acest context aş reaminti, de exemplu, cazul unor fiziciene valoroase precum Ida Nodak, a cărei înărzneață teză privind fisiunea nucleară a fost ignorată în 1934 sau cazul Lisei Meitner, a cărei contribuție eseantială, alături de Otto Hahn, în perioada 1934-1938, la descoperirea fisiunii nucleare este trecută sub tăcere. j) inexistența unui feedback adecvat al mentalităților privind cele două genuri, fie disfuncția acestui feedback (din cauze precizate mai sus), cu efecte negative asupra întregii societăți. □

LIDIA-ELENA CONSTANTINESCU - Graduated from the Faculty of Electronics and Communications, the Polytechnic University of Bucharest.

Currently she is Assistant Professor at the Polytechnic University.

Stenograma

ședinței Biroului Politic al CC al PMR din ziua de
29 noiembrie 1961

Ședința a început la orele 18,15.

La ședință au participat: tovarășii Gh. Gheorghiu - Dej, Gheorghe Apostol, Emil Bodnăraș, Petre Borilă, Chivu Stoica, Nicolae Ceaușescu, Ion Gh. Maurer, Alexandru Moghioroș, Dumitru Coliu, Leonte Răduț, Leontin Sălăjan, Ștefan Voitec și Dalea Mihai.

Tov. Gh. GHEORGHIU - DEJ:

Ați găsit stenograma primei ședințe a Biroului Politic după reforma bănească? Se întocmise o dare de seamă asupra reformei bănești. Această dare de seamă a fost pusă în discuția Biroului Politic. La această ședință au luat parte, după cîte știm amintesc, eu - Dej, Moghioroș, Chivu Stoica, G. Apostol, E. Bodnăraș, M. Constantinescu, I. Chișinevski, A. Pauker, V. Luca și T. Georgescu. Cam aceștia mi se pare mie că am fost. N-am fost mai mulți. Ședința aceasta n-a mai fost protocolată, n-am avut stenografi. Este interesantă darea de seamă prezentată atunci în numele comisiei de reformă bănească. Prima dare de seamă. Trebuie să existe asta.

Am în vedere a două reformă bănească, atunci cînd s-a produs spărtura, cînd s-a spart abcesul acesta. Este posibil să fie o dare de seamă a unei comisii; sau comisia după asta s-a făcut?

Tov D: COLIU:

Darea de seamă a comisiei există, cu ancheta care s-a făcut.

Tov. Gh. GHEORGHIU - DEJ:

Atunci cînd Vasile Luca, în urma discuțiilor, cînd tot mai mult se concentrase asupra lui foul, a avut ieșirea aceea, a simulat un atac de cord. Al dracului simulant. I s-a făcut rău. El atunci a avut o ieșire; Ce este asta? Și a aruncat așa o amenințare că, pentru că sănătatea sa este boala.

Moghioroș cînd a luat cuvîntul i-a spus: Acum și-a venit rău, dar cum cînd te duci pe munți, umbri și așa, nu-ți vine rău la vinătoare și acum și-a venit rău??

I-ai spus că este un simulant, și el atunci mai potolit a spus: nu-i nimic, o să vină vremea și am să dau și eu.

Pe baza materialului acesta noi am început discuția. S-a citit materialul acesta. Un fel de dare de seamă asupra a ceea ce s-a făcut. Este un material.

Dacă vedeli acest material vă veți da seama numai de căt. Este adevărat, a arătat ce s-a făcut și ce greutăți s-au întîmpinat, vorbea acolo de Ministerul de Finanțe, ceva de Bancă, de Ministerul de Interne vorbea ceva și de chestiunea cifrei aceleia s-a început o polemică, a provocat îndoială, între Miron Constantinescu și Vasile Luca. Vasile Luca contestă temeinicia celor afirmate la acel punct, că cifra este mult mai mică și că nu se datorează cauzelor arătate. Deși Ministerul de Finanțe nu era atacat deloc, dar el se simțea că este atacat.

Noi pregăteam reformă, se ducea o anumită politică, adică să nu încasăm bani de la populație prea mulți. Era stabilită o anumită sumă care trebuia să fie colectată de la populație. Ei au dat o circulară atunci. Se aflase ceva că se pregătește o reformă și atunci lumea a căutat să scape de bani, au început să-și plătească impozitele. Se depășise ce este normal să se încaseze, noi stabilisem să se încaseze pe cît posibil mai puțin și ei au făcut dimpotrivă.

La Finanțe toți aveau părerea lui Vasile Luca, nu erau pentru reformă bănească, că Vasile Luca era doar inițial pentru a se mări conținutul în aur al monedei, însă n-a avut încotro. Și pînă aici este o istorie întreagă. Atunci M. Constantinescu intrase într-un duel cu Vasile Luca. Vasile Luca contestă autenticitatea celor afirmate în această dare de seamă. Era de ordinul cîtorva zeci de milioane. Spunea că după datele lor de la Ministerul de Finanțe lucrurile stau altfel. Ca și cum aici era vorba de cifra aceasta. Nu. Se examinau toate aspectele împotrívării, rezistenței care a trebuit să fie învinsă în timpul pregătirii și efectuării reformei bănești, nu erau scosî în evidență factorii care s-au opus, nu se spuneau pe nume. De aceea cînd a luat cuvîntul Moghioroș, a spus că: Ce să umblăm cu cioara vopsită. Am crezut că acum o să spună ceva foarte interesant, și a spus lucruri interesante Moghioroș, și pînă la urmă a sfîrșit dacă Vasile Luca mai poate să rămînă Ministru de Finanțe, că nu prezintă garanție de a asigura aplicarea corectă a celor prevăzute.

Tov. A. MOGHIOROȘ:

Ana Pauker a pus întrebarea: cum înțelegi aceasta? Să fie Ministru de Finanțe.

Tov. Gh. GHEORGHIU - DEJ:

Pe urmă am criticat darea de seamă, că este o dare de seamă apoasă, superficial tratează lucrurile,

Anatomia comunismului

este incoloră, nu scoate în evidență cele mai importante aspecte din timpul pregătirii și lansării acțiunii. Astfel, discuția a degenerat într-un fel de duel pe chestiunea cifrei, dacă este asta sau mai puțin, în loc să se vadă esența lucrurilor și atunci am intrat în totă această esență a lucrurilor.

Atunci am spus de Moghioroș ceva, că am crezut, cind a spus să nu umblăm cu cioara vopsită, că s-a scremut un munte și s-a născut un șoarece.

A sărit atunci Teohari Georgescu, în apărarea lui Vasile Luca, încercând să repartizeze răspunderea pe toți membrii Biroului Politic, că noi toți suntem de vină. Și atunci imediat, pentru că deja era atmosfera creată, toți au sărit asupra lui Teohari Georgescu, căci și Ministerul de Interne a avut bubulițele lui și am început să dăm în Teohari Georgescu. Lucrurile căptăsaseră un ascuțis foarte puternic împotriva lui T. Georgescu și atunci a sărit Ana Pauker să-l apere pe T. Georgescu. A pomenit, vorbind, că ei n-au vrut să înțeleagă asta, că au vrut să înțeleagă altceva, șmechereste voia să-l ferească. La ea nici nu se gândeau. Și după aceea am început să ne referim și la ea.

După aceea toți trei în această ședință au fost luati, mai tare Vasile Luca, Teohari Georgescu și după aceea Ana Pauker a fost criticată pentru poziția ei împăcitoristă și s-a pus chestiunea scoaterii. A ridicat Moghioroș chestiunea scoaterii lui Vasile Luca.

Atunci Ana Pauker a luat cuvîntul, că întrădevăr sunt acolo greșeli, dar el un om cinstit, cu stagiu în mișcarea și să nu fie scos din Biroul Politic. Ea a făcut-o din prostie, și ea singură a ajutat din prostie, pentru că ea a pledat pentru a fi lăsat totuși în Biroul Politic.

Noi nu ne-am pronunțat să fie scos sau să nu fie. Nu știu dacă atunci s-a stabilit să se ancheteze și s-a format o comisie și în comisia asta a fost președinte Moghioroș.

Tov. A. MOGHIOROȘ:

Eu am fost președinte și V. Luca a fost membru. Mi se pare și G. Apostol a fost.

Tov. Gh. GHEORGHIU - DEJ:

De fapt nici nu trebuia o asemenea comisie, pentru că ei urmăreau să indulcescă lucrurile, să se dezvinovătească, să vadă dacă nu poate cumva mușamaliza.

Însă scopul pentru care am înființat această comisie a fost de a vedea mai adinc, întrucât darea de seamă nu reflecta realitatea. Nu din punct de vedere al lui Vasile Luca, că cifra e mare sau mică. El de cifră să luat.

Din comisie a făcut parte și el, și Moghioroș...

Tov. A. MOGHIOROȘ:

La un moment dat în comisie, cind a reieșit că toți oamenii cu care lucra el sănătăuți, el spunea, atunci eu ce am păzit?!

Tov. Gh. GHEORGHIU - DEJ:

El se concentra asupra oamenilor cu care lucra la Finanțe, asupra lui Vijoli, Iacob, Modoran, Craiu, să le ia apărarea.

Vorba este că abia după ce ne-am întors de la Moscova ... Cine a fost la Moscova după asta? Am fost eu, Dej, M. Constantinescu ... Trebuie să mai fi fost cineva. Cind, de exemplu, cineva dintre sovietici spunea rîzind: uite ei au scos pe V. Luca din funcția de Ministrul de Finanțe și l-au lăsat în Biroul Politic. Cind a fost asta? Cind ne-am întors de la Moscova?

Cred că o singură dată am fost, nu de două ori. Uite aici nu-mi aduc amintire dacă am fost eu de două ori, pare să că am fost o singură dată. Atunci s-au mai ascuțit lucrurile. Atunci a fost Dej, M. Constantinescu, I. Chișinevschi, G. Apostol. Probabil că asta am fost. Atunci cind M. Constantinescu a pus chestiunea cu sentimentul. Eu nu cred de două ori să ne fi dus în legătură cu reforma bănească. Cind am raportat acolo că am făcut, ce greutăți am avut și că l-am scos pe V. Luca din funcția de Ministrul de Finanțe și era o comisie care examina, nu și terminase lucrările.

Tov. P. BORILĂ:

Din funcția de Ministrul de Finanțe n-a fost scos.

Tov. A. DRĂGHICI:

La plenara din martie a fost o propunere a mea, că V. Luca nu prezintă deloc garanție că va lucra în comisie corect.

Tov. Gh. GHEORGHIU - DEJ:

După asta am fost la Moscova.

Tov. A. DRĂGHICI:

... și ministru de finanțe a mai rămas.

Tov. Gh. GHEORGHIU - DEJ:

Ce să spun? Să intră în pămînt nu alta. Auzi acolo - spunea să-i aduci pe linie. De fapt a făcut o trădare, a dezertat, în loc să fi stat să muncească ca Ministrul de Finanțe.

Pe urmă i-am spus: tovarășe Stalin, vom examina, avem o comisie. Iar m-a luat: ce să examinezi? Cum să nu examinează? Trebuie să cunoaștem, trebuie să examinează bine, bine lucrurile, în ce constă vina lor. Și la sfîrșit a spus: Teohari Georgescu l-a apărat pe Vasile Luca, Ana Pauker a apărat pe Teohari Georgescu și Dej a apărat-o pe Ana Pauker.

Vă amintiți cind s-a pus problema scoaterii ei și n-a fost sugestia mea, a fost propunerea lui Vișinachi. Și ei au aflat și au pus problema, că sigur că da, pentru că sănătăuți evreică. De Ana Pauker era vorba atunci, n-a fost vorba de V. Luca. Atunci a fost o mare chestiune!

Noi ne-am dus la Moscova, nu știu cu ce chestiune. Cu probleme economice.

Anatomia comunismului

Tov. I. G. MAURER:

Și pentru armistițiu.

Tov. Gh. GHEORGHIU - DEJ:

Nu atunci. Aceasta a fost mai înainte. Aici a fost o delegație din care a făcut parte și Maurer. Noi ne-am propus să arătăm care este situația economică, începând să apară fenomene foarte ascuțite de inflație, oamenii începând să trăiască din ce în ce mai greu, să găsească. Și cum noi făceam parte din guvern, purtam partea leului și se vorbea destul de mult în public despre obligațiile acestea de armistițiu. Atunci ne-am gândit noi ca să întoarcem acasă cu un cîștig politic, că reprezentanții Partidului Comunist Român în guvern sănătăuți care au obținut ușurarea lucrurilor.

Am ridicat chestiunea. Am fost singur. Tu (către tov. Maurer) ai rămas la hotel. Era Molotov, Stalin și mai erau și alții. Am ridicat chestiunea aceasta a obligațiilor din Convenția de armistițiu, ce înseamnă asta, că trebuie să dăm, care este situația economică financiară, care este situația materială a maselor, ce dispoziție este în mase și că concluzia la care am ajuns este că trebuie neapărat să se vadă dacă nu se poate face o anumită ușurare. Că asta ar avea și o importanță politică, pentru că s-ar afla că noi am venit și am ridicat această cerință și am putea să o folosim din punct de vedere politic, că tocmai reprezentanții PCR s-au dus acolo și să vorbim de generozitatea Uniunii Sovietice.

M-am ascultat. Stalin se plimba prin cameră și a început Molotov.

În momentul acela am mai spus, că nu numai că dădeam mărfuri, dar plăteam și transportul acestora pe teritoriul Uniunii Sovietice, chiar dacă destinația lor era Vladivostok. A fost cu mult peste cele prevăzute în Convenția de armistițiu. Nu mai vorbesc de instalajii întregi, fabrici, tot ce li se părea că este potrivit să se ia în contul dărilor de război. Pe urmă dădeam carne, lînnă, tot ce aveau nevoie. Vitele se lăua pe alese, în special vaci, oi, cai, foarte mult. Simțeai că se duce așa... Parcă era un sorb care trăgea toate lucrurile acestea. Și pentru tot ce se ducea acolo trebuia să plătim transportul și pe teritoriul Uniunii Sovietice.

Am arătat situația, în ce situație trăiește omenirea, ce stare de spirit este în masă, cum folosește reacțiunea lucrurilor acestea, că aruncă vina pe Uniunea Sovietică că ne flămînzește.

A rezultat clar din felul cum am ridicat chestiunea, că noi n-am ridicat nicăieri chestiunea, însă este așa o situație încât necesită un ajutor și ne-am gândit să ridicăm chestiunea aceasta. Ne-am gândit să ridicăm o asemenea problemă, să vedem ce părere aveți și dv. Că acesta ar avea avantajul că să obțină de reprezentanții PCR și am putea arăta opiniei publice și vom putea combate acele lucruri răspindite de reacțiune împotriva Uniunii Sovietice și a.m.d. Poate n-am fost eu destul de delicat și n-am găsit cele mai ideale formulări, dar n-are importanță asta.

A început Molotov să mă ia; m-a luat foarte tare. Înții m-a luat dacă știu că cetățenii sovietici au fost masacrați, cite văduve sînt, cite localități distruse, cite sate au fost distruse și a început să-mi însire un tablou de și se încreștea capul. El vorbea din ce în ce mai pornit, scînteia; că ce ai spus tu aici este rezultatul anumitor influențe. Pinea pe seama influențelor venite din partea reprezentanților burghesiei în guvern și că vorbesc acești reprezentanți ai burghesiei cu gura lui Dej. Ei, mai zî ceva!

În orice caz m-a luat foarte tare și atîta m-a luat de tare încît se vede că și pe Stalin l-a plătit. După ce l-a lăsat pe Molotov, la un moment dat il oprește: Ei, și acum ce vrei?! A ridicat o problemă - aşa a spus Stalin. A ridicat omul o problemă, a arătat că are situație grea. A ridicat problema dacă nu se poate reduce din obligațiile față de armistițiu și a arătat că sunt obligați să plătească și transporturile pe teritoriul Uniunii Sovietice, chiar dacă marfa aceasta merge pînă la Vladivostok. Eu asta n-am știut. Uite așa a reacționat la chestiunea asta Stalin.

Vorba este că am plecat cu nimic de acolo, doar cu o săpuneală zdravănă.

Tov. I. G. MAURER:

Și cu o notă. Era o notă cu problemele care trebuiau ridicate și cîteva cifre care ajutau la demonstrație. Și atunci a spus, s-ar putea ca nota aceasta, deși așa scris-o de mină, să-o folosă. Și a luat nota aceasta și ne-au trimis o notă de răspuns. Să fie acoperită în caz că cineva ar avea cunoștință că s-a ridicat această chestiune, să se vadă că Uniunea Sovietică a răspuns.

Tov. Gh. GHEORGHIU - DEJ:

După ce am scrisă de mină și la asta ne-au trimis un răspuns scris. El nu erau siguri dacă cumva nu s-a aflat sau nu se va afla.

Mai tîrziu, cind a fost delegația în frunte cu Groza, a fost Tătărescu și am fost și noi, atunci a fost și Ghelmegeanu, care era ministru cu problemele armistițiu. Atunci a s-a pus chestiunea cu Insula Serpilor, ceva chestiuni teritoriale au fost și cu totul incidental să a ridicat chestiunea cu armistițiu. Atunci Stalin la un moment dat a pus chestiunea cu Transilvania, a spus: Transilvania vecino na Românie. (este pe veci a României).

La masă, cind s-a dat masa pentru delegație, s-a ridicat Molotov și a finit un toast și a început să se dea la vechea Românie, la România burgozo-moșiescă, a început așa un foc, amintind de toate amărăciunile care le-a strîns Uniunea Sovietică întrădevăr, din cauza politicii duse de cercurile dominante din România față de Uniunea Sovietică. Acolo era Tătărescu, Alexandrini și eu.

Cam pe la jumătatea acestui toast, Stalin se îndreaptă către Molotov și îi spune ceva. Dar tu alt limbaj și alt fel de a vorbi nu mai știi, n-ai învățat să respectă oaspeții? Tu n-ai să uiți toate lucrurile acestea,

tu nu înțelegi că sănătatea împrejurării noi și trebuie să găsim soluții, să colaborăm, - cam așa i-a spus.

Și atunci, cum era și bălbui Molotov, mai cu seamă cînd se enerva, - eu m-am sănătătuit, ca un adevarat artist a întors lucrurile și a început să vorbească alt limbaj. A fost o discuție acolo între Groza și Stalin. Groza era într-o parte și eu în cealaltă lingă Stalin. Era o chestiune cu o țigără de foi. A venit oficiantul să ofere țigări și Groza a spus că din astă fumează Churchill. Atunci Stalin ia o țigără, o aprinde, trage un fum și a că spus ei fumează și să știți că va veni timpul cînd Churchill va dori să primească puțină mahorăcă, - și i-a explicat ce este mahorăcă -, și nici mahorăcă n-o să-i dăm. Ah atunci, spune Groza, vreau să iau și eu o țigără.

Mai interesant a fost momentul cînd Ghelmegeanu a cerut voie să țină un toast. S-a ridicat și a început așa, că este pentru dînsul o mare cinste că face parte din asemenea delegație guvernamentală la așa nivel, că este fericit că poate să ia parte la asemenea masă (El știa să vorbească frumos, un om intelligent). Că el deține actualmente funcția de Ministrul al problemelor pentru armistițiu. Zice: ce paradox! În general oamenii cînd ajung în asemenea posturi doresc să funcționeze căci mai mult în calitatea de ministru, la mine însă este o dispoziție contrară: eu aş fi cel mai fericit om ca misiunea mea de ministru la armistițiu să se termine în cel mai scurt timp. Eu, zice, sănătatea unui mecanic de vapor, comandanțul vaporului îmi dă ordin să măresc viteza, să ridic presiunea și să măresc viteza. Eu raportează că nu-mi ajunge combustibilul, că este pe terminare, trebuie să facem economie de combustibil, altfel vom rămâne în larg și atunci comandanțul dă ordin: ridică presiunea, ridică presiunea. Termin combustibilul, începe să scadă presiunea. Raportează comandanțul că nu mai am combustibil, el spune: pun mobila pe foc, tot ce poate să ardă. Pun pe foc totul și ridic presiunea.

În situația mea (și el a pus o întrebare), ce are de făcut mecanicul? A pus mobila pe foc și tot ce poate arde ca să mențină presiunea și viteza, ce ar trebui să facă? Ce să propună comandanțul?

Și atunci a vrut să ridică paharul ca misiunea lui să se termine. Iată pentru ce eu doresc să se termine căci mai repede misiunea mea - a spus.

A fost un gest extraordinar de puternic, impresionant. Lui Stalin i-a plăcut, el a înțeles imediat și nu se poate să nu-și fi adus aminte de ce am discutat atunci cînd am ridicat problema că situația economică este gravă și dacă s-ar putea să obținem o reducere. I-a plăcut toastul acesta.

Tov. S. VOITEC:

Și a zis: pentru mecanic! Cînd a ridicat paharul.

Tov. Gh. GHEORGHIU - DEJ:

Și atunci Stalin a dat răspuns ce să facă mecanicul. A spus să arunce jumătate din încărcătura va-

sului și chiar la jumătate s-au tăiat obligațiile de armistițiu.

Abia atunci cînd a venit Ghelmegeanu, cu ocazia acestei delegații guvernamentale în frunte cu Groza, au înțeles că trebuie să taie, că altfel plesnește România. Puteau să arate mai multă generozitate; cu Ungaria s-au purtat altfel.

Asta a fost cu chestiunea legată de armistițiu.

Problema cu Ana Pauker a fost mai tîrziu. Ne-am dus cu altă problemă atunci. Atunci am spus, întrucât noi schimbăsem păreri, ideia a fost dată de Vișinchi, dacă n-ar fi mai bine ca Ana Pauker să fie scoasă de aici?! Eu am schimbat atunci păreri cu Maurer și cu Bodnăraș și pînă la urmă am spus să facem o scrisoare, dar care pînă la urmă a rămas băltă.

Fiind la Moscova cu probleme economice neam sfătuit și am fost de părere să ridic chestiunea, că am schimbat păreri cu Vișinchi și că Ana Pauker continuă cu atitudinea ei. I-am amintit lui Vișinchi de discuția noastră de la București și el a spus: am să vorbesc cu tov. Molotov și să te primească sus.

Asta a fost cum este azi. A doua zi a fost chemată Ana și m-am pomenit cu ea. Noi eram la hotel și ni s-a adus la cunoștință că a sosit Ana. Mă gîndeam: de ce dracu o fi chemat-o?

Seară am fost chemați la Kremlin. Acolo erau toți, era Molotov și Susaikov, - a fost chemat de aici. Ne-am dus acolo. Mă gîndeam: ce dracu s-a întîmplat? Sigur că mă temeam, așa, mă gîndeam: ce bine ar fi fost dacă puneam deschis acasă chestiunea. Dar tot eu singur mă calmam și ziceam că la urma urmei nu te duci pe stradă și te duci în Uniunea Sovietică și pui chestiunea.

S-a întîmplat o porcărie foarte mare. Atunci cînd s-au întinut reprezentanții celor trei mari puteri, cînd regele, pe baza sugestiilor puterilor occidentale a refuzat să semneze actele guvernamentale și deci noi practic am rupt legătura cu regele, reprezentanții celor trei puteri s-au înțeles la Moscova între ei să vină la București și să ne pună chestiunea să primim în guvern Groza cîte un reprezentant din Partidul Național Tânăr și Liberal și să pregătim alegerile și cine va ieși din alegeri, acela va recunoscut ca guvern legal și numai în asemenea condiții regele va relua legătura cu guvernul.

A venit din partea Uniunii Sovietice Vișinski, Harriman din partea Statelor Unite și Klarck din partea Angliei. A venit Vișinchi cu noi, ne-a arătat despre ce este vorba și ne-am sfătuit atunci cu Groza și Tătărescu și cu cei care răspundea de treaba astă și am stabilit să acceptăm cîte un reprezentant din aceste două partide, căci și data pe care ei o vor indica pentru alegeri. Ne-am înțeles între noi să nu admitem ca reprezentanții ai acestor două partide să fie figuri, ci să fie oameni de mîna săptea.

(Continuare în numărul viitor)

Un discurs funebru la căpătîiul realismului socialist

AUGUSTIN IOAN

Denuzarea arhitecturii și orașul malign: efecte asupra practicii

Evident, discursul a fost menit să dea o lovitură - ușor oblică, dar dramatică totuși - realismului socialist și, prin el, stalinismului remanent. Era un manifest împotriva a ceva, mai degrabă decît catalizator al unei estetici alternative. Agenda arhitecturii moderne a fost sursa de inspirație pentru liderul sovietic. Este de asemenea evidentă influența discursului asupra practicii din URSS și țările satelit. Din 1955 înainte, doar edificii aflate la acea dată în construcție au continuat să fie edificate, nu fără a suporta criticele aspre la adresa costurilor și a decorajilor lor. Practic, din 1957 nu se mai poate vorbi despre arhitectură "stalinistă" nici în URSS, nici în majoritatea țărilor-satelit.

Mordvinov, autor al Hotelului Ukraine (unul dintre zgîrile-norii stalinisti), și-a încasat porția de critică chiar în discurs. Metrul pătrat de construcție costă cu 17% mai scump decît cel de la Hotelul Moskva¹, nu în ultimul rînd datorită decorației excesive. Multe pavilioane de la Expoziția agricolă unională din Moscova (descrișă *in extenso* de arhitectul său șef A. Jucov în *Arhitectura SSSR* 7/1954, respectiv în *Arhitectura RPR* 9/1954) au fost terminate după moartea lui Stalin⁶.

Casa Sovietelor Republicii Socialiste Federative Sovietice Ruse de pe Krasnopresnenskaia a fost ridicată ulterior urmînd îndeaproape proiectul său de dinainte de 1954, dar epurat aproape în întregime de ornamentica. Stadionul Central Lenin din Lujniki (1956, arh. A.V. Vlasov - în 1954 arhitect-șef al Moscovei, "un arhitect bun, dar care uneori nu manifestă cea mai bună perseverență", spunea Hrușcov în discurs), amintește edificii dinainte de război precum Stadionul Dinamo a lui Boris Iofan: clasicist încă, dar fără decorația flamboiantă a edificiilor de după 1948.

În noiembrie 1955 "elementele stilistice inutilă" au fost în mod oficial și definitiv eliminate din discursul arhitectural. Potrivit lui Ockman și Eigen, care amintesc cu prudență discursul lui Hrușcov ca pe un posibil text modernist (1993, 184), consecința următoare a fost că aproape 70% din părțile constructive ale clădirilor au devenit prefabricate, spre deosebire de 25% în 1950. Deși în 1948 Academia de arhitectură își ceruseră prototipuri pentru diferite tipuri de clădiri, nu o reală tipizare era rezultatul acestui demers, după

(Urmare din numărul trecut)

criteriile lui Hrușcov. Rezultatul fusese: 50 de tipuri diferite de apartamente și (atenție!) 200 de tipuri de clădiri publice, fiecare cu setul său de ornamente și detaliu "tradiționale" și "naționale". După 1954, asemenea "risipă" nu se va mai petrece. Ceea ce nu înseamnă că modernismul sovietic de după discursul lui Hrușcov a reprezentat o întoarcere frontală la experiențe constructiviste. Expusă la Bruxelles în pavilionul sovietic, arhitectura prefabricată, croită respectându-se indicațiile liderului sovietic, însemna de fapt "un tratament bazat pe dezbrăcarea fațadei și pe mai puține simetrie obligeante, dar care, în rigiditatea concepției rămânea similar lucrărilor duse la bun sfîrșit sub Stalin" (ibidem).

Lucruri relativ asemenea s-au petrecut în mai toate țările-satelit. Estonia, bunăoară, a avut propria alternativă post-1954 la realismul socialist. Tradiția modernă scandinavă, în special finlandeză, care a iritat arhitectura țărilor baltice după 1960, reprezenta de asemenea o formă subtilă de a nu crea diferențe identitare față de Rusia sovietică. Știm de asemenea că în Ungaria 1956 a reprezentat și momentul exact începînd de la care realismul socialist încețează a mai fi dogma artistică. Conjectura a făcut ca amplasarea unui turn de felul celor moscovite și al "Casei Sfîntei" din București să fie tergiversată atât de mult în Ungaria și RDG, sub pretextul găsirii celui mai flatant amplasament înăuntru orașului, încât nu a mai fost nevoie să fie construite după 1954.

Exemplare sunt și destinele individuale. Rimannockzy a lucrat înainte de război ca modernist și în timpul stalinismului ca promotor al realismului socialist (Universitatea din Budapesta), pentru a reveni se-nin la modernism după 1956. Mai mult, partidul lui Kadar renunță explicit la a se mai amesteca în chestiuni de estetică. În RDG, simînd în spate suflarea rece a programului de reconstrucție modernă Interbau din Berlinul de vest, partidul decide în 1959 începerea propriului său proiect radical de reformulare - modernistă a Berlinului estic. După 1960, în întreg estul arhitectura Bauhaus și urbanismul CIAM au devenit norme de proiectare.

Cazul României

Deși este limpede că prima tendință după discurs a fost de a "privi înapoi" pentru a surmonta falia

indusă de realismul socialist în discursul arhitectural est-european, sursele acestui retrospectivism variau de la țară la țară.

România a pendulat o vreme înăuntru acelui dual "clasicism epurat/modernism clasicizant". Este vorba despre celebrul "Stil Carol II" (vezi articolul monografic al lui I.D. Enescu în *Arhitectura RPR* 2/1939, pp. 4-5). Promotorii săi se inspirau din arhitectura italiană "fascistă" (Piacentini, Michelucci, Libera, Terragni) nu în ultimul rînd din rațiuni ideologice: românii erau și ei popor latin; trebuia marcată și prin arhitectură identitatea originară. Arhitecți precum Duiliu Marcu și Tiberiu Ricci, activi în proiectarea de edificii ale puterii antebelică, au putut lucra și după intermezzo-ul stalinist, relativ scurt.

Marcu a fost chiar președintele noii Uniuni a Arhitecților, care s-a înființat ca urmare a decretului din 13 noiembrie 1952 al CC al PMR. Să reamintim că efecte similare au avut în URSS decretul din 23 aprilie 1932. Ricci, autor, se pare, al unor lucrări din atelierul Duiliu Marcu, a proiectat după război Casa și Sala Radio (str. Nusserlor/G-ral Berthelot) în aproape aceeași manieră în care studioul Marcu edificase înainte de război Regia Monopolurilor. Sala Palatului (adăugată Palatului Regal) amintea "palatele" clasicizante ale lui Marcu din Piața Victoriei, dar este mai îndatorată limbajului funcționalist. Autorii au urmărit "cu consecvență principalul obiectiv - buna funcționalitate a întregului ansamblu (...)" (Maicu, 1962, I, italică în original) decât modelele interbelice, în vreme ce blocurile de locuințe de pe perimetru noii piețe "a Palatului" amintesc de estetica severă a Bauhaus-ului. Este vorba despre apartamente cu două camere (cca. 31 mp) însumând 60% din totalul locuințelor, apartamente de trei camere (37-42 mp, funcție de poziția în cîmp) însumând 35% din suprafață, doar 16 apartamente de 4 camere și 36 garsoniere (5%). Interesantă este argumentarea tipologiei apartamentelor: "proiectarea a pornit de la ideea că *felul modern de viață*, care reduce activitatea gospodinei în bucătărie numai la pregătirea unor elemente semipreparate sau la încălzirea altora gata preparate, pe care comerțul alimentar le pune azi la dispoziția cetățenilor, nu necesită o bucătărie de dimensiuni mari, ci, dimpotrivă, o bucătărie mică, dar bine utilată. De aceea bucătăriile acestor apartamente au o suprafață minimă cca. 4 mp (față de media din anii '80, de 8 mp, nota mea); c) băile sănătoase și grupate la un nod sanitari prefabricați." Mai mult: "un număr important de apartamente a fost mobilat cu *mobilier modern și predat astfel locatarilor*". (Maicu, 1962, 8; cu italicice am marcat elementele "moderne" de limbaj arhitectural, parte de regăsit în discursul lui Hrușciov). Se observă rolul "educativ" atribuit arhitecturii și mobilierului - la care se adăugau dulapuri înzidite, mobilier fix la bucătării, storuri ve-

nețiene etc. - în modificarea premeditată, explicită, a modului de viață urban tradițional.

Un exemplu lămuritor pentru acest "modernism clasicizant" este blocul Romarta Copiilor, edificiu de locuințe și comerț situat vizavi de Casa Centrală a Armatei. În 1954 s-a desfășurat un concurs pentru proiectarea pieței din fața CCA și a fațadelor perimetrale. Proiectul nr.18 a cîștigat locul al II-lea (arh. Al Zamfiropol, Al. Hempel și colectiv). Toate proiectele premiate sau menționate erau vădit îndatorate arhitecturii realist-socialiste sovietice. Cu toate acestea, clădirea care a fost totuși ridicată - cu o compoziție simetrică, avînd la parter pilăstri pe toată întinderea clădirii - aparține mai degrabă vocabularului anilor treizeci decît celui stalinist.

În "Note privind concursul pentru sistematizarea Pieței Casei Centrale a Armatei din București" (*Arhitectura RPR* 4/1955, pp. 9-22), G. Pătrașcu explică în detaliu rezultatele concursului, dar nu sintetizează nici o concluzie lămuritoare privind destinul viitor al proiectelor. De altfel, însăși nedecernarea premiului I sugerează nemulțumirea organizatorilor aflați, probabil, în căutarea unei alte imagini pentru acest nod central al capitalei. Însă, aşa cum s-a petrecut și în 1956-1957 cu concursul pentru sistematizarea "Pieței N. Bălcescu" (i.e. a zonei Intercontinental-Teatrul Național de mai tîrziu), arhitecții vremii păreau a ieși mai greu decît să-și putea crede de sub presiunea calapodului realist-socialist. Alternativa la realismul socialist era cel mult modernismul clasicizant, practicat bunăoară de Hensellman la Stalin-Alee din Berlin. Cele două proiecte cîștigătoare *ex-aequo* (ceea ce dovedește lipsa de entuziasm în a edifica de fapt pe vreunul dintre ele "în stare pură"), sunt perfect identice sub raportul concepției urbane, amintind de San Marco: o campanilla drept dominantă de înălțime într-o piață cu front de fațade continui și identice.

Diferențele nu sugerează două vîrstă diferite ale proiectării. Proiectul 37 (arh. Titu Elian, C-tin Furmuzașche, Aron Grimberg, Pompiliu Macovei, A.S. Teodorescu) este unul realist-socialist, cu simetria frontală obligatorie pe toate fațadele clădirii centrale, neoclasică în stil joltovskian (dar cu terasă), de pe amplasamentul Teatrului Național de astăzi și ale celei din stînga (i.e. "sub" Intercontinental). Campanilla era exilată peste drum, într-o extindere a Colței, ca articulație de colț. Întregul context trebuia, în viziunea autorilor, modificat în același spirit, aşa cum s-a procedat cu centrul Varșoviei. Amuzant este că autorii proiectului 37 cîștigă și premiul al III-lea, cu un alt ansamblu neoclasic - o simplă permutare urbană a pieselor din primul proiect, minus campanilla.

În același timp, proiectul 49 (arh. Victor Adrian, Carol Hacker, Dan Ioanovici) degaja întreaga porțiune dintre Batiștei și Sf. Gheorghe, supra-lărgind bulevardul, avînd un singur accident pe traseu: Biseri-

ca Colței. În ce privește clădirea centrală a pieței, ea era asimetrică, corpul de clădire cu masă mai grea fiind cel dinspre Ministerul Agriculturii, căruia îi era atașată și campanilla, printr-un scurt portic. Formal vorbind, edificiile acestei propunerii amintesc mai degrabă de Fomin.

Proiectele "moderne" (în sens hensellmanian însă) încep de la mențiuni. Trebuie precizat că toate sunt croite pe principiul fațadelor-ecran, fără articulări de volume, fără "accidente" care să le tulbere serinitatea olimpiană. Nimic nu ne împiedică să vedem însă în clădirile administrative ale proiectului 10 (arh. Gh. și N. Negoeșcu, Aurelian și Ianola Trișcu) prototipuri ale "sediilor politico-administrative" judejene de peste zece ani, după cum blocul "turn" din același proiect este înrudit deopotrivă - dar din rațiuni formale diferite - cu cel proiectat de Doicescu pe Știrbei-Vodă și cu cel din Piața Senatului. Există un singur proiect - nr.31: arh. Traian Chișulescu, Niculae Ioniță, M.Gh. Enescu, I. Bălănescu, Sanda Almosnino, Paul Focșa, M. Enescu, Armand Cristea - în care piață nu este rectangulară, ci trapezoidală, conținându-se astfel pe un efect de profunzime și pe preluarea direcțiilor reale ale celor două bulevard ce se intersectează cu un unghi - "dern" din punct de vedere formal, proiectul 5, menționat *ex-aequo* (arh. Anton și Margareta Dimboianu), să fie de fapt cel mai clasicizant ca soluție urbanistică.

Destalinizarea nu a fost în România un proces brusc, precum în Ungaria. Trecerea de la realism-socialist la modernismul strict al deceniului al șaptelea să-a produs treptat, printr-o perioadă de "polenizări încrustate". În decursul acestor ani, au fost reluate precedente interbelice - neoclasicism, clasicism epurat, modernism clasicizant - a fost curtată arhitectura vernaculară și au fost forțate limitele discursului, pentru a accepta și severitatea nudă a Bauhaus-ului. Într-o altă formă, ideea a subliniat-o Grigore Ionescu: în timpul cincinalului 1955-1960, observa istoricul citat, s-a petrecut mutația radicală de la "metodele de proiectare caracterizate prin înțelegerea arhaizantă, strîmtă, a relației dintre formă și conținut, astăzi în arhitectură cît și urbanism" (1969, 59). De asemenea, perioada din proximitatea discursului lui Hrușciov a însemnat "etapa pregătitoare a amplei activității de sistematizare și construcție, la scară mare, ce avea să se facă simțită după 1960" (ibidem).

A doua jumătate a anilor '50, marcată de momentul Ungaria 1956 și de o preocupare socială mai mare din partea PMR, aduce în România conștientizarea - la nivel oficial - a problemelor majore de arhitectură și urbanism. Plenara PMR din noiembrie 1958 a criticat răspunsul lent al industriei de construcții la problema economiei ("să construim locuințe ieftine de bună calitate") și înapoierea în problemele urbanismului. Așa cum sugerează cercetări recente ale d-lui profesor Nicolae Lascu, "înapoierea" însemna continuarea Bucureștilor înăuntrul cadrelor de legislație și

practică urbanistică trasate înainte de război. Cele cîteva tentative de a elabora un nou plan urbanistic al Bucureștilor au eşuat pe parcurs. În fapt, există mărturiile orale că se folosea în continuare planul elaborat doar decenii mai înainte, ceea ce aruncă o nouă lumină asupra ipotezei continuării dintre cele două momente - cel antebelic și cel imediat post-stalinist. În cadrul plenarei din 8-10 februarie 1959 au fost criticate, în spirit hrushcovist, "exagerările estetice" care se opuneau "factorului economic" în construcțiile de locuințe.

Pe de altă parte, în același document, cînd vorbeau despre lipsa de coerentă a abordărilor urbanistice, oficialii de partid și ai CSCAS se refereau la amplasarea marilor ansamble de locuințe sociale: grupurile de construcții erau fie prea răspîndite, fie prea mici; densitate era prea mică și lipscea serviciile. În același an 1959 începe să se pună accentul pe aşa numita "sistematizare a teritoriului național". Aceasta va deveni tendința priorită în reformularea mediului autohton, din ce în ce mai amplă și mai radicală pînă în 1989. Între primele proiecte "melioriste" la adresa realității "întîmplătoare", "iratională" a fost cel pentru sistematizarea litoralului Mării Negre. Existaseră deja proiecte în acest sens dinainte de 1954 pentru Mamaia, Năvodari, Vasile Roșu. Ele erau coordonate de acelbelic românesc, pe care l-a coordonat ca șef de echipe de proiectare, al instituțiilor acestuia și al relațiilor cu puterea. Jumătatea deceniului săse scoate din amortire proiectele pentru litoral și le dă amprentă. În 15-16 ianuarie 1957 Cezar Lăzărescu conferență despre stadiul proiectării la UAR, la deschiderea unei expoziții privind "Construcții balneo-climaterice de pe Litoralul Mării Negre", după ce revista *Arhitectura* dedicase cu un an înainte pagini întregi proiectului. Se putea citi atunci ambiguitatea schimbării de vocabular; pe de o parte se află clasicisme pitorești de felul casei de odihnă a Ministerului Forțelor Armate de la Mamaia (arh. Irena C-tin Ghișulescu, Adrian Corvătescu), descrisă *in extenso* în *Arhitectura RPR* 1/1957, care amintește de Marcu și Cantacuzino, pe de altă parte apăruseră deja proiecte moderne "pur-sînge", dar abia în anii '60 și '70 ele vor fi implementate cu vigoare, terraformîndu-se întregul litoral. □

(Continuare în numărul viitor)

NOTE:

5. Istoria, povestită de Trakhanov și Kavtaradze spune că Sciusev, care avea de redesenat fațadele a ceea ce trebuia să fie un proiect modernist a propus lui Stalin două soluții. Fiind doar jumătăți de fațade diferite, unite de-a lungul axei de simetrie pe o aceeași planșă, Stalin a semnat-o ca fiind o unică propunere și nimănii nu a îndrăznit să îl atragă atenția asupra erorii. Așa încît fațada hotelului Moskva este "disimetrică": două jumătăți diferite de fațade.
6. Casa a fost deteriorată în urma atacului lui Elșin din 1992 asupra parlamentului rus.

O coaliție pe jumătate

ovidiu vaida

O privire retrospectivă asupra vieții politice post-noiembrie '96 relevă o situație aparent paradoxală: temperatura activității politice este la fel de ridicată ca cea de dinainte de alegeri. Întrucât este puțin probabil să ne afliam în fața unor noi alegeri, explicațiile trebuie să căuteze în altă parte. În primul rând, agitația este mai mare raportată doar la anii '92-'96, cind din punct de vedere al spectacolului politic nu s-au întâmplat lucruri semnificative. În fond, în 1992 nici nu ne puteam aștepta la o situație tensională la vîrful puterii, pentru că alegerile din 1992 n-au adus schimbări semnificative la nivelul relațiilor dintre agenții politici reprezentați în Parlament. Anul 1997 s-ar putea raporta eventual la anul 1990, care cel puțin în prima lui jumătate a fost caracterizat de o efervescentă de aceeași intensitate ca cea pe care o întîlnim astăzi. Asemănările anilor 1990 și 1997 în ceea ce privește agitația de pe scenă politică românească trebuie căutate în tipul de schimbare politică. Efervescența amintită este tocmai consecința unei schimbări politice clare la nivelul elitei puterii atât sub aspectul structurii sale politice, cît și sub acela al tipului de aspirații și motivații ale agenților care o compun. Actualizarea unor probleme prezentante, tînute de fosta putere sub lacăt din varii motive, apropierea "examenului de admitere" în NATO și multe altele ar putea constitui, chiar luate separat separat, temeinice cauze ale amintitei temperaturi neobișnuite de pe scena politică românească. O chestiune separată, la fel de importantă ca cele menționate anterior, dar deosebită prin natura sa, este cea a relațiilor din interiorul coaliției de guvernămînt. Am putea să acuzăm că facem trimiteri în mod special la eșecuri și nu prezentăm și realizările acestei coaliții. Este adevarat, ceea ce atrage atenția totdeauna este, în primul rînd, nu bu-na colaborare, ci disfuncționalitățile, nu realizările ci eșecurile. Pînă acum nu s-au putut număra prea multe eșecuri (căci și proiectele cu finalitate declarată au fost puține), dar lipsa rezultatelor începe să supere. Seria de nesincronizări dintre căștagorii alegerilor din noiembrie '96 sunt total neproductive, atât la nivel parlamentar, cît și territorial. Si astă în condițiile în care, pînă acum, Parlamentul a fost mai degradă "en relache". În curînd, pachetul noilor legi va intra în dezbatere, deciziile vor trebui luate rapid, și s-ar putea ca liderii partidelor aflate la putere să aibă surpreze neplăcute.

Cu titlu de exemplu pentru astfel de posibile surprize se poate aminti opoziția senatorului PNȚCD, Cornelius Turianu, cu privire la chestiunea vinzării de pămînt străinilor, reactualizarea problemei SAFI de către deputata PD Paula Ivănescu sau unele critici aduse guvernului de Radu Vasile, printre altele, fost candidat la funcția de prim-ministru.

Ultima și în același timp cea mai importantă disfuncționalitate a fost prilejuită de intenția de modificare a Legii fondului funciar, célébra Lege 18/91. Dovîdind o evidentă ciclicitate, chestiunea pămîntului revine mereu în actualitate. Ca în nici un alt domeniu, reglementarea legală a vreunui aspect nemulțumește la fel de mulți indivizi ca cei satisfacuți de consecințe. Cum era firesc, această lege, bună cel puțin în intenție, n-a reușit deloc să depășească impasul în care chestiunea proprietății agrare se află de mai bine de un secol în România. Această încercare s-a concretizat însă într-un scandal care a afectat în primul rînd partidele din coaliția guvernamentală, originea acestui conflict constînd, pe de o parte, în mărimea suprafetei preconizată a fi restituire - 50 de ha, iar pe de altă parte în modalitatea de discutare a proiectului - procedură de urgență.

Pentru a scoate în evidență disfuncționalitățile și nesincronizările partidelor din coaliția de guvernămînt vom prezenta în continuare forma obișnuită de discutare a unui proiect de lege. În primul rînd, particularitățile procedurii de urgență. Astfel, amendamentele se trimit comisiei sesizate, în termen de cel mult 48 de ore de la aprobarea procedurii de urgență. Camera Deputaților, înscrie cu prioritate pe ordinea de zi proiectul de lege sau propunerea legislativă și trece la dezbaterea pe articole. La discutarea fiecărui articol pot lua cuvîntul pentru a-și exprima punctul de vedere, în limita unei perioade de timp stabilite de Cameră, reprezentantul Guvernului, inițiatorul, autorii amendamentelor depuse la comisia sesizată în fond și cîte un deputat desemnat de fiecare grup parlamentar. În timpul dezbatelor nu pot fi prezentate amendamente. Dezbaterea unui proiect de lege sau a unei propuneri legislative în procedură de urgență nu poate depăși durata de timp aprobată de Cameră, după consultarea biroului comisiei sesizate în fond. În situația în care timpul afectat dezbatării în procedură de urgență s-a epuizat, dezbaterea se încheie și președintele Camerei supune la vot fiecare amendament cuprins în raportul comisiei sesizate în fond, fiecare articol, apoi proiectul în ansamblu. Această procedură legală este completată de una de tip informal, care constă în discutarea proiectului de lege vizat, cu colegii din propriul grup parlamentar și cu reprezentanții grupurilor parlamentare cărora le este solicitat votul.

Identificarea pașilor care s-au făcut înainte de celebrul vot va putea clarifica parțial lipsa de conlurare existentă la nivelurile inferioare ale coaliției de guvernămînt. În ceea ce privește evoluția reală a lucrurilor, proiectul a fost discutat însă în Comisia pentru agricultură, la ședințe participînd un secretar de stat de la Ministerul Agriculturii, precum și experți din Mi-

nisterul Justiției. Așadar, scuzele Guvernului și ale primului-ministrului că nu știau nimic, trebuie privite cu rezerve. Cel puțin, în Ministerul Agriculturii lucrurile erau cunoscute. De fapt, o parte din aceste disfuncționalități s-au produs chiar pe acest circuit Comisie-Minister. După cum se știe, acordul ASAL încheiat între guvernul Ciorbea și Banca Mondială conține cîteva reglementări precise privind privatizarea IAS-urilor.

Reglementări de care nu s-a ținut cont în proiectul de lege. Lucru cu atît mai interesant cu cît se poate observa că președintele Comisiei pentru agricultură, Gheorghe Cristea precum și ministrul agriculturii, Dinu Gavrilăescu sunt membri ai același partid: PNȚCD. Grupul care a lucrat la modificările legii - așa zisii inițiatori - a avut la început 6 compoñenți: Vasile Lupu (PNȚCD vicepreședinte al Camerei), Gheorghe Cristea (PNȚCD, președinte al Comisiei pentru agricultură), Emil Popescu (PNȚCD, președinte al Comisiei juridice), Valeriu Gheorghe (PNL), Elek Barna (UDMR) și Mihai Chiariac (PD). Înțimplător sau nu, inițiatorii care aparțin PNȚCD sunt oameni-cheie în structura Camerei Deputaților. Un alt securcircuit s-a înregistrat la înscrierea proiectului pe ordinea de zi: reprezentantul PD s-a retras în ultimul moment de pe lista de inițiatori, în principal datorită numărului - considerat mare - de hectare prevăzute a fi restituite - 50, PD agreeind varianța cu 20 de hectare. Apoi, deși în Comisia pentru agricultură se convenise inițial că se va folosi procedura obișnuită, după dezbaterea moțiunii introduce de PDSR, Vasile Lupu a solicitat colegilor de coaliție votul pentru schimbarea tipului de procedură. Cu 116 voturi pentru/ 95 contra propunerea a fost adoptată, diferența fiind făcută de PUNR (căruia i s-a promis luarea în discuție și a proiectului propus de acest partid), însă nu se poate omite faptul că Partidul Democrat s-a abținut de la vot. Prin votul din acea zi de joi s-au urmărit mai multe obiective: un răspuns simbolic dat PDSR pentru moțiunea privind agricultura, folosirea situației favorabile existente după dezbaterea moțiunii (prezență masivă în sală a parlamentarilor din coaliție, deci un ipotetic vot favorabil), precum și faptul că era ultima zi de ședință din acea săptămână, astfel o parte din posibilitățile de amendare, și așa puține, ale proiectului au fost anulate.

Ese vorba, mai exact, de prevederea conform căreia, amendamentele se trimit comisiei sesizate, în termen de 48 de ore de la aprobarea procedurii de urgență. Practic, în acest fel era împiedicată orice inițiativă de corectare sau amendare a acestui proiect.

Oarecum neașteptat, presa a recționat violent, inclusiv publicații care altădată preamăreau actuala putere. La fel a fost și reacția opozitiei, declarațiile încercind să preia ideea de mare impact electoral cu cîțiva ani în urmă: moșierii și iau moșile înapoi. Cîteva exemple ar fi sugestive în acest sens: "Ce se dorește prin aceste modificări promovate brutal? Reconstituirea marii proprietăți funciare" (Ion Iliescu); "Marii proprietari, moșierii, au rămas după reforma agrară din 1945 cu 50 de ha de teren. Practic, acum prin această măsură se refac acele proprietăți" (Ion Sasu, PSM); "Prin

modificări se urmărește refacerea unor structuri de proprietate vechi-apărținând unor mari potențați interbelici și centralizarea proprietății în mâinile cîtorva proprietari." (Constantin Popescu, PS). Declarațiile, într-un limbaj al anilor '50, asociază în mod nefericit (și greșit, opină noastră) posesia unor proprietăți de 40-50 de ha cu calitatea de mare moșier, cînd, se știe, deținătorii de astfel de suprafete se numeau, pur și simplu, chiaburi.

Reacția liderilor coaliției de guvernămînt a fost la fel de promptă. La doar o zi, s-au întrunit la Palatul Cotroceni, Președintele, Primul-ministrul și trei lideri ai partidelor de la putere. A fost luată decizia de a se renunța la punctele litigioase: discutarea proiectului în procedură obișnuită și revenirea la suprafața de 10 ha. Deși în ton cu "opinia publică", hotărârea de la Cotroceni a fost considerată în unele cercuri drept o slăbișuire. Tot atunci s-a stabilit că orice proiect vizînd domeniul atît de sensibile să fie în prealabil analizat temeinic și să existe concordanță în acțiunile politic.

Nesocotirea ideii de parteneriat, cu tot ce implică aceasta: consultare, discuții, informare, a avut rezultatele pe care le știm, acestea nefiind de bun augur în fața electoratului. Cei care au profitat de situație au fost cei din PDSR, aflați de un timp într-un con de umbăr. Fostul partid de guvernămînt a arătat cu acest prilej că și-a însușit principiile de bază ale opozitiei mai repede decît învăță cei de la putere lectia guvernării.

Nesincronizarea prilejuită de modificarea Legii 18/1991 a fost cel mai serios semnal de acest fel de pină acum. Dacă cei din coaliția de guvernămînt l-au înțeles și au tras concluziile necesare, acest lucru va fi în favoarea lor. Altfel, dat fiind faptul că se apropie o perioadă foarte grea pentru elita puterii, marcată de un pachet masiv de proiecte de lege, toate importante, deficiențele în colaborare nu se vor mai putea repara și efectele acestei nesincronizări se vor constitui într-o sensibilă degradare a imaginii publice ca întreg. Astă pe de o parte. Pe de altă parte, nesincronizarea ridicată la rang de constantă în coaliția de guvernămînt ar face mari servicii gratuite partidelor din opozitie, gata să exploateze orice moment prin declarații radicale, pompoase și, cum toată lumea o știe, tocmai de aceea de mare impact social.

Nu ne propunem să dăm sfaturi partidelor politice în acest articol. Căci nimeni nu știe, credem noi, mai bine decât liderii lor să-și administreze propriile interese individuale și de grup. Am vrut doar să punem un diagnostic fără pretenții asupra impactului social al disfuncționalităților decizionale la vîrful coaliției de guvernămînt și al impasului în care nesincronizarea ar arunca procesul legislativ în următoarea perioadă. □

ovidiu vaida (1968) - Graduated from the National School for Political Studies and Public Administration, Bucharest.
Currently he works as journalist.

Riscul de imagine și chestiunea maghiară

CLAUDIU SĂFTOIU

Universitatea "Babeș-Bolyai" din Cluj numără în prezent 81 de secții, din care 23 sunt cu predare bilingvă română-maghiară, 8 cu predare română-germană, și una singură (asistență socială) pentru romi. Potrivit unui sondaj realizat la începutul acestuia an în cadrul Universității clujene, 60% din studenți și profesorii maghiari nu erau de acord cu reînființarea Universității "Bolyai". Fondată în 1919, sub numele Universității "Ferdinand I", Universitatea "Babeș-Bolyai" a fost constituită în 1959, prin unificarea universității românești "Victor Babeș" cu cea maghiară "Janos Bolyai".

Ultranaționaliștilor români și integriștilor maghiari le place să spună că Ardealul este singurul "butoi de pulbere" veritabil în tensiunile istorice dintre cele două popoare. Recurența pe care o înregistrează tema "Transilvaniei pur românești" sau a "Ardealului în totul unguresc" probează remanentele mentalității de tip medieval în zona nord-vestică a României de azi. Ea este și zona cea mai eclectică din punct de vedere etnic. Aici trăiesc români, unguri, sași, secui, țigani într-un spațiu intercultural de o diversitate similară climatelor interetnice din Occident. Gafa tradițională pe care o fac cetățenii occidentali - fie ei și demnitari politici! -, în trecere prin România, este să considere Budapesta drept capitala țării noastre Moneda curentă este, de asemenea, informația indusă cu tenacitate în mediiile americane și de aiurea, potrivit căreia Transilvania este un teritoriu maghiar, temporar înstrăinat din trupul Ungariei Mari, datorită uzurparii Ardealului de către români. O întreagă literatură de *bas-etage* a substituit zeci de ani informația istorică exactă despre trecutul spațiului transilvănean intra-carpatic.

Diaspora maghiară, una dintre cele mai active și numeroase din lume, a jucat cu ambiție interesele Ungariei Mari, încă din anii '20. De atunci, toate guvernele care s-au succedat la Budapesta au încurajat sistematic acordarea de burse de studii în străinătate celor mai reușite exemplare intelectuale ale Ungariei. Rezultatul? Imaginea excepțională a Ungariei, în toate marile cancelarii ale lumii moderne.

România lui Ceaușescu nu a știut să-și apropie fiind rătăcitori și nici personalitățile culturale care s-au autoexilat în lumea largă, odată cu instalarea comuniștilor în țară. Relația statului român cu acești pribeți a fost ideologică și aplicată fără menajamente: considerați trădători de țară sau spioni, români din străinătate au fost filați, intimidați, și nu de puține ori eli-

minați fizic în diferite colțuri ale lumii. Diaspora română a dobândit astfel reflexul de a sta cît mai departe de patria-mamă, încercând să uite că țara îi renega. Singura soluție a românilor de peste graniță a fost să-și creeze mental o patrie-ideală, de care să le fie dor. Prea puțini s-au băut pentru introducerea unei imagini istorice reale a României.

După 1989, imaginea țării a cunoscut curbe spectaculoase de revigorare, alternate cu depresiuni grave de impopularitate. Aflați departe de țără română din diaspora s-au împărțit, ca și cei din interior în două tabere, disputându-și aceeași Românie. Efortul lor de a convinge mass-media străine de valorile neamului românesc a fost practic înfim, datorită lipsei de concertare a acțiunilor promotional.

Putere de la București, instalată în noiembrie 1996, lupta cu imaginea României în lume la fel de îndrîpt precum lupta cu creșterea nivelului de trai. Victor Ciorbea a înființat un minister de informații publice și imagine condus de Radu Boroianu. Acesta are rolul de a menține un contact permanent cu mediile interne și externe, privind activitatea guvernului și, în general, privind promovarea intereselor României în lume. Radu Boroianu consiliaza pe primul ministru cu privire la ce, cînd și cum să facă afirmații care să ajute la ameliorarea imaginii României în străinatate.

Cu ocazia primei sale ieșiri peste graniță, la Budapesta, în calitate de prim-ministru, Victor Ciorbea face o declarație explozivă: va reînființa Universitatea maghiară din Cluj, în două faze. În prima, va fi creată o secție maghiară a Universității "Babeș-Bolyai". Ciorbea a mai declarat agenției de presă MTI că va dispune modificarea unor prevederi ale Legii Învățămîntului, în special cele referitoare la învățămîntul superior în limba maghiară. Premierul român a mai arătat că Legea cultelor și cea a minorităților, aflată în curs de elaborare, vor duce la o rezolvare globală a problemelor de retrocedare a bunurilor bisericesti și a celor comunitare maghiare confiscate de comuniști.

Care este explicația acestei ieșiri la rampă a premierului, într-o chestiune delicată și primejdiașă, precum problema maghiară? Noua putere ne-a obișnuit cu prilejul de a face declarații ritoase în domeniul pe care nu le stăpînește îndeajuns. Nu este prima oară cînd un marcant membru al actualei puteri spune azi una, iar mîine dezmine. Așa a cerut Emil Constantinescu schimbarea reședinței prezidențiale de la Cotro-

ceni. și tot așa, președintele proaspăt ales a declarat ulterior că mutarea președinției ar costa prea mult și că e mai bine să folosească același sediu. Tot președintele declară că România va face "sacrificii istorice" în negocierea Tratatului de bază cu Ucraina, pentru ca mai apoi negociatorii ucraineni să blocheze discutarea tratatului, pe motiv că pretențiile ministerului de externe român vizează nerecunoașterea actualelor granițe dintre România și Ucraina. În ianuarie, Victor Ciorbea numea trei subprefecți la București, deși posturi erau numai două. Ulterior, a renunțat la tentativa de a-i mulțumi politic pe partenerii de coaliție, prin oferă algoritmica de trei posturi de subprefect, cînd legea prevedea doar două.

Reacțiile interne la declarațiile de la București ale premierului român n-au înțisrat. Prim-vicepreședintele PDSR, Adrian Năstase, a spus că separarea Universității Babeș-Bolyai și modificarea legii învățămîntului ar fi nota de plată către UDMR, pentru sprijinul acordat pentru alegerea președintelui Emil Constantinescu și pentru intrarea în coaliția majoritară. Mai mult, Adrian Năstase crede că, în acest fel, putea își dejoacă propriile planuri: "Noi am spus, între cele două tururi de scrutin, despre înțelegerea secretă CDR-USD-UDMR", a amintit Năstase. și a continuat: "Trăim într-o lume ciudată, începem să mergem în diverse locuri să ne ploconim". Reacția PDSR era de așteptat. Dar care a fost reacția președintelui?

Pe 13 martie, președinția României consideră drept "firească și adecvată" dezvoltarea, în cadrul Universității "Babeș-Bolyai" din Cluj, a unei secții maghiare care să funcționeze alături de secția română. Mai jos, comunicatul Biroului de Presă arăta că președintele consideră "foarte important ca profesorii și studenții români și maghiari să fie uniți, nu dezbinăți". Cele două afirmații, conținute în comunicat, se anulează logic și reciproc. În cursul zilei de 13 martie, conducerea universității clujene trimite note de protest, amenințând cu demisia, în cazul în care propunerea premierului va trece peste Senatul Universității și va fi pusă în aplicare. Rectorul Andrei Marga și prorectorii universității clujene, Simion Simon și Mircea Muthu, consideră că o astfel de decizie va determina scădereea nivelului de pregătire a studenților de etnie maghiară. El aduce ca argument pentru status quo-ul universității, semnarea Cartei Universitare din 1992, și mai apoi a Cartei Universității clujene, din 1995. Mai mult, forma de organizare a studiilor în limba română, maghiară și germană, existentă în prezent, corespunde în total specificului cultural al Transilvaniei, pe care Universitatea clujeană îl reprezintă.

Însă, pe 14 martie, un alt comunicat al președintelui scrie negru pe alb: "Caracterul unitar al Universității "Babeș-Bolyai" nu poate fi pus în discuție în nici un caz, iar președintele Emil Constantinescu nu va

susține separarea, în două entități distincte, a secțiilor română și maghiară ale Universității."

Cu excepția filialelor Cluj ale USD și UDMR, toate filialele locale ale formațiunilor politice au dezvăluat ideea scindării universității clujene. Vicepreședintele PNT-CD Cluj, Radu Sirbu crede că este incorectă reînființarea Universității Bolyai, deoarece separarea Universității "Babeș-Bolyai" riscă să lase cele două părți fără nici o bază materială. Ulterior, la București, premierul Victor Ciorbea, președintele PNT-CD, Ion Diaconescu și conducerea universității clujene cad de acord ca eventuala schimbare a instituției să nu se producă decât după acordul Senatului Universității.

Astfel, conflictul din jurul Universității "Babeș-Bolyai" a intrat pentru o vreme într-un con de umbără. Cine răspunde însă de această pată de imagine în jurul chestiunii maghiare? De ce a fost inventată o "necesitate" (scindarea universității, n.n.), de care nu era nevoie? Campania electorală, în care s-au spus multe, a trecut. Puterea învață acum răspunderea pentru fiecare cuvînt pe care îl face public. Consecvent, schimbările au nevoie de o imagine perfectă pentru a fi primite de opinia publică românească.

Victor Ciorbea a avut în Ungaria o presă foarte bună. și în Occident, Victor Ciorbea e considerat omul providențial al României sfîrșitului de mileniu. Nu mai puțin, președintele Emil Constantinescu se bucură de o presă extrem de favorabilă în lumea întreagă. În țară, puterea sănătatea presa română, înțîmpind-o la efortul de eliminare a reminiscențelor vechilor orînduirii. În contul acestui deziderat, puterea cere presei să încidă ochii la greșelile pe care le face și să ezite să pedaleze pe atitudini inadecvate, provocate de responsabilitățile acuții. Neavînd timp de detalii pentru că sînt preoccupied de marea lucrare de renăștere a nației reprezentanții puterii calcă pe monstrul care dormitează în fiecare națiune: excesul de naționalism.

Dar dacă ceea ce promite afară un demnitățiu român nu poate fi pus în aplicare în interior? Dar dacă ceea ce ne-ar place să facem nu este și fezabil? Întrebările pragmatice, menite să eliminate risurile oricărui demers politic. Vrajba naționalistă se va amplifica în curînd, pe fondul uriașelor dificultăți economice care stau în față. Rețeta este consacrată: pînă puțină, circ din belșug. Rolul puterii de la București este ca sfîrșitul de mileniu să găsească România în plin efort de reconstrucție, și mai puțin în căutarea unei identități pe care și-a închipuit-o și pe care a purtat-o în istorie ca pe o povară.

CLAUDIU SĂFTOIU (1968) - Graduated from the Faculty of Philology, University of Bucharest.

Currently he works as Editor at the News Department, Radio Total.

Refora pieței valutare

RADU BUŞNEAG

O cronologie a transformărilor pieței valutare în primele trei luni ale anului

Ianuarie 1997: La 1 ianuarie, cursul oficial al dolarului este de 4035 de lei, iar la casele de schimb dolarul este cotat la aproape 6000 de lei. Cursul oficial este stabilit la licitația interbancară de numai patru bânci, numite dealer, autorizate de Banca Națională - este vorba de Banca Comercială Română, Banca Română pentru Dezvoltare, BANCOREX și Banca Comercială Ion Tîriac. În fapt, cursul este controlat de BNR.

Leul se depreciază spectaculos atât în ce privește cursul oficial cât și la casele de schimb. Sunt depășite pragurile de 5000 și apoi 6000 de lei pentru un dolar, la cursul oficial. După ce este depășit nivelul de 6000 de lei pentru un dolar, guvernatorul BNR, Mugur Isărescu, declară că s-a atins un "nivel bun". BNR își face, totodată, publice intențiile de a restringe masa monetară astăzi în circulație, prin creșterea dobânzilor bancare, ca primă măsură a reformei monetare. O evaluare a stării pieței valutare la sfîrșitul anului 1996, făcută de guvernul Ciorbea în preambul programului de guvernare. Se constată: "O puternică supraevaluare a leului în raport cu dolarul SUA. Lipsa acută de valută de pe piața valutară interbancară este o consecință a supraevaluării monedei naționale și a politicilor industriale, agricole și comerciale neadecvate. Piața valutară și piața de licitație a creditului BNR nu au fost lăsate să funcționeze. Au fost impuse restricții oficiale și neoficiale care au împiedicat piața să stabilizească în mod liber nivelul cursului de schimb, respectiv al dobânzii de refinanțare. S-a impus rationalizarea, prin mijloace ne-transparente, atât a valutei cât și a creditului, cu consecința dezorganizării economiei. Importatorii nu pot obține liber valută necesară. Exporturile au fost lovite de lipsa accesului la intrările necesare din import, ceea ce a făcut ca exportatorii să evite repatrierea imediată a cîștișului valutar realizat (un fel de "fugă de capital", aproximativ la 600-800 milioane dolari SUA)." Începînd din ultima decadă a lunii ianuarie începe procesul de creștere a dobânzilor bancare. Dobânzile bancare se menținuseră în ultimele 12 luni între 40 și 60% anual. BNR forțează creșterea dobânzilor bancare, prin taxa de scont și rata creditului de refinanțare, pentru a le alinia la rata inflației și pentru a atrage economiile dolarizate ale populației - ca prima măsură a reformei monetare.

Februarie 1997: Dolarul depășeste la începutul lunii pragul de 7.000 de lei la cursul oficial și este schimbat cu peste 8.000 de lei la casele de schimb.

Programul de restructurare al guvernului Ciorbea anunță liberalizarea pieței valutare. Aceasta prevede, în privința politicii monetare și a cursului de schimb, să faciliteze funcționarea "unui sistem integrat de piețe în regim liberalizat și concurențial, în care piața monetară și piața valutară urmează să intre în rezonanță cu piața de capital, cu piața resurselor energetice, în general cu piețele de producție și de consum, prin coordonarea politicilor Guvernului și ale Băncii Naționale". La capitolul "Politica Macroeconomică - Politici monetar-valutare și de consolidare a piețelor financiare" al "Programului de bază de macrostabilizare și dezvoltare a României pînă în anul 2.000" găsim enumerate, între altele, următoarele strategii:

"O politică monetară prudentă. Liberalizarea pieței valutare prin: Participarea băncilor ca dealeri pe piața valutară, în paralel cu îmbunătățirea activității de supraveghere bancară; Unificarea cursurilor de schimb prin eliminarea treptată a restricțiilor care așeză tranzacțiile valutare în categorii diferite și integrarea segmentelor pieței valutare; Liberalizarea treptată a contului de capital în paralel cu realizarea condițiilor de natură fiscală, financiară și legislativă. Respectarea unui program monetar corelat cu rata inflației și deprecierea leului propuse și, de asemenea, cu Programul de guvernare."

La 18 februarie, intră în vigoare prima măsură de liberalizare a pieței valutare. Se renunță la distincția dealer-broker pe piața valutară bancară. Se renunță la cursul de referință fixat de cele patru bânci dealer. Toate bâncile comerciale devin operatori de piață și sunt autorizate să participe la toate operațiunile pieței valutare interbancare, avînd dreptul să-și fixeze cursurile valutare în funcție de politica proprie. Comisia Națională pentru Statistică anunță rata inflației pentru luna ianuarie - 13,7%. Comparativ cu ianuarie 1996, rata inflației este de 76,3%.

19 februarie: BNR anunță că nu va mai calcula cursurile zilnice valutare de referință ale monedei naționale. Pentru o perioadă neprecizată rămîne în vîgoare cursul de 7.744 lei/dolar, calculat pentru ziua de 20 februarie. Cursul de 7.744 lei/dolar marchează o depreciere monedei naționale, de la începutul anului, de aproape 92% în raport cu moneda americană.

Dolarul atinge în ultima decadă a lunii februarie valori maxime de peste 9.000 lei/dolar, atât pe piața bancară cât și la casele de schimb valutar.

Martie 1997. După ce în februarie au depășit pragul de 100% pe an, dobânzile oferite de bâncile comerciale pentru depozitele populației ating la începutul

lunii martie pragul de 200% și chiar mai mult. Dobânzile la credite ating și ele valori de aproximativ 150% pe an. Populația vinde masiv dolari pentru a-și constitui depozite bancare. Leul începe să se aprecieze treptat în raport cu moneda americană. Încă din prima decadă a lunii, dolarul se stabilizează în jurul valorii de 7.000 lei/dolar.

11 martie: Ultima zi de valabilitate a cursului de referință al BNR de 7.744 lei/dolar.

12 martie: BNR introduce un nou sistem de prezentare a cursului monedei naționale pe piața valutară. Noul curs este calculat zilnic, spune BNR, "ca o medie la care se realizează tranzacțiile între bânci și între bânci și clienții lor. Acest curs va avea o valoare statistică, în genul indicatorilor bursieri, avînd rolul de a ajuta autoritățile statului, presa și populația să cunoască starea pieței valutare". Noul curs este transmis zilnic numai Ministerului de Finanțe, Direcției Generale a Vămilor, Ministerului Public și Poliției, însă agenții economici, populația ori presa îl pot afla abia la sfîrșit de săptămînă. "Agenții economici, spune BNR, își vor face înregistrările la nivelul la care s-au efectuat tranzacțiile, la cursurile băncilor unde își au conturile". "Secretul" cursului valutar al BNR este justificat de banca centrală din dorința de a "scoate din capul băncilor comerciale, al agenților economici și al opiniei publice ideea că la BNR se stabilește cursul leu/dolar" - după cum declară Adrian Vasilescu, directorul Direcției Comunicare al BNR.

Așa cum era de așteptat, presa, agenții economici și chiar oamenii politici critică "secretul" cursului BNR. Agenții economici sunt dezorientați și așteaptă norme de utilizare a noului sistem de înregistrare contabilă a tranzacțiilor valutare. Președintele Comisiei Economice din Senat, Viorel Cataramă, îi cere guvernatorului BNR să publice zilnic cursul, afirmando între altele că publicarea săptămînală a acestuia poate fi considerată neconstituțională, întrucât "limitează accesul la informație".

CNS anunță rata inflației pe februarie - 18,8%. Comparativ cu februarie 1996, inflația pe 12 luni este de 105,4%. Estimarea oficială a ratei anuale a inflației pe 1997 este de 89,5% (decembrie 96 - decembrie 97).

14 martie: BNR comunică pentru prima oară, la sfîrșit de săptămînă, cursurile pieței valutare. În ce privește moneda de referință, dolarul, acestea sunt: 12 martie - 7049, 13 martie - 7053, 14 martie - 6942 lei/dolar. BNR repetă că aceste cursuri "au la bază cotajii ale societăților bancare autorizate să efectueze operațiuni pe piața valutară" și că publicarea lor "nu implică obligativitatea utilizării cursurilor în tranzacții efective de schimb valutar și înregistrări contabile".

21 martie: BNR comunică din nou cursul "secret". Se constată o apreciere a leului de la 6952 lei/dolar, luni, 17 martie, la 6890 lei/dolar, vineri, 21 martie. Pentru a împiedica "prăbușirea dolarului", BNR cumpără, în perioada 1-24 martie, 100 milioane dolari de pe piața valutară bancară. Se vorbește din nou de privatizare

băncilor cu capital de stat, care dețin încă o pondere majoritară din totalul resurselor bancare. Prima bancă de stat ce va fi privatizată, încă din acest an, este, după cum s-a anunțat, BRD. Premierul Victor Ciorbea îi anunță pe investitorii străini, în deschiderea Forumului Economic Crans Montana de la București (21-23 martie), că în viitor "repatrierea investițiilor va fi liberă, ca și cea a dividendelor, profiturilor nete și a sumelor rezultate din vînzarea titlurilor de valoare obligeante, cu respectarea regimului valutar". Tot la Forumul Crans Montana, guvernatorul BNR, Mugur Isărescu, face o serie de programe optimiste: "dolarul se va stabiliza la 7.000 - 7.500 lei", pînă la sfîrșitul anului vor fi eliminate toate restricțiile de pe piața valutară, inclusiv limita celor 500 de dolari pe care populația are dreptul să-i schimbe în lei, într-un an, și tot pînă la sfîrșitul anului România va atinge standarde de convertibilitate solicitate de Fondul Monetar Internațional.

22 martie: Mugur Isărescu precizează, într-un interviu acordat Europei Libere, că BNR va menține trei tipuri de intervenții pe piața monetară, cel puțin în următoarele cîteva luni, din cauza fragilității acestei piețe: 1. O intervenție indirectă, prin ținerea sub control a ofertei de lei, în vederea calmării inflației produsă de liberalizarea prețurilor și pentru stabilizarea cursurilor de schimb valutar. 2. Un alt tip de intervenție, prin stabilirea regulilor de tranzacționare pe piața valutară și prin testarea actorilor principali ai pieței în ce privește lichiditatea lor și a capacitatea de a-și susține cursurile de schimb afișate - toate acestea în vederea eliminării speculațiilor de pe piață. 3. Datorită ofertei sporite de dolari pe piață, există o tendință de apreciere a leului sub un prag considerat periculos pentru exportatorii români. BNR va combate această tendință prin achiziționarea de dolari de pe piață. Isărescu adaugă, cu același prilej, că succesul reformelor monetare și piețelor valutare și de capital este legat de succesul reformei economice a cabinetului Ciorbea. Dobânzile bancare încep să scadă. În ultima decadă a lunii martie acestea sunt cuprinse în intervalul 100-160%.

La 24 martie, BNR renunță la cursul "secret", după numai 10 zile, și reia publicarea zilnică a cursului pieței valutare. BNR precizează din nou că acest curs este folosit numai de către instituțiile statului în "operăriile vămale, în instanțele judecătorești, în administrația de stat, în timp ce agenții economici își vor face înregistrările la nivelul la care s-au efectuat tranzacțiile, la cursurile băncilor unde își au conturile".

31 martie: Leul împlineste o lună de stabilitate pe piața valutară. BNR comunică cursul zilei de 6996 lei/dolar. □

RADU BUŞNEAG (1962) -Studied Communication and Public Relations at National School for Political Studies and Public Administration, Bucharest. Currently he works as a Correspondent for Radio Free Europe.

Griul e o culoare frumoasă

Scrisoare către Ira Katzleson

ADAM MICHNICK

Oamenilor din Europa Centrală le place să spună bancuri. Ani întregi, bancurile le-au oferit adăpost. În lumea bancurilor nu se simțeau numai liberi și suverani în mijlocul captivității și al dominației sovietice: dar mai și rîdeau.

Deci: doi oameni, cu experiența venită odată cu vîrsta, jucau tenis. Minge de tenis ajunge în tufișuri. Căutând minge, unul dintre jucători vede o broscuță și vorbește cu voce omenească: "Sînt o prințesă frumoasă, transformată în broscuță de un vrăjitor rău. Dacă mă săruți, voi deveni din nou prințesă. Dacă mă voi mărita cu tine, tu vei fi prinț și vom trăi fericiți pînă la adînci bătrânețî". Jucătorul bagă broscuță în buzunar, găsește minge, și continuă jocul. După un timp, broscuță îi vorbește din nou, de data aceasta din buzunar: "Domnule, m-ai uitat? Sînt prințesa cea frumoasă transformată în broscuță. Dacă mă săruți, voi deveni iar prințesă. Ne vom căsători și vom trăi fericiți pînă la adînci bătrânețî". și atunci auzi răspunsul: "Dragă doamnă Broscuță, voi fi sincer cu dumneata. Am ajuns la o vîrstă la care prefer să am o broscuță vorbitoare decît o nevastă nouă". Broscuță este Europa Centrală, bătînd la porțile NATO și ale Uniunii Europene. NATO și Uniunea Europeană nu s-au hotărît încă dacă să o sărute. Nu știu încă dacă prefer să aibă o broscuță vorbitoare sau o nevastă nouă.

Haideți să trecem peste controversele legate de definirea granițelor Europei Centrale. Să ne amintim totuși, de declarația scriitorului maghiar Gyorgy Konrad: "Noi, cei care trăim în Europa Centrală, suntem cei care au început cele două războaie mondiale". Cu alte cuvinte, mozaicul multinațional, cucerit de Imperiile German, Austro-Ungar, Tarist și Otoman a fost, și încă mai este, o surșă de conflict și de destabilizare. Astăzi, la șapte ani după prăbușirea Zidului Berlinului, națiunile Europei Centrale se află în fața a noi oportunități și noi provocări. Cum vor evolua lucrurile pentru ele?

Cu mai bine de zece ai în urmă, prin lucrările artiștilor, filosofilor și scriitorilor, Europa Centrală a început să se concepe ca un regat al libertății, diversității și toleranței spirituale. Milan Kundera crea acest mit împotriva faptului de dominație sovietică: în locul formulei anglo-saxone "țările blocului sovietic", a apărut imaginea unei Europe Centrale cămin al unor națiuni egale, cu culturi bogate și colorate, educate într-o diversitate de limbi, religii, tradiții și personalități. Nu era o idee absurdă și nu era o imagine falsă. Kundera, ca și Havel, Konrad și alții, aveau dreptate deplină recitind și prezentând lumii moștenirea culturală a ace-

tor zone de frontieră - în care națiunile, religiile și culaturile se îngămădesc una lingă alta. Aveau pe deplin dreptatea prezentându-le ca pe realizarea idealului de societate multi-culturală - o Europă a națiunilor în miniatură - fondată pe principiul unei maxime diversități într-un spațiu minim. Acești scriitori au mai avut o idee înțeleaptă legată de strategia spiritual-politică: aceste națiuni, izbitor de slabe și de lipsite de putere în confruntarea cu apetitul imperial al vecinilor lor, transformă această lipsă de putere în putere. Aici am avut un pămînt al națiunilor mici, cucerite, subjugate și înlăunțuite de generații, transformându-se într-un sol fertil care a dat naștere lui Robert Musil și Franz Kafka, Thomas Masaryk și Karel Čapek, Mickiewicz și Conrad, Singer și Einstein, Krleža și Tatarka, Milosz și Sefer, Canetti și Levinas, Ionesco și Lukacs.

Atu-ul acestor mici națiuni a fost caracterul lor total ne-imperial, care le-a transformat în aliaj naturali ai libertății și toleranței. Deceniile și secolele de existență într-un spațiu al opresiunii și represiunii au produs o cultură specifică, caracterizată prin onoare și autoironie, încăpăținare în apărarea valorilor și curajul de a crede în idealuri romantice. Aici, conștiința națională și civică s-a dezvoltat ca rezultat al legăturilor umane - și nu la ordinul instituțiilor de stat; aici era mai ușor de înălțuit societatea civilă, în special deoarece statul național suveran rămînea în mare parte de domeniul viselor. Marea diversitate culturală a acestei regiuni avea să fie și deseori a fost cea mai bună armă de autoapărare împotriva cerințelor puterilor etnice sau ideologice.

"Est-europeanul", scria Barbara Torunczyk în 1987, "are deja propriul regat. El răsare în locul în care trăiește. Este un spațiu al spiritului, dar adînc înrădăcat în realitate. Astăzi est-europeanul generației post-Yalta se poate descurca fără cultul Occidentului (...). Dă noi nume Europei și o face chiar de aici de acasă".

Ce rămîne din acest punct de vedere la șapte ani după căderea comunismului? Comunismul era ca un congelator. În cadrul său o lume de diverse tensiuni și valori, sentimente și conflicte, era acoperită cu un strat gros de gheăjă. Procesul de dezghețare a fost unul gradual - deci mai întîi am văzut florile frumoase și abia mai tîrziu putregaiul. Mai întîi au venit măreția căderii pașnice a zidului Berlinului și a Revoluției de catifea din Cehoslovacia. Mai tîrziu, un val de ură xenofobă a cuprins Germania în 1992-1993. Mai întîi a fost memorabila "Toamnă a Națiunilor" din 1989. Libertatea s-a întors în Europa Centrală și Europa Centrală s-a întors în istorie. S-a întors nu numai ca sol al libertății

și toleranței, ci și al urii și intoleranței, atât etnice cât și religioase. Conflictele - dificil de înțeles pentru persoane care au percepuit acest teritoriu ca un simplu bloc sovietic, - s-au trezit din nou la viață. Dar aceste conflicte erau prea bine înțelese de locuitorii acestor teritorii. Au fost înțelese pentru că această lume a multor națiuni și culturi a experimentat adîncă ambiguitate a dreptului națiunilor la o existență suverană: de obicei dreptul unei națiuni punea în pericol dreptul altor națiuni, și asta ar aduce a purificare etnică. Grillparzer, un mare scriitor austriac al veacului al nouăsprezecelea, a avertizat profetic asupra pericolului drumului care duce "de la umanism, prin naționalitate, la bestialitate".

Dragă Ira,

Presupun că, pentru publicul american, aceste meandre ale gîndirii central europene pot apărea puțin exotice. Acest gînd a fost supus unui dublu test: testul captivității și testul libertății. Prin urmare, este sigur că unele afirmații vor părea neclare, în timp ce altele vor părea perfect banale. Cu toate acestea, mi se pare că acest gînd s-a născut dintr-o inspirație comună: un vis pasionat despre libertate și ordinea democratică.

Democrația nu este identică cu libertatea. Democrația este libertatea înscrisă în domnia legii. Libertatea singură, fără limitele impuse de lege și tradiție, este o cale către anarchie și haos-acolo unde domnește legea celui mai puternic. Pentru generația mea drumul spre libertate a început în 1968. În acel an zeci de mii de studenți au umplut străzile pentru a-și demonstra protestul împotriva statului. Există vreun numitor comun între rebeliunile studenților din Berkeley, Paris și Berlinul Occidental și cele de pe străzile Varșoviei și Pragăi? La prima vedere acestea erau fenomene complet diferite: studenții de la Berkeley și Paris respingeau ordinea democratică burgheză. Studenții de la Praga și Varșovia luptau pentru libertatea pe care o garantează democrația burgheză. De altfel, studenții de la Berkeley și Paris erau fascinați de proiectul communist și de retorică revoluționară a lui Mao Tse Tung - de care studenții de la Varșovia și Praga se săturaseră.

Cu toate acestea, cred că există cîteva fire comune: spiritul anti-autoritar, un simbîn al emancipării, convingerea că "pentru a fi realist înseamnă să ceri imposibilul". și în cele din urmă nevoia de rebeliune, înrădăcinată în convingerea că "afîta timp cât lumea este așa cum este, nu merită să mori în propriul pat". "Așa cum este lumea..." însemna o lume nedreaptă. Deci iată-ne aici! La rădăcina revoltei din 1968 a stat nevoia de dreptate: nevoia de a avea acces la libertate și la pînă, la adevăr și la putere. Era ceva minunat de înălțător în această revoltă, care a transformat nu numai conștiința colectivă a unei generații. Dar era în același timp și ceva înfricoșător în ea: universități vandalizate, biblioteci distruse, lozinci barbare care înloucuau reflexia intelectuală; și în cele din urmă, violență, tero-

rismul și asasinatele politice. Toate acestea aparțin moștenirii lui '68.

La acea dată ne defineam ca socialisti și oameni de stînga. De ce această formulă creează astăzi în mine un protest intern? Oare de ce nu vreau să subscriu la nici una din aceste mari ideologii? Cred că aici rezidă sursa multor neînțelegeri dintre mine și prietenii mei americani. Dar este posibil ca aceasta să fie mai mult o contradicție de limbaj decît de idei. L-am întrebat odată pe Jürgen Habermas: "Ce ne-a rămas din credința idealistă a socialismului orientat spre libertate a anilor '60"? Răspunsul său a fost: "democrația radicală". Deoarece această formulare îmi este apropiată, voi încerca să o descrierez în felul meu.

Sistemul democrației parlamentare și al economiei de piață a avut adversari înverșunați încă de la început. Hai să le dăm numele simbolice de "conservatori" și "socialiști". Pentru conservatori, ordinea democratică era negarea tradiției - însîringerea spiritului creștin de către nihilismul rapace; victoria totală a relativismului asupra lumii valorior absolute și testate. Pentru un socialist era un sistem care genera, ascunde și perpetua inegalitatea și nedreptatea. Conservatorul vedea în om o ființă sălbatică, care nu poate fi domosită prin apelul la rațione. Numai instituțiile puternice pot reuși acest lucru. Pe de altă parte, socialistul vedea în om o ființă bună, forțată de condițiile sociale inumane să aibă un comportament animal. Atât conservatorul cât și socialistul respingeau ordinea unei libertăți bazate pe jocul liber al forțelor politice și economice, pe dominația specifică a proprietății și a banilor.

Conservatorul susținea că această ordine generează o rapacitate animalică în om, în timp ce socialistul era de părere că această ordine are efectiv nevoie de o agresiune animală. Așa au fost stabilite cele două mari utopii: una retrospectivă, și cealaltă prospectivă, o utopie a conservatorismului, a armoniei ierarhice, și utopie a armoniei egalitare, socialiste. Se poate discuta referitor la relația acestor două utopii cu cele două totalitarisme ale secolului douăzeci. Se poate discuta dacă bolșevismul a vînat ideea socialistă, sau dacă ideea socialistă a oferit argumentele intelectuale și politice bolșevismului. Se mai poate cerceta dacă fascismul a folosit argumentele anti-liberale ale conservatorilor și visul conservator al reîntoarcerii la lumea valorilor pre-industriale, sau dacă conservatorii au văzut în fascism o cale de a se apăra împotriva distrugerii demo-liberale. Nu e nici o îndoială că au existat astfel de conexiuni, chiar dacă putem găsi conservatori în cadrul opoziției anti-fasciste, și putem găsi socialisti între majoritatea inamicilor bolșevismului. Sistemele totalitare au reprezentat încoronarea ambelor ideologii anti-liberale. Am trăit într-unul din ele timp de patruzeci de ani; dar am învățat să nu am încredere în nici unul din ele.

Dragă Ira,

De ce ne-am răsculat împotriva comunismului? De ce am preferat să devenim o minusculă minoritate reprimată, decît să ne alăturăm majorității ca-

re trăia și facea carieră în lumea dictaturii totalitare? El bine, am respins comunismul din diferite motive: era o minciună, și noi eram în căutarea adevărului; comunismul însemna conformism și noi doream autenticitate; comunismul era înrobire, frică și cenzură și noi doream libertate; era un atac continuu la tradiție și identitatea națională pe care doream să o păstrăm; era inegalitate socială, și nedreptate și noi credeam în egalitate și dreptate; comunismul era o economie grotescă neficientă și noi eram în căutarea raționalității, a eficienței și a belșugului; comunismul însemna suprimarya religiei și noi consideram libertatea conștiinței un drept fundamental al omului. Deci, respingeam socialismul cu argumente dragi și unui conservator, și unui socialist și unui liberal. În acest fel a luat naștere o coaliție bizară de idei, pe care Leszek Kolakowski o numea în cunoscutul său eseu, "Cum să fi un Socialist Conservator-Liberal?". Această coaliție s-a prăbușit odată cu comunismul. Dar înainte de a se prăbuși, coaliția a marcat dezbaterea publică cu un ton specific de absolutism moral. Absolutismul moral al opoziției anti-comuniste ne-a cerut să credem despre comunism că este diabolic prin sine însuși, un imperiu al răului, diavolul timpurilor noastre, iar rezistența la comunism și comuniștii este ceva în mod natural bun, nobil și frumos. Opoziția democratică i-a demonizat pe comuniști și s-a prezentat angelic pe sine însăși. Știu ce scriu pentru că am experimentat și eu într-o anumită măsură acest absolutism moral. Nu regret această experiență, și nici nu cred că trebuie să-mi fie rușine cu ea. A te ridică împotriva lumii dictaturii totalitare însemna să riști, sau chiar să te sacrifici, nu numai siguranța ta ci uneori și pe cea a familiei și a prietenilor. Trebuia să crezi că "viața este un joc serios", aşa cum scria un istoric al Bisericii despre perioada comunistă. În fiecare zi trebuia luată o decizie care ar fi putut avea consecințe fatale. Acele decizii nu erau rezultatul dezbatelor academice, ci erau acte morale pentru care deseori se plătea cu închisoarea sau cu cariere ruinate. Pentru dizidenții activi această situație crea un climat favorabil pentru evaluări dure și pretențioase. Se profesau valorile umaniste, dar se trăia în cadrul unor valori eroice, cu principiul lor fundamental al loialității față de identitatea cuiva și al loialității față de prietenii din opoziția democrată; loialitate față de valorile care erau trădate și falsificate; loialitate față de națiune, față de Biserică, față de tradiție. "Partea slabă - scria Bogdan Cywinski - se afla mereu în stare de asediu". Cei mai reprezentativi martori ai rezistenței din acei ani - Solidarnost, Havel, Herbert - apărau valorile absolute. Herbert scria: "Sora ta Zeflemeaua să nu te părăsească pentru că altfel vor cîștiga lași călăii informatori"

Și în final noi am fost cei care au câștigat. Dar, vă de acei absolutiliști morali care ies învingători din bătăliile politice-chiar dacă numai pentru o vreme. Absolutismul moral este o mare forță pentru indivizi și grupurile care luptă împotriva dictaturii; dar este o slăbiciune pentru indivizi și grupurile active într-o lume în care procedurile democratice sunt construite pe

ruinele dictaturii totalitare. Acolo nu mai e loc nici pentru utopiile unei lumi drepte, armonioase și perfecte și nici pentru absolutismul moral. Amîndouă se transformă în anacronisme sau în ipocrizie; amîndouă amenință ordinea democratică. Pentru că lumea democratică este una cronic imperfectă. Este o lume a libertății (păcătoasă, coruptă și fragilă) care a apărut după prăbușirea lumii totalitare a necesității (și ea, din fericire, imperfectă).

Această lume nu numai că a forțat prăbușirea coaliției de idei anti-totalitare, dar a relevat și caracterul lor cotradictoriu. Egalitarismul se găsea în conflict cu principiile economiei librale; conservatorismul provoca spiritul toleranței librale. Au apărut dileme pe care socialistii, conservatorii și liberalii le rezolvau în maniere diferite. Hai să menționăm cîteva dintre ele: modurile de raportare la trecutul comunist; forma pieței; principiile fundamentale ale statului; locul bisericii și al valorilor religioase în cadrul noii realități. Pentru socialist, problema centrală va fi de a confira față umană sălbaticiei economiei de piață; de a apăra cele mai sărace sectoare ale economiei; caracterul secular al statului; și toleranța față de oamenii decredințe și naționalității diferite. Conservatorul va aduce înapoi continuitatea simbolurilor naționale; se va lupta pentru remodelarea creștină a constituției și a instituțiilor; va averita în legătură cu pericolele ce vin dinspre liberalism și relativism; va cere tratarea cu duritate a oamenilor vechiului regim. Liberalul va spune: mai întîi economia - creștere economică, legi clare ale pieței, un sistem de impozitare stabil, privatizare, liberalizarea cursului de schimb. Va fi apărătorul atent al ideii unui stat tolerant - în ceea ce privește Biserica, minoritățile naționale, țările vecine și trecutul. Problema este că fiecare și va formula ideile într-un nou context: contextul unei ideologii noi, populiste și care nu poartă încă un nume. E puțin fascism în ea, și puțin comunism. Puțin egalitarism și puțin clericism. Aceste lozinci vor fi însoțite de un criticism radical al ideologiei Iluminismului și de limbajul dur al absolutismului moral. În același timp, va apărea nostalgia, surpinzător pentru toți, față de socialist, liberal și conservator. O nostalgia față de siguranță "bunelor foste zile comuniste", cînd, după cum se spune, "statul se prefăcea să-i plătească pe oameni și oamenii se prefăceau că munesc".

Acest context trebuie cunoscut pentru a înțelege dilemele noilor democrații post-comuniste. Raporturile cu trecutul comunist au împărțit participanții la dezbatere între apărători ai dreptății și apărători ai reconciliierii. Primii cereau pedepsirea metodică a partidelor vinovate. Ceilalți propuneau un proces de reconciliere națională în numele unor provocări viitoare. Ambele atitudini luau din cînd în cînd o formă grotescă: prima a mers atât de departe încît să ceară discriminarea împotriva membrilor aparatului de partid; a doua se comporta ca și cum ar fi uitat că fostă dictatură ar fi existat vreodată. Formula pe care am apărat-o, "Amnistie, da, amnezie, nu", s-a dovedit a fi prea dificilă pentru oamenii opoziției democratice. Disputa legată de forma pe economie de piață a luat forma unui

conflict social, în care argumentele socialiștilor și conservatorilor s-a unit în critica la adresa politiciilor de transformare liberală. Șomajul, contrastele sociale, frustrarea angajaților, toate acestea au condus la incertitudinea procesului de reformă. Disputa legată de forma statului - dacă să fie național sau civil - s-a dovedit a fi fundamentală, în special în țările multi-naționale, care tocmai își reciștagaseră independența după o lungă perioadă de sclavie. Partizanii conservatori ai principiului liberal au subliniat nevoia de a se reconstrui țesătura etnică distrusă în anii de des-naționalizare oficială; partizanii principiului civil apărau doctrinele fundamentale ale democrației împotriva șovinismului intolerant. Și, în cele din urmă, Biserica. După ani întregi de represiune, biserica și-a redeclarat cerea de a ocupa un loc în cadrul dezbatelerii publice. În comunitățile în care identitatea națională era frecvent însoțită de identitatea religioasă, apare ca o tentație naturală înzestrarea acestor state cu o identitate religioasă. Biserica a solicitat o constituție și un cod penal care să fie în concordanță cu normele morale ale religiei. Dezbaterea din jurul penalizării avortului a fost o ilustrare clasică a discuției despre baza axiologică a statului. Admiterea avortului implică acordul cu omorârea copiilor nenăscuți încă? Incriminarea avortului constituie un atac al dreptului fundamental al femeii de a-și decide singură maternitatea? Fiecare dintre aceste argumente a fost însoțit de tensiuni emoționale foarte puternice: există un apel constant la argumente morale; era folosit limbajul unei propagande de război. Se confruntau două lumi cu valori opuse: una pragmatică, deseori saturată de corupție și de cinismul oamenilor vechiului regim, versus patriotismul cronic al oamenilor unei lumi cu valori conservatoare; care în trecutul apropiat s-au opus comunismului. Fostul eroism al unei lumi care rezistase represiunii și-a arătat cealaltă față: intolerantă, fanatică, rezistentă la nou, la ideile modernizatoare. Aceasta este o turnură naturală a evenimentelor în lumea democrațiilor post-comuniste.

Nici una din aceste dispute nu este fatală democrației, care este pînă la urmă o dezbatere permanentă. Ar fi, într-adevăr, fatală o intensificare a conflictelor pînă acolo încît ambele părți să-și absolutizeze pozițiile, fiind incapabile de compromis. Atunci, ar fi dejas ușor să subminezi procedurile statului democratice. Deoarece mișcările radicale - fie că se desfășoară sub steaguri negre sau roșii - folosesc bucurioase proceduri și instituțiile democrației tocmai pentru a o anula. Între timp, democrația nu este nici neagră, nici roșie. Democrația este gri, dificil de stabilit, iar calitatea și gustul său pot fi recunoscute cel mai atunci cînd își pierd din intensitate sub presiunea ideilor radicale negre sau roșii. Democrația nu este infailibilă, pentru că toți sunt egali în dezbatările sale. Aceasta este motivul pentru care se pretează la manipulare și poate fi lipsită de apărare împotriva corupției. Aceasta este motivul pentru care alege, cel mai adesea, banalitatea în locul excentrici, violența în locul nobleții, promisiunea goală în locul competenței. Democrația este o articulare con-

tinuă a unor interese particulare, o căutare neobosită în cadrul acestora a compromisului, un talcioc de pasiuni, sentimente, speranțe și ură; este o imperfecție eternală, un amestec de păcat, sfîrșenie și maimuțăreală. Aceasta este motivul pentru care nu le place democrația acelora care sunt în căutarea unui stat moral și a unei societăți perfecte. Cu toate acestea, numai democrația - având capacitatea de a-și adresa singură înțrebări - are de asemenea, capacitatea de a-și corecta greșelile. Dictaturile, fie ele negre sau roșii, distrug capacitatea umană pentru creație, omoară gustul uman pentru viață și, eventual, omoară viață însăși. Numai democrația gri, cu ale ei drepturi ale omului, cu instituțiile societății civile, poate înlocui armele cu argumente. Parlamentarismul a devenit o alternativă la războaiele civile, chiar dacă un conservator se va afla în contradicție cu un liberal și cu un social-democrat dacă aceasta a fost rezultatul bunului simț sau înțelepciunea care provine din ghinion.

Oamenii și nu ideile constituie subiectul democrației. Si acesta este motivul pentru care, cetățenii se pot întîlni și colabora independent de credință, naționalitatea și ideologia lor în cadrul instituțiilor democratice. Pozițiile ideologice clasice din ziua de azi, cum ar fi liberalismul, conservatorismul sau socialismul, nu domină dezbatările publice legate de impozite, reformă sănătății sau a asigurărilor. Cu toate acestea, în fiecare din aceste dezbatări este nevoie de prezența unei griji sociale față de cei mai săraci, a unei apărări conservatoare a tradiției și a unei reflexii librale cu privire la creștere și eficiență. În politica democratică este nevoie de fiecare din aceste valori. Ele sunt cele care dau diversitate și culoare vieții noastre; ele sunt cele care ne echipează cu capacitatea de a alege; datează inconsistentelor lor mutuale ne putem permite inconsistenta, experimentele, schimbările de opinie și schimbările de guvernare. În opoziție cu așa-numitul "demo-liberalism corupt", fanatismul inchizitorilor ideologici oferă iar și noi proiecte pentru un "pămînt al făgăduinței". Fundamentalisti de diverse feluri condamnă relativismul moral al democrației, ca și cum aceasta ar trebui să fie statul cîine de pază al virtuților morale. Oricum, noi, apărătorii democrației gri, nu conferim statului aceste drepturi. Vrem ca virtuțile umane să fie garantate de conștiința umană. De aceea spunem că "grîul este o culoare frumoasă".

Si toate acestea v-au fost povestite de o broșură din Europa Centrală. □

Traducere și adaptare: Oana-Valentina Suciu

Articol reproducă cu permisiunea redacției din East & Central Europe Program BULLETIN, The New School for Social Research, New York, vol.7/1 December 1996.

ADAM MICHNIK - Famous political dissident and adviser of Lech Walesa, during the Solidarnosc era. Writer, Political Analyst, Editor in Chief of Gazeta Wyborcza .

Resorturile interne ale politicii externe românești

ADRIAN BRATU

Anul 1997 a început precipitat pentru elita politică românească. Mari eforturi și desfășurări de forțe au fost puse în slujba recuperării handicapului României în cursa către NATO. Spectrul iminentei nominalizări a țărilor invitate să înceapă negocierile pentru aderare, în condițiile în care România era în mod clar considerată outsider, a pus pe joc factorii de decizie din politica externă românească. Odată cu primele zile ale anului o adevarată ofensivă a fost lansată cu scopul de a răsturna situația și de a forța o aderare în extremis. Ceea ce a putut fi observat, legat de aceste acțiuni de politică externă, neașteptat de energice pentru amărta care dominase pînă atunci, a fost necesitatea unei schimbări nu numai cantitative, în sensul intensificării și multiplicării activităților, cît mai ales ca-litative, în sensul unui conținut diferit al comunicării și al unei noi modalități de a pune problemele. De asemenea, noua politică avea nevoie și de o reconsiderare a obiectivelor de etapă, în condițiile în care era evident că ceva nu merge în politică externă românească. Însotită de cîteva evidente succese, această ofensivă nu constituie însă obiectul prezentului text. Rîndurile de față intenționează să exploreze o variantă posibilă de evoluție a procesului decizional în politică externă românească, în funcție de factorul politic care reușește să-și aplice puterea decizională în acest sector.

Situatia initiala. Așadar, ofensiva diplomatică românească trebuia să marcheze schimbarea mult așteptată în politica externă. De la ce se pleca? Situația inițială era aceea a unei lente pierderi a suflului. Deși foștii guvernanți localizaseră corect interesul principal al României în acest moment în zona aderării la NATO, aceștia nu păreau a fi capabili să mai schimbe ceva, în ciuda declarațiilor, în privința locului codaș al României printre competitoare. Le rămîne însă meritul de a fi apreciat corect importanța relativă mai mare a aderării la NATO față de celălalt obiectiv strategic al politiciei externe românești: integrarea în Uniunea Europeană; importanța relativă dată de faptul că, în timp ce Alianța Nord-Atlantică este foarte aproape de a-și desemna viitorii membri, UE se află încă imobilizată în Conferința Interguvernamentală, care este de așteptat să aibă urmări de importanță deosebită pentru edificiul european. Incapacitatea fostei puteri nu se datoră numai condițiilor obiective, ce țin de mediul internațional și de acțiunea unor factori puțin controlabili, ci și pro-

priei slăbiciuni și modului deformat de a judeca situația României în contextul general.

Ceea ce apărea ca evident din toate demersurile era incapacitatea de a înțelege că România este cea care trebuie să se plieze pe cerințele Alianței și nu invers, pentru că România era cea care avea nevoie de NATO. Fără îndoială, și foștii guvernanți au spus-o și ei foarte clar, România era (și este) în această zonă un furnizor important de securitate. Dar tipul de discurs în care se afirma obligația Occidentului de a lua sub umbrela sa România, precum și micul săntaj al asigurării intereselor de securitate în conexiune cu Rusia în cazul eșecului integrării nord-atlantice sau al cursei înarmărilor în eventualitatea cînd Ungaria intra și România rămînea afară, departe de a face România mai atractivă, făceau ca și atuurile ei recunoscute să piardă din importanță. Mai mult, România avea un comportament de elev care nu înțelege că învață pentru sine și nu pentru a-i face placere profesorului, încercînd parcă să evite confrîngerile în fond de neevitat, referitoare la democratizare și economia de piață. De fapt, acesta era și reproșul constant făcut României, indiferent de motivele reale ale răcelii Occidentului: obstinația în a nu recunoaște slăbiciunile democrației românești. Toate acestea trebuiau să fie depășite printr-o nouă abordare a intereselor naționale, lucru nerealizabil fără acordul și implicarea celor care aveau capacitatea de decizie.

Sistemul decizional și oamenii lui. Cine erau însă cei care acționau ca factori de decizie în politica externă a României? Prin Hotărârea Guvernului nr. 479, însărcinat cu realizarea politicilor externe a țării, în calitate de organ al administrației publice de specialitate, era (este) Ministerul Afacerilor Externe, care are la dispoziție în acest scop personalul ministerului, în special membrii Corpului Diplomatic și Consular. Practic însă, deși atribuțiile președintelui în domeniu sunt limitate la cele definite prin art. 91 al Constituției, și amume încheierea în numele României a tratatelor internaționale negociate de guvern, acreditarea și re-chemarea reprezentanților diplomatici și aprobarea modificărilor privitoare la misiunile diplomatice, și deși rolul său, ca "garant al independenței naționale, al unității și al integrității teritoriale a țării" (art. 80), pare să fie mai degrabă unul pasiv, în timpul președinției lui Ion Iliescu o mare parte a deciziilor s-au luat la Cotroceni. Ca de altfel și în alte domenii, președintele era o prezență

activă într-un proces decizional în care, potrivit literei Constituției, nu era de așteptat ca el să aibă un rol principal. Dacă în jurul președintelui și ministrului de externe se poate spune că existau coagulate două centre de decizie principale, la acestea s-ar mai putea adăuga și unul central pe Ministerul Apărării, de o importanță relativă mai scăzută, datorată domeniului mai restrins în care opera, dar deloc de neglijat.

Materialul uman care compunea aceste centre era constituit din specialiști, mulți dintre ei școliți în perioada de deschidere a lui Ceaușescu în Occident și, de asemenea, mulți dintre ei de o valoare certă. Problema care afecta aceste colective nu era neapărat aceea a incompetenței cătă aceea a neadecvării la moment. După 1989, noua putere a preluat de la vechiul regim structurile de politică externă, în mare măsură intersectate de rețelele fostei securități. Nici măcar dublă subordonare nu constituia un neajuns. Dificultatea cea mai mare era legată de incapacitatea pentru o mare parte a acestor structuri, în ciuda faptului că erau printre puțini

În concluzie, se poate spune că ceea ce greva activitatea diplomatică românească era în principal incapacitatea structurilor de a se adapta la schimbările de după Războiul Rece, schimbări ce constau în necesitatea de a ființe seama de desfăcerea bipolarității americano-sovietice într-o multipolaritate de centre a căror putere nu este dată numai de factorul militar, într-o lume a cărei complexitate obligă, dacă nu la excluderea confruntării ca metodă de acțiune, atunci cel puțin la alternarea acesteia cu colaborarea.

Situatia actuala. Ce au adus nou alegerile si inceputul anului 1997? Ofensiva diplomatica romaneasca a avut, fara indoiala, o serie de rezultate pozitive. Nu trebuie insa cultivata iluzia: Romania se afla tot intr-o pozitie inferioara celorlalte competitori europei.

Aprecierile de mai sus nu au în intenție condamnarea unor atari orientări teoretice, cu atât mai mult cu cât acestea au căpătat în condițiile de după 1989 în Europa de Est noi posibilități de valorificare. Ceea ce poate fi însă respins este exagerata încredere în capacitatea de explicare a acestor orientări, de care sunt legate și concluziile care făceau din România un stat cu o mentalitate de asediat, precum și reacțiile concrete în consecință.

De asemenea, aceste aprecieri nu privesc pe membrii acestor structuri în bloc, cunoscut fiind faptul că o parte a acestora s-a desprins de genul acesta de raționament. Problema care nu poate fi trecută cu vederea este că, datorită prejudecățiilor vîrfurilor decizionale, în principal ale președintelui de atunci, dintr-acei rămași în această logică din motive jinind fie de oportunism fie de incapacitate de a înțelege realitatea, mulți au fost promovați în poziții cheie. În ciuda unei prezențe moderate a fostului ministru de externe, dar nu total desprinsă de această logică, politica externă românească nu a putut scăpa de aparență greoaie acțiunilor în substratul căror se ghicește în permanență o

Un exemplu de abordare pragmatică este lansarea parteneriatelor strategice cu Ungaria și Polonia. Ar putea fi amintită propunerea ministrului român de externe privind o reconciliere istorică între România și Rusia, după modelul celor dintre Ucraina și Polonia sau dintre Germania și Cehia. De acestea s-ar putea lega asigurarea unei variante de rezervă pentru cazul în care România nu este invitată în iulie să înceapă negocierile de aderare. O asemenea eventualitate este, evident, de nedorit, dar o analiză lucidă trebuie să o ia în considerare. O astfel de variantă de rezervă este cu siguranță

mai necesară cu cît, în condițiile unui eșec, preșul politic ar putea fi o lovitură dată regimului democratic, și aşa cu o legitimitate zdruncinată de dificultățile sociale provocate de austерitatea economică.

Se pare că s-a realizat o schimbare a paradigmelor prin care se aprecia situația României în lume. Cu toate acestea, sistemul pare să fi rămas același și este supus tot celor trei centre decizionale amintite. Există însă semnale care spun că ar fi în curs de coagulare un al patrulea, la Parlament, în jurul comisiilor de politică externă. Această tendință poate fi responsabilă pentru apariția unui mai mare interes pentru diplomația parlamentară față de legislaturile trecute.

Aceunile de politică externă ale României sunt concertat în prima parte a anului 1997 într-un mod demn de remarcat. Explicația poate fi găsită în incertitudinea incoerenței acțiunilor principalelor centre de decizie: președinție și MAE, datorată în special neîncrederei fundamentale a fostului președinte în Occident și vice-versa. Deși relațiile între centre au rămas același, cu același grad de intervenție a președintelui în elaborarea politică externe, acest lucru nu a impiedicat asupra acțiunilor României pentru că, cel puțin pînă acum, a existat o unitate de vederi.

Ceea ce apare din ce în ce mai pregnant este posibilitatea ruperii acestei unități în condițiile începutului luptei pentru acapararea canalelor de comunicare cu exteriorul între principalii membri ai coaliției guvernamentale: PD și CDR. Aceste canale de comunicare se află localizate în cea mai mare parte la MAE, pentru că aici au fost concentrate încă din vremea lui Ceaușescu și ministerul a fost singura structură capabilă să le gestioneze prin personal calificat. În consecință aici trebuie căutat substratul controversei dintre Constantinescu și ministerul de externe asupra ambasadorilor ce urmează a fi numiți în capitalele occidentale: personalități culturale recunoscute sau diplomați de carieră. Însă înainte de a trage orice concluzie despre deznodămîntul acestei lupte trebuie astăză poziția mizei.

Miza: canalele de comunicare cu exteriorul. Diplomația românească moștenită de la regimul Ceaușescu s-a alăturat în mod firesc noilor guvernări de după 1989. Era la fel de convinsă de necesitatea îndepărțării acestuia ca oricare alt sector al societății. Apropierea era cu atât mai ușoară cu cît noua putere cu care trebuia să colaboreze nu se deosebea prea mult, în ceea ce privește concepțiile generale, de cea veche.

Deși mediul diplomatic a fost întotdeauna considerat ca neimplicat partizan în lupta politică internă (ceea ce art. 4, alin. 2 al Statutului Corpului Diplomatic și Consular instituie ca obligație a membrilor săi), aceasta a rămas o cerință formală, la fel ca și cea privind apartenența la un partid a Președintelui României. Amiciștile politice ale membrilor acestui sector al scenei politice românești au existat întotdeauna iar în unele cazuri acestea au mers pînă la înscriserea în parti-

de politice. Aceste amiciști, într-o primă fază, au dus firesc la apropierea de FSN, datorită similitudinii de vederi, mai ales în cazul celor incapabili să sesizeze și să realizeze după 1989 trecerea în noua logică a desfășurărilor internaționale. A urmat însă șocul spargerii FSN. În urma acestui eveniment au ieșit la iveală (constituindu-însă dinainte) trei categorii de funcționari ai MAE (și în general ai membrilor staff-urilor centrelor de decizie): o categorie rămasă în parigma Războiului Rece, o a doua incapabilă să se schimbe interior dar mînd în exterior o nouă viziune, datorită conștiinței difuze a existenței unor modificări, și o a treia sincer convinsă de noua logică. În condițiile permanentizării la putere a ceea ce avea să devină PDSR, ultimele două categorii aveau să prefere surdina.

Pe măsură ce eșecul tentativei de aderare la NATO, în special, dar și al unei întregi maniere de abordare a politicăi externe, devine tot mai clar, evoluția acestui sector al clasei politice românești a tins către constituirea într-un pol de sine stătător, mai ales în interiorul structurii MAE. Astfel, schimbarea politică produsă de alegerile din 1996 a surprins un minister de externe aproape independent și, în același măsură, stăpîn pe canalele diplomatice, prin ieșirea din expectativă a categoriilor a două și a treia. În noua situație, MAE s-a constituit într-un element de importanță strategică pentru peisajul politic intern. Potrivit acestei vizuni, definirea legăturilor cu Occidentul, prin apropierea controlului asupra MAE și a întregului aparat ce avea contacte cu exteriorul, a devenit vitală pentru orice formăjune politică aflată la guvernare. Mai ales în condițiile actualei tranziții, cînd acest aparat are o contribuție de importanță covîrșitoare la cîstigarea sprijinului politic și material occidental. Iar acest sprijin poate fi, la rîndul său, vital pentru succesul oricărei politici publice interne, dar mai ales pentru cele care sunt condiționate de sacrificii din partea populației.

Rivalitatea CDR-PD. Cei doi parteneri principali aflați la guvernare sunt în același măsură conviniți de acest adevăr. De aceea se poate spune că vor încerca cu egală ambiție să obțină controlul asupra acestui punct strategic. Aici intervine însă ca variabilă importantă și opțiunea ministerului.

Văzută din exterior, toată această problematică pare să indice un start mai bun al PD, care a reușit să-și plaseze oameni în majoritatea centrelor decizionale, profitînd de avantajul de a dispune de oamenii cei mai bine pregătiți în domeniul relațiilor internaționale dintre toate formațiunile fostei opozitii. În mod evident, cea mai importantă poziție este cea a lui Adrian Severin, dar nu sunt deloc de neglijat nici cele ale lui Victor Babiu sau Victor Boștinaru.

Dacă CDR nu a lucrat la pregătirea preluării frivelor decizionale și în domeniul afacerilor externe, PD, dimpotrivă, convins că asupra sa planează în Vest, în ciuda aerului foarte occidental al liderilor săi, dubile

legate de participarea la guvernare în perioada mineriadelor și a Pieței Universității, a actionat cu deosebită răbdare, încă de la debucarea lui Petre Roman, în direcția construirii unei statui internaționale viabile. Tot așa, în timp ce liderii CDR au fost parcă luati prin surprindere de existența unor implicații, înind de politica externă, ale definerii puterii, fiind aparent incapabili, în afară președintelui Constantinescu, de a-și forma o părere despre situația internațională, PD a inițiat din timp și pe termen lung o manevră țintind acapararea puterii decizionale în politica externă românească.

Manevra pare a fi menită să genereze un spațiu defensiv largit și asigurarea unei prezențe constante pe scena politică românească cel puțin în postura partidului liberal al lui Klaus Kinkel. Iar dacă este să primim la disoluția care se conturează a PUNR, partid care în 1992 avea o prezență parlamentară comparabilă cu a PD, dar și la așteptările restrukturării ale evantaiului politic românesc, aceasta opțiune de siguranță este perfect justificată. La orizontul anului 2000, cu o foarte probabilă candidatură la președinție a lui Petre Roman, dincolo de valențele defensive, aceasta mișcare pare să ofere în plus și posibilități mărite de ofensivă, avînd ca punct de sprijin o viitoare relație privilegiată cu Occidentul, obținută prin usurparea poziției de interlocutor preferat a CDR. La conturarea unei asemenea posibilități poate contribui și ascensiunea la putere în următorii ani în Vest a unor partide de stingă, cu care PD are o relație foarte bună, prin Internațională și nu nu-mai, în condițiile în care dreapta occidentală nu reușește să gestioneze problemele legate de șomaj și recesiune.

CDR pare a fi sesizat intenția PD și montarea propunerii privind personalitățile culturale pare a fi prima reacție. Este destul de greu de crezut că aceasta are sanse de reușită. Personalitățile culturale constituie însă singura variantă pe care o are CDR pentru a avea o prezenta pe arena internațională. Este, de asemenea, greu de crezut că, în eventualitatea că președintele, care are atributul de a numi ambasadorii, reușește să-și impună punctul de vedere, aceștia, neexperimentați, necunoscători ai subtilităților meseriei diplomatice, vor face față fără sprijinul structurilor specializate, cele care controlează în prezent comunicarea cu Occidentul. Acestea, în eventualitatea că au date sigure despre respingerea candidaturii României pentru NATO, ar putea chiar să treacă la sabotarea sistematică a reprezentanților CDR. Semnificativă în acest sens este și evoluția care poate fi bănuită din exterior a fi avut loc în MAE. De la o atitudine rezervată față de nou ministru de externe, propunerea diplomaților de carieră pentru posturile de ambasadori este posibilă și arată o convicție mai mult decît pașnică în minister. Într-structura MAE și PD pare să se fi ajuns la o înțelegere mutual mulțumitoare, care să ducă la un sprijin reciproc, prin activarea de către actualul ministru de externe a categoriei de personal capabil să acioneze în noua logică a relațiilor internaționale.

Mișcările CDR sunt date în principal de PNCD și de Emil Constantinescu. Polul liberal al CDR, aflat într-o perpetuă mișcare pulsatorie, între coagulare și dezintegrare, pare puțin interesat de problemele externe, în ciuda apelului pentru sprijinirea integrării în NATO lansat de Mircea Ionescu-Quintus. Iar restul formațiunilor și partidelor componente ale CDR nu au amplitudinea care să le permită să emită pretenții la un loc în sectorul decizional. Lipsa oamenilor pregătiți și o negociere defectuoasă a rolurilor în politica externă a dus oamenii CDR aproape exclusiv în poziții de rang secund. (Sau poate aceasta este o manevră care pe termen lung să ducă la pregătirea acestor oameni pentru a veni în prim-plan.) Asumarea unor responsabilități enorme în domeniul reformei - cauza pentru care CDR a cedat în domeniul external în schimbul ministrerelor esențiale pentru reformă - coroborată cu o prea mare încredere în rolul președintelui în această zonă pot să rezulte într-o erodare accelerată a imaginii CDR. Mai mult, aceasta nu beneficiază nici de sporul de popularitate inerent făurizat de deținerea ministrului de externe și de aura de reprezentant al intereseelor naționale ce rezultă de aici.

Spre deosebire de CDR, care nu a făcut nimic pentru apropierea de MAE, PDSR, beneficiind de calitatea de fost partid de guvernămînt, nu este total lipsit de legături cu ministerul. În plus, o eventuală restrucțurare ar face PDSR mai atractiv pentru prima categorie, descrisă mai sus, de personal diplomatic, care se află în situația de a pierde teren în interiorul ministrului în fața elementelor sprijinite de PD. Referitor la această categorie, nu se poate aprecia în ce măsură va funcționa solidaritatea de breaslă sau cît de mari sunt disensiunile din cadrul MAE.

Tabloul care se dezvăluie este acela al unei competiții cu doi favoriți - CDR (PNCD) și PD -, cu un al treilea participant împins deocamdată în expectativă - PDSR - și un al patrulea care este în același măsură jucător și miză - MAE. Nu este sigur dacă acesta din urmă este un actor unitar sau nu. Jocul este unul multipolar și pare să dea, din acest motiv, cîștig de căuză celor capabili să joace la mai multe capete. Prin specificul activității, ministerul și, prin pragmatismul de care a dat dovada pînă acum, PD pare să fie astfel de jucători. Mai ales că cine se asemănă se adună.

Rămîne însă de văzut care vor fi mișcările CDR în continuare dar și ce va face PDSR, care dispune de specialiști în relații internaționale, și care pare să prea devreme considerat eliminat de pe scena politică. □

ADRIAN BRATU - Graduated from National School for Political Science and Public Administration, Bucharest.

Currently he works as a Researcher in the field of Social Protection.

Premieră românească la Budapesta

ADRIANA SĂFTOIU

Noul guvern instalat la Palatul Victoria după alegerile din noiembrie 1996 a inaugurat calendarul vizitelor oficiale, dind întîietate Ungariei.

Şeful executivului român și-a ales suita și s-a întrebat spre Budapesta, pentru două zile (12-13 martie). Ciorbea a ținut să precizeze în declarațiile acordate în egală măsură atât presei române, cit și celei ungare, că nu întîmplător face prima sa vizită în Ungaria, așa cum "nu întîmplător reprezentanții minorității maghiare din România participă la guvernare". O doză de patetism s-a făcut remarcată în discuțiile avute de partea română cu oficialitățile ungare. Premierul Ciorbea a încercat să motiveze tensiunile existente, punindu-le pe seama răuvoitorilor pe care istoria i-a înregistrat totuși de-a lungul timpului. "Am fost supuși unor război, ni s-a spus că suntem lucru care ne separă. Întîmplarea a făcut însă să fim vecini. Ca această întîmplare să fie fericită, trebuie să dezvoltăm relații de bună vecinătate".

După 1989, premierii Roman, Stolojan și Văcăroiu nu au reușit să se apropie prea mult omologii lor de la Budapesta. Ciorbea devenind astfel nu doar primul premier promovat după primele alegeri democratice, ci și primul șef de guvern care sosește, în calitate oficială, în capitala Ungariei. Partia fusese oarecum deschisă de semnarea Tratatului de bază româno-ungar, în septembrie 1996, la Timișoara, precum și de tratativele care au avut loc la Budapesta între miniștrii de externe, la sfîrșitul lunii decembrie 1997. A tunci s-a decis instituirea unei comisiuni mixte, care să promoveze aplicarea prevederilor cuprinse în documentul parafat în orașul de pe Bega.

Primele declarații făcute de cei doi premieri, Gyula Horn și Victor Ciorbea, s-au conturat în jurul primirii celor două țări în structurile Alianței Nord-Atlantice. Afirmațiile aveau însă o unică direcție: România mizează pe sprijinul Ungariei, iar Ungaria se oferă să o susțină. Nici unul dintre cei doi demnitari nu a privit, însă, reversul medaliei. Aceasta, fie pentru că România nu este necesară Ungariei pentru aderarea în NATO, fie că șansele Ungariei sunt certe, deși în momentul de față ambele țări se află în afara acestei structuri.

Horn a făcut cunoscut faptul că autoritățile ungare se străduiesc ca România să intre în NATO în primul val, cu condiția să îndeplinească toate cerințele

impuse și celorlalte țări candidate. Cu aceeași franchețe, Horn a precizat că, în final, nu Ungaria va decide cine și când va intra în NATO. Autoritățile de la Budapesta pot dori intrarea simultană a celor două țări în NATO, dar Alianța Nord-Atlantică poate, la fel de bine, ignora doleanța ungară.

Disponibilitatea părții ungare afișată cu larghețe a înregistrat însă și sincope. Tamas Horvath, prim consilier pe probleme de politică externă al premierului Horn, declară că Ungaria nu este de acord cu principiile de "aderare în tandem" la NATO sau de "conectare" a unei țări la cealaltă.

Horn și Ciorbea nu au avut rezerve în a-și promite susținere reciprocă, pentru îndeplinirea unor deziderate politice. României i s-a reamintit că drepturile minorității maghiare nu sunt întrutotul satisfăcute. Problemele ridicate de Budapesta au găsit teren favorabil, Ciorbea dind asigurări că se va acționa într-un ritm alert, pentru modificarea Legii învățământului, în interesul asigurării posibilităților de studiu în limba maternă, a Legii administrației publice locale, chiar și a Legii cultelor, în vederea retrocedării bunurilor Bisericii romano-catolice, și, nu în ultimul rând, al promovării inscripțiilor bilingve și înființării unei secții de limba maghiară în cadrul Universității Babeș-Bolyai.

La conferința de presă comună a celor doi șefi de guverne, Horn nu a ezitat să enumere promisiunile Executivului de la București, și nici de promisiunea celui de la Budapesta, de a se sustine în demersul de aderare la NATO. Este foarte adevărat însă că promisiunile cabinetului Ciorbea depind doar de politica echipei Ciorbea, în timp ce promisiunea guvernului Horn nu depinde de acest guvern, pentru a se materializa.

Discursul premierului român a fost primit cu satisfacție de către interlocutorii din parlamentul budapestan. Totuși, voci din delegația guvernamentală română i-au reproșat premierului o anumită timiditate în susținerea unor puncte de vedere. Dacă România poate da un exemplu pentru modalitatea de a coopta minoritățile la viață politică a țării, situație de altfel apreciată de oficialitățile de la Budapesta, Ungaria oferă un cadru mult mai restrictiv pentru propriile minorități.

Minoritățile din Ungaria nu-și pot susține drepturile în Parlament neavind posibilitatea de a avea reprezentanți în Legislativul de la Budapesta. Re-

prezentanții Autoguvernării pe Țară a Românilor din Ungaria au solicitat, în cadrul întrevederii cu premierul român, sprijin în acest sens. Ciorbea a primit răspuns din partea ungară că această chestiune va fi soluționată odată cu modificarea Constituției. Aceste modificări nu vor avea loc însă decât după alegeri din 1998. O rezolvare ar putea fi găsită în modificarea, tot în viitor, a Legii alegerilor locale.

Problemele minorității române nu se opresc doar aici. Pentru familiile de români din Ungaria riscul cel mai mare este să-și uite limba maternă, folosită din ce în ce mai rar în cadrul familial. Români trăiesc într-un mediu "cu totul nemaghiar", spunea unul din reprezentanții minorității române. Cele mai multe localități au o populație mixtă, existând un singur sat, Merehereu, unde români sunt majoritari (2 500 de membri). În școli, limba română este studiată ca limbă străină, iar în instituțiile de învățămînt cu predare în limba maternă, studiul disciplinelor este deficitar. În Ungaria există doar un singur liceu cu predare în limba română, în orașul Gyula. Majoritatea românilor însă își îndrumă copiii spre școlile cu predare în limba maghiară. Singurul factor care ajută la păstrarea tradițiilor românești este biserică ortodoxă, unde slujbele sunt tinute în limba română de preoți misionari.

Pentru început, guvernările de la București i-au invitat pe reprezentanții minorității române să vină în România, la jumătatea lunii mai, pentru a dezbaté mai pe larg, "și acasă", problemele lor.

Vizita în Ungaria a dovedit că interesele de strategie națională ale Bucureștiului, Budapestei și minorităților maghiare din România coincid, scopul lor fiind integrarea europeană și euroatlantică. Succesele dialogului româno-maghiar au fost punctate de presa maghiară, fără a elimina, totuși, susceptibilitatea prezentă în subsidiarul articolelor. Publicistul Neumann Otto comentă în *Magyar Hirlap* că pînă la lichidarea imaginii vechii, de dușmani, mai e nevoie de o seamă de premiere în bazinul carpatic.

Cotidianul *Új Magyarorszag* aprecia că semnalele noului cabinet român sunt dătătoare de speranțe, regretând însă parafarea Tratatului de bază cu guvernul anterior. "Normalizarea relațiilor demonstrează că a fost o greșelă politică semnarea cu guvernul de atunci a Tratatului de bază, deoarece azi nu s-ar fi putut ignora opinile UDMR, legate de tratat", notează cotidianul citat. De altfel, însuși Gyula Horn recunoștea că există membri ai partidului care l-a propulsat și care îi reproșează poziția vehementă în susținerea României.

Cu siguranță însă s-au înregistrat pași lăudabili în cooperarea economică. Au fost semnate două protocoale de colaborare între cele două Guverne și trei acorduri bilaterale în domeniul industriei transporturilor, prefigurîndu-se construirea unei autostrăzi București-Budapesta.

Victor Ciorbea i-a invitat pe oamenii de afaceri unguri să investească în România este cea de-a doua piață ca mărime din estul Europei, după Polonia, investițiile străine totalizează abia o zecime din investițiile străine directe cu Ungaria, care se ridică la valoarea de 15 miliarde de dolari. La un mic dejun de lucru, la care au participat circa 100 de oameni de afaceri ungari, Ciorbea a declarat intenția Guvernului pe care-l reprezintă de a privatiza industria de stat în termen de un an, măsurile preconizate în privința liberalizării prețurilor și a reglementărilor valutare, reducerea inflației la 30%. De altfel, există perspectiva liberalizării complete a comerțului dintre cele două țări, odată cu aderarea României la CEFTA, la fel și realizarea, în viitor eliberat, a convertibilității celor două monede naționale. Au fost lansate cîteva oferte concrete, cum ar fi reconstruirea tramvaielor de tip TATRA de către S.A. Ganz Ansaldo, înființarea unei întreprinderi mixte cu firma "Ikarus", de asamblare a troleibuzelor la Oradea, colaborarea cu întreprinderile românești românești, producătoare de material rulant, producerea de material rulant, producerea comună de articole electronice de divertisment.

Veridicitatea afirmațiilor celor două părți se va verifica probabil după summit-ul de la Madrid, din luna iulie. Însinuările la adresa cabinetului Ciorbea, care s-ar fi grăbit să facă concesii în speranța că atât Ungaria, cât și România vor păsi deodată în NATO, rămîn deocamdată în registrul supozițiilor. Pentru moment, nouă Guvern poate fi acuzat doar de bunele sale intenții, în ceea ce privește aplicarea prevederilor Tratatului de bază.

Impresia a fost una favorabilă, după cum s-a reflectat în presa ungară și cea română. Gyula Horn, la recepția de la Ambasada României la Budapesta, oferită în onoarea oaspeților străini, s-a adresat jurnaliștilor ce au însoțit delegația de la București, îndemnîndu- "să-l susțină pe premierul Ciorbea, să-i acorde încredere, pentru că merită din plin. Aveți un premier înțelept", a fost părerea primului ministru budapestan. □

ADRIANA SĂFTOIU - Graduated from the Faculty of Letters, University of Bucharest.

Currently she works as journalist for MEDIA FAX covering the Romanian Government.

Va fi oare altfel?

OANA-VALENTINA SUCIU

MOTTO: "Un sistem care nu se poate reforma decât începând cu momentul în care a distrus total societatea în care s-a implantat, un sistem ce nu poate fi înălțat de la putere decât atunci cînd el însuși s-a făcut fărîme - este un sistem ireversibil. Irreversibil, chiar dacă și nu indestructibil-ceea ce e cu totul altceva. El nu se poate schimba decât murind. Una evoluție de care e capabil este propria dispariție!"

"Ne vindecăm frustrările, apatia și eliminăm toată mizeria din noi; este o mulțime de energie pozitivă în aer. La ora actuală chiar nu știu să fac altceva decât să mă lupt cu marele "inamic" și nu am nici o imagine a ce se va întimpla cînd totul se va termina, dar sunt sigur că va fi *altfel*" îi scria în ianuarie 1997 unui prieten din România Predrag Dragosavac, student la Facultatea de Sociologie a Universității din Belgrad.

Va fi oare altfel decât sistemul moștenit de la Iosif Broz Tito?, pentru că demonstrațiile care au trezit săptămîni întregi străzile Belgradului sunt moștenirea a 50 de ani de regim, ce-i drept mai curînd autoritar decît totalitar, dacă este să ne ghidăm după definițiile devenite deja clasice ale Hannei Arendt (spațiul societății civile nu este suspendat în totalitate, puterea politică nu este cumulată de un singur partid, ci de o coaliție bizară între stînga și dreapta, dar sunt suspendate anumite drepturi cetățenești, cum ar fi dreptul la liberă exprimare și libertatea presei).

Intr-o Serbia marcată de dezmembrarea Iugoslaviei, de conflicte istorice, sociale economice, etnice, religioase, alegerile locale din 17 noiembrie 1996 aduc o surpriză pușin pe placul coaliției de stînga condusă de Slobodan Miloševici, cîștigătoare a alegerilor parlamentare desfășurate cu o săptămînă înaintea localelor. Mizînd pe un electorat dezamăgit chiar și de opoziție, stînga pășește cu "stîngul" la locale. Deși doar 45% din cetățeni se prezintă în fața urnelor, cel de-al doilea tur de scrutin prezintă rezultate interesante: reprezentanții opoziției (Djindjici, Draskovici, Pesici, Kostunica și Seslej - reprezentanți ai coaliției "Împreună", formajuni cu orientări doctrinare altfel diferite) cîștigă la Belgrad și în alte cîteva orașe din Serbia (toate centre industriale), obținînd peste 70% din locurile din cadrul consiliilor municipale. Puterea reacționează original, ignorînd inițial rezultatele, pe care apoi le anulează, invocînd nereguli în cadrul procesului electoral.

Se definește astfel una din principalele caracteristici ale statului autoritar: controlul sever exercitat asupra populației, fără a se da atenție preferințelor și

opiniunilor acesteia sau a opiniei publice. Justificarea acestei reguli provine, în cazul Serbiei, din ideologii combinate (comuniste și naționaliste), care nu sunt unele democratice. Libertățile civile (cum ar fi libera exprimare a opiniei prin intermediul votului) sunt respinse în favoarea dreptului puterii de a conduce, susținută de toată forța de care are nevoie. Totodată, este negată legitimitatea opoziției și chiar legalitatea contra-argumentului.

Contraște așteptărilor regimului, societatea civilă reacționează foarte prompt. Epicentrul protestelor îl constituie Universitatea din Belgrad: greve studențești, marsuri, mitinguri, proteste la radio și TV. De-a lungul a trei luni cetățenii Belgradului demonstrează că schimbările reale trebuie să provină și din schimbările de altă natură (cum sunt cele de mentalitate) decât cele aduse de alegeri.

Puterea aplică o tactică pe două fronturi: oficial, ignoră pentru o lungă perioadă de timp manifestațiile de stradă. Presa de stat informează cu regularitate despre "demonstrații pro-fascisti", despre protestele "înexistente ale studenților", cu toate că aceștia nu susțin nici una dintre părți, ci încearcă doar să apere ordinea și statul de drept, considerînd că orice guvernare care nu acceptă înfringerea în alegeri nu merită susținerea studenților.

Peste 1400 de profesori universitari se alătură protestelor studenților lor. Zilnic, se urmează un program foarte riguros: 11.30 adunarea studenților în fața propriilor facultăți, 12.00 plecarea din fața Universității Belgrad spre Piața Plato pentru a urmări discursuri ale profesorilor și altor persoane publice și pentru a asculta muzică. Este făcută publică "Declarația de decenă" a studenților, care include trei puncte:

1. Stabilirea imediata a unui Comitet Guvernamental Electoral care să fie format respectînd principiile proporționalității dintre partide așa cum reiese el în urma celui de-al doilea tur de scrutin, Comitet care să investigeze toate neregularitățile care au avut loc în cadrul alegerilor;
2. Demisia rectorului Universității din Belgrad, care a ignorat cu obstinație cererile studenților;
3. Demisia pro-rectorului universității din Belgrad, care nu-i mai reprezintă pe studenți ci partidul aflat la putere.

În timpul discursurilor, dacă un vorbitor menționează numele lui Slobodan Miloševici, mulțimea (compusă nu numai din studenți, ci din numeroși cetățeni ai capitalei Serbiei) fluieră neîntrerupt între 10 și 20 de minute, ceea ce determină folosirea etichetelor

de "Domnul X" și "Doamna X", pentru a desemna "familia" cîștigătoare a alegerilor generale. La 13.00 au loc marsuri pe principalele străzi din Belgrad, iar la 15.00-întîlniri în cadrul facultăților, pînă seara tîrziu. În paralel, zilnic, peste 100.000 de cetățeni mășăluiesc pe străzile orașului.

Puterea blochează mass-media independentă. Posturile independente de radio B'92 și INDEX le este întreruptă transmisia de numeroase ori, pînă la tăierea ei definitivă. Radio B'92 primește de la managerul radioului și televiziunii de stat din Belgrad un mesaj în care se arată că: "datorită căderilor abundente de ploaie, apa a scurt-circuitat cablurile, a făcut ca acestea să fie incompatibile cu sistemul antenei, ceea ce a condus la deconectarea imediată a emisiei".

De altfel, una din practicile curente ale regimului Miloševici a fost incorporarea a numeroase posturi de radio din Serbia Centrală și de Nord în așa-numita Organizație Sîrbească de Broadcasting, care de cele mai multe ori folosește ca tactică minciuna prin omisiune. Acest lucru s-a întîmplat în special în localitățile în care Partidul Socialist a pierdut alegerile locale (în Kikinda, Novi Sad, Vojvodina).

Întreruperea emisiei este însă remarcată rapid de presa internațională, care reacționează prompt, la fel ca și instituțiile academice din Europa și SUA (care organizează liste internaționale de semnături pentru susținerea mass-mediei sîrbești); în urma acestor acțiuni posturile independente încep să transmită din nou, deși bruiate puternic în continuare de către organizația mai sus-menționată.

Pe de altă parte, presa oficială continuă să blameze demonstranții că ar fi manipulați de o minoritate sau de niște "bătrâni desperados" ai universității (similaritate cu alți studenți, dintr-o altă piață, cu cîțiva ani în urmă, dintr-o "țară vecină și prietenă"). Pentru a asigura publicul că aparțin într-adevăr lumii academice, studenții își agită în aer carnetele cu emblema Universității din Belgrad.

Manifestațiile sunt punctate de gesturi simbolice: președintelui Miloševici îi se oferă pîine și sare, vechi ritual slav, rectorului Universității îi se fac vizite la reședința particulară și la Facultatea de Agronomie, unde obișnuia să predea. Se poate concura cu succes pentru un loc în cartea recordurilor pentru organizare și originalitate: zeci de mii de oameni susțin în tîgnale, dansează în fața poliștilor, ieș în promenadă cu animalele favorite, lansează "acțiunea melcul" cu mașinile personale, organizează concursuri "Miss protest" sau "cel mai frumos sticlete", se spală trotuarul cu detergent în locurile în care au avut loc altercații, 200 de studenți din Novi Sad se alătură (după un marș de 80 km, care durează 21 ore) studenților belgrădeni. Se cere mereu același lucru: recunoașterea victoriei în alegeri a coaliției "Împreună". Muzica este o parte importantă a acestei revoluții, așa cum este ea definită de

studenții participanți la manifestații. Este dificil însă de făcut o delimitare între punctul în care sfîrșește cultura și punctul în care începe politica.

Comunitatea internațională sancționează Serbia, înghețînd relațiile politice și comerciale, iar misiunea OSCE, condusă de fostul premier socialist Felipe Gonzales, constată frauda electorală și recomandă recunoașterea victoriei opoziției în alegerile locale. Cea mai grea lovitură vine însă din partea Washingtonului, care renunță a-l mai considera pe Miloševici ca un politician esențial al menținerii păcii în Balcani și a Acordului de Pace de la Dayton. Armata își declară neutralitatea, iar Biserica se alătură protestelor manifestanților.

Puterea ignoră toate avertismente și încercă tactica micilor concesii, recunoscînd doar o parte din rezultate și încercînd în acest fel să tragă de timp pentru a-și consolida poziția.

Acțiunile puterii se află permanent în colimatorul organizațiilor non-guvernamentale care înființează Centrul de Informare a O.N.G.-urilor care monitorizează și raportează situația drepturilor omului. Centrul oferă asistență juridică victimelor încalcării drepturilor omului, cum ar fi: condamnarea la închisoare a 15 participanți la demonstrații, printre care un tînăr de 18 ani (vinovat a fi aruncat 2 borcane cu iaurt), arestarea și maltratarea în închisoare a autorului păpușii reprezentîndu-l pe Miloševici, arestarea președintelui Mișcării de Reînnoire a Serbiei, vinovat de a fi seris lozinci anti-guvernamentale pe perejii radioului și ai televiziunii, încșenarea unor tineri a unui atac cu pietre, sub pretextul reconstituirii, și difuzarea acestor imagini la televiziunea de stat.

Transformate într-o revoltă populară, protestele din Belgrad vizează răsturnarea unui regim autoritar și chiar dispus la represalii. "Ajmo, ajde, svi u napad" ("Haideți, să mergem, să luptăm cu toții"), o luptă simbolică, desigur. "Departă de a fi una din cele mai frumoase capitale europene, arhitectura sa monologică este transformată într-un decor pentru o scenă pe care se joacă o dramă, ai cărei actori sunt tinerii orașului", declară Lazar Nikolic, student la Facultatea de Filosofie.

Crăciunul și Anul Nou sîrbesc sunt marcate de violențe stradale. Miloševici aduce cu autobuzele mii de locuitori din zonele rurale, acolo de unde se mai bucură încă de susținere și mai are încă aliați. Confruntările degeneră, sunt morți și numeroși răniți, poliția intervine în forță împotriva demonstranților și a jurnaliștilor străini.

Manifestațiile zilnice conduc, evident, și la deteriorarea situației economice a țării, și așa marcată de război. Izolat pe plan internațional, cu nivelul popularității drastic diminuat în interior, Miloševici se vede nevoit, după mai bine de două luni, să propună spre ratificare parlamentului a unui proiect de lege vizînd recunoașterea victoriei opoziției în alegerile din

17 noiembrie. El este însă suspectat de către un reprezentant al curții Supreme de Justiție că nu dorește decât să creeze iluzia unei voînțe politice de a regla conflictul în cadrul instituțiilor țării și că încearcă să mascheze culpabilitatea puterii în legătură cu frauda electorală și criza social-politică și economică pe care aceasta a declanșat-o. La rîndul ei, opozitia estimează că este de așteptat ca președintele Milosevici să-și apere fiecare redută, atacată de campania opozitiei, vizând instaurarea independenței mass-mediei și a justiției. După 84 de zile de proteste Adunarea Populară (parlamentul) aprobă proiectul de lege elaborat la inițiativa președintelui, legea fiind votată de 128 din cei 130 de deputați prezenți (membrii opozitiei boicotând votarea acestei legi).

Comunitatea internațională, și în special SUA, ca și opozitia sîrbească primesc cu circumstânție gestul parlamentului de la Belgrad. În paralel cu falsa capitulare (menită a-i întări de fapt poziția pe plan intern și internațional), deputații lui Milosevici au aprobat o remaniere a guvernului, în cadrul căreia autoritarul președinte sîrb și-a impus omul în fruntea ministerului informațiilor.

Dar opozitia nu cedează, considerînd că recunoașterea victoriilor ei reprezintă prima etapă în lupta împotriva moștenirii comuniste a lui Tito. Populația este nemulțumită de sărăcia economică, de o mass-médie servilă statului, de o politică proastă și de atitudinea arăgantă a autorităților.

Disidența nu este admisă în partidul lui Milosevici: vinovat de a-i fi susținut pe demonștranți, fostul primar al Belgradului este exclus din parlament. Victoria opozitiei este doar parțială, atîta timp cît partidul aflat la putere controlează mass-media. O societate cu adevărat deschisă presupune instituții flexibile, despre a căror existență este destul de dificil de vorbit la ora actuală în Serbia. Opozitia a suspendat, pînă pe 9 martie demonstrațiile de stradă, încercînd să aplice tactica dialogului. Coalitia "Impreună" a propus președintelui Milosevici organizarea unei mese rotunde, în care să fie discutate "Condițiile pentru alegeri legislative și prezidențiale democratice". Această inițiativă a opozitiei încearcă să ia în discuție libertatea și deschiderea presei în stat și accesul echilibrat al partidelor parlamentare la mijloacele de informare, finanțarea partidelor politice, modificarea legii electorale și fixarea datei scrutinului.

După o pauză de trei săptămîni opozitia scoate din nou în stradă cetățenii Belgradului, într-o manifestație uriașă, care dă un nou ultimatum puterii: pînă pe 20 martie aceasta trebuie să stabilească data alegerilor și cadrul corect de derulare a acestora.

Candidat pentru funcția de primar al Belgradului este Zoran Djindjici, unul din cei trei lideri ai coaliei "Impreună", dar negocierile între cele trei partide se desfășoară lent, deoarece repartizarea posturilor în cadrul municipalității, ca și distribuirea viitoarelor

roluri în apropiatele alegeri prezidențiale și legislative au declanșat discuții puternice între partidul Democrat, Mișcarea Sîrbă de Reînnoire și Alianța Civică. Unite pentru a ține piept regimului Milosevici, cele trei formațiuni politice ajung acum cu greu să-și depășescă pozițiile diferite.

Vor reuși ele să se facă purtătoarele de cuvînt ale revoltei populare, sau chiar a revoluției, așa cum este ea definită de participanți? Pentru că, într-adevăr, se poate vorbi despre o revoluție: decalajul dintre sistemul politic (de stînga, cu accente naționaliste) și dezvoltarea economică, socială, culturală a condus la rezultate neașteptate în alegeri. Schimbarea politică (sau tentativa de schimbare politică) se transformă în revoluție socială, fiind mobilizate în procesul politic noi grupuri, cu o participare rapidă și numeroasă, inițiată de jos în sus. Schimbarea provine de la clasa care pînă în acel moment fusese apăsată economic și politică. O singură trăsătură a revoluției nu se potrivește schimbărilor care se prefigură în Serbia: violența. Dacă protestele din Belgrad s-au remarcat prin ceva, în afară de originalitatea manifestărilor, acest lucru a fost spiritul deosebit de pașnic al demonstrației maraton.

Ce se va întimpla însă dacă "Impreună", deși are mari șanse de a ciști alegerile, nu va cădea de acord asupra tacticilor de guvernare? Vor ieși din nou studenții în stradă? Nu trebuie uitat că mai mult din jumătate din populație nu s-a prezentat la vot, fiind profund dezamăgită nu numai de partidul aflat la putere ci și de opozitie. Cum va arăta acel "altfel" de care sunt atât de siguri studenții și ceilalți reprezentanți ai societății civile depinde acum de seriozitatea de care vor da dovadă în negocierile viitoare membrii coaliției "Impreună".

Și nu în ultimul rînd, de atenția cu care comunitatea internațională va urmări desfășurarea alegerilor din Serbia aflată încă sub conducerea autoritară a lui Slobodan Milosevici. □

NOTE:

1. Jean Francois Revel, *Revirimentul Democrației*, p. 44. Editura Humanitas, București, 1996

OANA-VALENTINA SUCIU: Graduated from the Faculty of Sociology, University of Bucharest.

Currently she works as a program coordinator for the Romanian Academic Society

■ Iстория и концепт

Reinventarea politicului. Europa Răsăriteană de la Stalin la Havel este o carte de istorie și, în același timp, de teorie politică. Este o carte de istorie în măsura în care dl. Tismăneanu realizează un tablou cuprinzător al evoluției comunismului în Europa de Răsărit, reliefind cu putere locul societății civile și evidențind importanța anumitor evenimente și succesiuni. De asemenea, este o carte de teorie politică în măsura în care acest tablou este interpretat, iar faptele și succesiunea lor sunt problematizate și explicate din punctul de vedere al unor concepte și teorii ale acțiunii politice.

Așa cum arată în prefață dl. Tismăneanu, lucrarea sa reprezintă o încercare de a explica originile și dinamica unuia dintre evenimentele cele mai importante ale acestui secol: prăbușirea regimurilor comuniste din Europa de Răsărit. Acest interes teoretic mi se pare, în contextul literaturii la care am acces, destul de singular, comunitatea politologilor îndreptîndu-și în primul rînd atenția către problemele tranziției și evoluțiilor politice actuale, întrebarea "cum a fost posibilă prăbușirea comunismului?" fiind pusă mai degrabă în forma "cum a fost posibil să nu anticipăm prăbușirea comunismului?".

În încercarea sa de a explica originile și cauzele prăbușirii comunismului, dl. Tismăneanu analizează cazul fiecărei țări în parte, arătînd similaritățile și deosebirile. În cadrul acestui demers, anumite evenimente sau succesiuni mai importante, cum sunt Revoluția din Ungaria, Primăvara de la Praga, apariția Solidarității, a structurilor societății civile etc. sunt considerate semnificative pentru evoluția comunismului ca întreg sau

* Vladimir Tismăneanu,
Reinventarea politicului. Europa Răsăriteană de la Stalin la Havel,
Editura Polirom, Iași, 1997

dustrializarea, distrugerea structurilor proprietății agricole (un război total împotriva țărănilor), distrugerea societății civile, înregimentarea vieții intelectuale și a culturii și, odată cu aceasta, anestezierea și neutralizarea tuturor curentelor critice, a autonomiei persoanei și, nu în ultimul rînd, distrugerea elitelor politice tradiționale.

În acest proces, unicul principiu de legitimitate al partidelor comuniste este loialitatea lor față de URSS și de Stalin. Principalele teme ale discursului de legitimare se constituie prin reformularea unor teme leninist-staliniste mai vechi (în loc de dictatură, a proletariatului se vorbește, de exemplu, de democrație populară) și prin lansarea unor teme noi, așa cum este teoria celor două lagăre mondale și a supremaciei absolute a URSS. În acest context, naționalismul este definit ca opus URSS și ca trădare a principiilor leninismului și internaționalismului.

Aceste observații cu privire la legitimitate și discursul de legitimare se constituie în motive explicative pentru unele evenimente ce vor urma. După scăderea presiunii din partea URSS, partidele comuniste încearcă să-și dobîndească o legitimitate internă (precedentul este reprezentat aici de politica lui Tito), fie prin apelul direct la simboluri și tradiții naționale (în cazul românești această modalitate este exacerbată, și nu întîmplător ea corespunde unei continuări a politicii staliniste), fie printr-un apel mai limitat la simboluri și tradiții naționale, cu păstrarea unui atașament oficial față de URSS, dar însotit de încercări de obținere a unei legitimități mai largi, și chiar procedurale, printr-o așa-numită politică de reforme. Pînă la moartea lui Stalin însă tema loialității față de URSS și lagărul comunist e folosită pentru epurări în interiorul partidului și în vederea conservării capacitatății de intervenție a URSS în țările-satelit. În epoca Brejnev și a "socialismului real" tema loialității față

de URSS și a internaționalismului va fi reformulată ca un principiu strategic de natură geopolitică prin teoria suveranității limitate.

O problemă importantă o constituie evoluția în interiorul elitelor comuniste și epurările interne de partid. Prin înființarea Cominformului, sovieticii au reluat programul lor de hegemonie asupra partidelor comuniste, de data aceasta năzuind să le transforme într-un fel de elite administrative imperiale, cu scopul de a coordona politica internă și externă din zonele de dominatie. Conflictul cu Iugoslavia și excomunicarea lui Tito au constituit un semnal pentru epurările ce au urmat în partidele comuniste, diverse grupări din interiorul lor și în primul rînd promosovietice folosindu-se de principiul loialității față de URSS și a luptei împotriva imperialismului pentru a-și anihila adversarii. Epurările au avut o funcție integratoare și au dus la distrugerea ultimelor rămășiște ale autonomiei subiective, atât în partid, cât și în societate.

Partidele comuniste urmează și reproduc modelul politic stalinist. Scopul general al acțiunii lor este obținerea unui consens bazat pe frică, în jurul elitelor conducețoare. Adevaratul conținut al acestui regim politic, în care consensul nu e solicitat și nu reprezintă o conciliere a intereselor și a reprezentanților diferite despre viață, apreciază dl. Tismăneanu, e reprezentat de cultul personalității. În acest regim, liderul simbolizează întregul sistem de putere, pe care o exercită în perimetru unei dictaturi personale. Partidul și odată cu el liderul său monopolizează spațiul public și elimină orice formă de viață reală prin ritualuri controlate de stat sau de alte instituții anexe ale partidului.

Principala lipsă a acestui sistem politic a fost deficitul lui de legitimitate. Dl. Tismăneanu apreciază în acest sens că diferențele crize ale sistemului, cum sunt mișcările din Polonia și Ungaria din

1956 sau Primăvara de la Praga, se datorează acestui deficit.

Dacă problemele legitimității sunt esențiale pentru epoca de început a comunismului (1948-1953), pentru perioadele care urmează perspectiva teoretică este asigurată de concepe cum sunt acele de *consens, principiu de autoritate și societate civilă*. Dl. Tismăneanu prezintă și analizează evoluțiile politice din fiecare țară a Răsăritului european și construiește un ansamblu de exemple și precedente, alcătuit din evenimentele și procesele cele mai importante. Această țesătură este menită să surprindă o dinamică în care schimbările incep fie prin evenimente răsunătoare și explozive și continuă înertial, fie au loc fără să se simtă, producind mutații neașteptate în plan politic. Din acest tablou se deosează cu putere apariția și consolidarea societății civile, elementul necesar, nu și suficient însă, care a dus în cele din urmă la prăbușirea sistemului comunist.

Moartea lui Stalin și apoi discursul secret al lui Hrușciov de la Congresul al XX-lea al PCUS au lipsit eltele conducețoare, pe de o parte, de tema principală a discursului lor de legitimare (și chiar de unul dintre motivele cele mai puternice ale credinței lor intime în comunism) - loialitatea față de Stalin și URSS, iar, pe de altă parte, aruncă îndoielii asupra principiului de autoritate pe care se bazau partidele comuniste - rolul conducețor al partidului în societate și supremația întregului sistem de putere, pe care o exercită în perimetru unei dictaturi personale. Partidul și odată cu el liderul său monopolizează spațiul public și elimină orice formă de viață reală prin ritualuri controlate de stat sau de alte instituții anexe ale partidului.

împotrivire, pînă atunci reprimate sau disimulate, ale populației, la care se adaugă apariția primelor curente critice intelectuale.

Este de refuzat că reformismul începusă în Europa de Răsărit ca o încercare de a rezolva contradicțiile și tensiunile structurale din interiorul matricei de putere existente. Fie că se situau în interiorul partidului, fie că reprezentau curente critice din afara acestuia, reformismul presupunea că sistemul comunist poate fi transformat dinălăuntru, umanizat și democratizat. Reformiștii nu contestau nici autoritatea partidului, cel mult ei o vedea reformată prin modificarea unor atribute, nici necesitatea consensului în jurul elitelor comuniste, ci numai modalitățile sale de realizare (eliminarea terorii). Asemenea iluzii reformiste au nutrit, de exemplu, liderii Primăverii de la Praga sau Mihail Gorbaciov.

Înăbușirea Primăverii de la Praga și epoca stagnării brejneviste și a socialismului real reușesc să mențină contractul social care se află la baza unui nou tip de consens care se formase între timp: conducețorii acordau supușilor un set protector de beneficii sociale, ultimii renunțând la dreptul lor de a fi autonomi, de a critica sau contesta sistemul. Totuși, noile elite trătau de acum marxismul ca pe un "crez ritualic" obligatoriu, folosindu-se de dogma marxism-leninismului doar pentru a-și motiva monopolul asupra puterii. La rîndul ei, dogma ideologică și pierduse prestigiul ca urmare a criticilor aduse stalinismului și a eșecurilor de a reforma sistemul. Puțini mai erau cei din Europa de Răsărit care își mai făceau iluzii că prin experiente binevoitoare inițiate de aripa mai liberală a partidului comunismul mai poate fi reformat. Chiar sistemul nu mai era acela din epoca în care eltele se credeau predestinate unui ideal civilizator și eroic. El fusese înlocuit, aproape fără să se simtă, cu o combinație de tehnocrație, birocrație și autoritarism

inertial. Sentimentul nepuținței individualui, remarcă dl. Tismăneanu, dispără și în toate țările Europei de Răsărit - RDG, Polonia, Ungaria, Cehoslovacia, "precum și în România" - apar diverse mișcări și grupuri care critică în mod deschis regimul. Deși represiunea împotriva acestor mișcări, atât ca mijloace, cât și ca intensitate, a fost diferită de la țară la țară, peste tot, *nomenclatura* se arăta hotărîtă să rămână la putere.

Asemenea mișcări au arătat că anumite tradiții pot fi trezite la viață și că premise și tendințe sociale nefructificate pînă atunci pot să reorientize evoluția politică și socială. Condițiile inițiale ale manifestării unor determinisme latente, legate de rolul unor factori instituționali sau culturali cum ar fi Biserica Catolică și tradiții culturale specifice din Ungaria și Polonia, au fost declinul și chiar pierderea autorității partidului și slăbirea treptată a încrederii de sine și în propria lor misiune a elitelor conducețoare. În plus, dezvoltarea mișcărilor cetățenești a fost favorizată de ascensiunea în plan internațional a doctrinei drepturilor omului și de semnarea acordului de la Helsinki din 1975. Apariția Solidarității și a Cartei 77 sunt momente decisive pe drumul dezvoltării societății civile.

Capitolele consacrate apariției și dezvoltării societății civile înregistrează faptele și problematica acelei perioade. Teza d-lui Tismăneanu este aceea că dincolo de apariția în sinul sistemului comunist a unei "societăți" alternative - el acordă, de exemplu, o importanță capitală joncțiunii dintre critica intelectuală și opozitia muncitorească - , schimbările petrecute în planul ideilor au fost cele mai importante, deoarece ideile au constituit cadrul și resursele modelării strategice a luptei antitotalitare și acel mediu în care recuperarea autonomiei individului să fie plauzibilă și posibilă. Este esențial că noua filosofie a societății civile se

rupe cu totul de tradiția reformistă, prezentă și în critica intelectuală la începuturi. Revizionismul, apreciază dl. Tismăneanu, și-a avut rolul său, contestarea sistemului în termenii propriilor sale ambii și promisiuni arătînd contrastul dintre Ideologia oficială și realitate. De asemenea, revizionismul a alimentat cultura politică și a contribuit la formarea contra-elitelor politice și intelectuale. Filosofia societății civile a însemnat însă altceva: dintr-o

filosofie critică și contestatară, așa cum rezultă din analizele d-lui Tismăneanu, ea se transformă într-o filosofie a acțiunii politice, prin rationalizarea radicalismului obiectivului asumat, răsturnarea regimului, în contextul condițiilor și perspectivelor existente (vezi conceptele "trăirii în adevar" și "puterii celor fără de putere", de la Havel, ca și conceptul "autolimitării revoluției", de către vorbește Walesa). Strategia societății civile, consideră dl. Tismăneanu, se bazează pe gradualism, non-violență și educare prin participarea la activități nesubordonate statului.

Filosofia societății civile inspiră și un nou etos. Trăirea în adevar, asumarea responsabilității, deși ar putea să văzute ca un idealism moral fără consecințe sociale prea importante, s-au dovedit forțe mobilizatoare pentru crearea de căi alternative de gîndire și de acțiune. Ideile societății civile nu cheamă la violență pentru înlăturarea sistemului. Ele proclamă independența mintală și de acțiune a individualului, a cetățenilor și a grupurilor de cetățeni. Astfel, apar inițiativă noi, individuale sau de grup. În aceste inițiative, diferențele ideologice, deși nu se șterg, sunt trecute pe planul al doilea, prin deschidere, dialog și toleranță, prin așezarea sub același ideal al drepturilor omului. Difuzarea filosofiei societății civile și dezvoltarea structurilor sale au condus la reducerea șanselor de consens, tipic sistemului comunist, bazat pe reprimarea într-o formă sau alta a autonomiei individului și

a formelor de viață neînregimentate, și au pregătit forțele capabile să preia puterea.

Ultimele capitole ale cării d-lui Tismăneanu sunt consacrate descrierii și analizei perioadei de dinaintea prăbușirii comunismului și evenimentelor direct legate de aceasta. Aceste capitole sunt mai factuale, dar conțin numeroase interpretări și nuanțări care fac semnificativ chiar povestirea lor ca atare. Autorul analizează pe larg rolul noii politici sovietice de sub Mihail Gorbaciov și impactul ei asupra întregului bloc sovietic. El relatează înlătuirea rapidă a evenimentelor în cursul anului 1989 și fenomenul de interdependență ce le-a caracterizat.

Cauzele prăbușirii blocului sovietic nu pot fi reduse la un factor unic, scrie dl. Tismăneanu. Pentru ca un asemenea proces de dimensiuni istorice să se producă a trebuit ca o multime de cauze să interacționeze și să creeze un set de circumstanțe care au făcut schimbarea urgentă și de neevitat. Printre aceste circumstanțe sunt enumerate: dispariția "sperioarei sovietice" și a pericolului intervenției militare; reconsiderarea, în perioada Gorbaciov, a însăși legitimității regimurilor comuniste; noile interpretări sovietice ale unor evenimente cum ar fi Primăvara de la Praga; scădere încrederei de sine a elitelor comuniste și criza morală și ideologică a regimurilor respective; existența grupurilor și mișcărilor politice care puteau exprima aspirațiile populare și propune alternative politice și economice; preeminența unor grupuri reformatoare în unele partide comuniste; crizele structurale ale regimurilor comuniste, care își epuizaseră ultimele resurse de regenerare; presiunile Occidentului asupra regimurilor comuniste pentru ca ele să se alinieze angajamentelor internaționale, în special în domeniul drepturilor omului, care au jucat un rol important în întărirea opoziției locale etc.

Cărți și autori

Dacă prăbușirea a fost aproape fulgerătoare, noile instituții democratice, constată dl. Tismăneanu, nu s-au născut ușor și nu s-au consolidat atât de repede pe cît se spera. De asemenea, multe așteptări sănătoase de realitate: economia de piață nu se dovedește un panaceu pentru toate realele produse de economia centralizată, iar ideea că masele, după experiența comunistică, n-ar mai putea fi mobilizate cu propunerea unor regimuri de mînă forte sau naționaliste, e o iluzie. Explicația pare să fie aceea că abdicarea regimurilor comuniste n-a însemnat și dispariția culturii politice comuniste, a tuturor obiceiurilor, mentalităților, atitudinilor și valorilor care împregnaseră viața individualui și societății, și nici chiar dispariția tuturor structurilor de putere de tip comunista, care într-o formă sau alta au reușit să se reproducă. Totuși, acolo unde cultura civică a fost mai dezvoltată și societatea mai pregătită pentru schimbare, semnele de normalitate au apărut mai repede.

Realitatea post-comunistă își are propriile ei caracteristici și manifestări, între care pericolele naționalismului și totalitarismului nu sunt de ignorat. Dacă există însă o învățătură de tras din schimbările revoluționare din Europa Răsăriteană, scrie dl. Vladimir Tismăneanu, aceasta e că nu există o direcție predeterminată a evenimentelor: individii și grupurile influențează istoria și adesea pot contracara tendințe care la prima vedere par de neînțînt.

Cartea d-lui Vladimir Tismăneanu *Reinventarea politicului. Europa Răsăriteană de la Stalin la Havel* reprezintă cu adevărat o contribuție semnificativă în studiul proceselor care au condus la dispariția comunismului. Autorul argumentează istoric și teoretic importanța fundamentală pe care eliberarea spiritului și reconstruirea spațiului public, reapariția și dezvoltarea societății civile, au avut-o în această desfășurare. Chiar dacă

adevărat comunismul asupra conștiințelor și scării axiologice din societățile de acest tip de regim totalitar, lucrarea ne furnizează explicații susținute de exemple concrete, excelind în surse documentare (putem aminti numai citarea circulațiilor interne ale conducerii K.G.B.-ului din anii 1988 - 1989).

Explicarea clivajului total produs în țările est europene și, mai ales în fosta Uniune Sovietică, este bazată pe relevarea faptului că, începând cu anii '60, puterea comunista este divizată în două segmente distincte: partidul "interior" și cel "exterior". Partidul interior, compus din élitele politice din Comitetele Centrale și din structurile de vîrf ale K.G.B.-ului, este încet dar sigur subminat de cel exterior, format din experți, consilieri. Fluxul tot mai mare de "academocrați", după cum erau numiți specialiștii și cadrele cu formăție universitară ce manifestau o mai mare deschidere intelectuală și politică spre Occident, este în relație directă cu evoluțiile din interiorul K.G.B. Din datele statistice reproduce în lucru putem vedea că, dacă în anul 1970, 51% din ofițerii K.G.B. aveau formăție universitară, în anul 1980 sunt peste 88%. Totodată recrutările acestui serviciu cuprindeau în anii '80 în proporție de peste 70% intelectuali. Constituirea acestor "cadre" occidentalizate și intelectualizate într-o elită a "academocraților" nu a fost decât primul pas către centrul puterii. Pentru a înțelege însă importanța pe care o reprezintă formarea acestei grupări putem remarcă accentul pus de autoare pe faptul că atât Guvernul Gorbaciov și și Guvernul Elțin sănătă produsul acestei filiere. Al doilea pas este reprezentat de politica de "stabilitate a cadrelor" susținută de Suslov și Brejnev, care duce la o formă inedită de "privatizare" în interiorul regimului comunista și la apariția unei economii paralele cu cea a statului. Practic putem spune că schimbarea se produce în momentul în care academocrații pă-

Romulus BRÂNCOVEANU

■ Iluzia schimbării

Apărută în anul 1994 la celebra editură pariziană "Criterion", carteau vine să împlinească triologia elaborată de Françoise Thom pentru analizarea fenomenelor care au precedat și care se derulează odată cu schimbarea regimurilor "socialismului real" din Europa.

Primele pagini ne prezintă și marea provocare ce a generat studiul: identificarea cauzelor prăbușirii suspect de rapide (și sincrone) a regimurilor comuniste est-europene. O primă sursă a crizei socialismului real este constituită de lipsa conducătorilor autentici într-un sistem care produce programatic exclusiv execuțanți. Pentru a înțelege impactul pe care l-a avut cu

* Françoise Thom, *Sfârșitul comunismului*, Editura Polirom, Iași, 1997

Cărți și autori

trund în partidul interior. Impli- cațiile și resorturile ascunse ale acestor fenomene sunt analizate detaliat în capitolul al doilea capitol al lucrării: "Condamnarea la moarte a P.C.U.S.".

Deosebit de interesantă ne pare a fi interpretarea similitudinilor care dezvăluie identitatea de fond dintre "momentul Lenin" și "momentul Gorbaciov". Ideea urmărită de lucrare este aceea că sursa ideologică unică a celor două programe ne este dezvăluită de proiectul politic gorbaciovian: "o republică mondială a savanților și filosofilor, unde o mică elită intelectuală (cuvântul 'architect' revine frecvent sub penița lui Ševardnadze) ar dicta masei ignorante legile unei existențe armonioase" (p. 36). Înțîlnim surprinzător de multe puncte comune cu ideologia marxist-leninistă, noua direcție fiind în ultimă instanță aceeași utopie internaționalistă ce are la bază răjiunea. Pentru a folosi expresia lui Tocqueville "noul vechi regim" reprezintă același proiect secularizat - de "înginerie socială totală" - pentru construirea *omului nou*. Sub aparența despărțirii de ideologia bolșevică, noui curenti, reprezentat de perestroika nu este decât un vast proiect de salvare a ei sub o altă formă.

Suful schimbării din Moscova se face tot mai puternic simțit în republicile alogene imperiului sovietic pentru ca apoi (sau concordanță) reformele din U.R.S.S. să fie preluate de lideri din Polonia, Ungaria, Cehoslovacia, Bulgaria și România. Analiza anului 1988 este cu atât mai interesantă pentru cititorul român cu cît aici apar contextualizate evenimente ca revoltele de la Brașov, vizita pe care Silviu Brucan o face cu Marcus Wolff la Moscova și momentul în care aceeași politician român trimite o scrisoare Ambasadei Sovietice la București pentru a cere reforme în România. Tot o dezvoltare concentrică ne dezvăluie și prezentarea apariției cronologice și contextuale a Fronturilor de Salvare

națională. Mișcările reformiste din Ucraina, Lituania, Moldova, Estonia sau Armenia sunt imediat resimțite în țările satelite U.R.S.S. Anul 1988 reprezintă, în spațiul sovietic, și o schimbare a atitudinii regimului față de religie și a Komsomolului și K.G.B.-ului față de economia capitalistică. Françoise Thom notează în acest capitol că cele două organizații furnizează în mod evident majoritatea "întreprinzătorilor" sovietici. În acest fel, K.G.B. trasează direcțiile privatizării și dezvoltării economice postcomuniste. Aici găsim motivul pentru care Thom a consacrat un întreg subcapitol rolului pe care K.G.B. l-a avut în derularea evenimentelor politice și economice din anul 1988.

Analizarea anului 1989 prin prisma momentului marcat de Congresul deputaților poporului ne arată că, în urma acestuia, singura și marea eroare politică a Uniunii era considerată a fi comunismul. Totuși, fizionomia noilor élite politice ne dezvăluie apărarea schimbării. Noii lideri sunt tineri sau relativ tineri (cel puțin în raport cu vechii comuniști); ei sunt caracterizați succint în cîteva rînduri: "au ocupat frecvent posturi de secretari de celul în institut sau facultate și, atunci cînd s-au specializat în 'științe sociale' au redactat teze ultraconformiste..." (p. 87). Preluarea puterii de către Elțin este cercetată prin prisma factorilor care au dinamitat poziția internă și imaginea externă a lui Gorbaciov și, în paralel, a elementelor care au concurat la ascensiunea rapidă a nouului lider. De un larg spațiu se bucură cercetarea mecanismelor care au contribuit la eșecul lui rapid.

Capitolul final dezvăluie eșecul total al postcomunismului, schiindu-se în culori sumbre principalele caracteristici ale noilor regimuri și evoluția lor posibilă. Concluzia care se impune este că homo post-sovieticus păstrează și activează tarele comunismului, chiar dacă aparent societatea și-a schimbat radical forma. Putem spune că

Cărți și autori

putea ca sovieticii să izbutească mult mai curind să reînvie capitalismul în domeniul economiei, decât libertatea de conștiință religioasă sau *libertatea de a crea o cultură spirituală* (subl. n.). Este ceea ce concluzionează și Françoise Thom: nu lipsa tradițiilor democratice în țările est-europene face dificilă sau imposibilă instaurarea democrației ci lipsa valorilor și instituțiilor fundamentale, distruse parțial sau total de statul comunist. Democrația, subliniază Françoise Thom, poate exista numai acolo unde familia, dreptul, religia și valorile umanității sunt promovate și au forță reală. Prin urmare abia după schimbarea morală, mentalitară și politică se poate discuta despre reformele economice.

Cercetarea vieții politice din fostele state dominate de socialismul real aducește impresia ireparabilei instaurării a bolșevismului. De o largă întindere se bucură studierea scenei politice ruse, aici fiind abordată problema importanței și forței de manipulare a miturilor în viața politică sau cea a relației disputei dintre slavofili și occidentalii. Starea anormală de veșnică luptă între partide, instituții este explicată prin faptul că noile partide sunt, în fond, monade ce reproduc pînă la pastișă structura și obiectivele (nedeclarate) ale partidului comunist. Este prin urmare explicabil de ce, atunci cînd o grupare politică pună mîna pe putere, urmează epurările și, în buna tradiție comunistă, înlocuirea celor din funcțiile de conducere cu oamenii devoiați noii grupări. Viața politică postcomunistă este marcată extrem de evident de fenomene care o fac incompatibilă cu democrația: "În hoția postcomunistă nici măcar i-pocrizia nu mai are loc. Idolii se năruie și nu mai sunt înlocuți [...] Nu există aici convingeri, sloganurile politice fiind costume îmbrăcate dimineață și abandonate seara".

Se poate spune că, prin ultima sa lucrare, Françoise Thom lansează o mare provocare nu numai vieții politice ci fiecărui cetă-

țean din statele ce au suportat și încă mai suportă *sfrîșiturile comunistului*. Eseul ce încheie lucrarea - "Un Vest sălbatic fără serif" - etichetează cu caracter definitiv spațiul post comunist ca un spațiu al eșecului. Postcomunismul poate avea rostul doar de a fi o oglindă în care Occidentul să poată vedea și înțelege pe de o parte riscul urmării utopilor politice și experiențelor istorice de acest tip și, pe de altă parte, de a vedea care este destinul democrației într-o societate care și-a pierdut sensurile și valoarele umane fundamentale.

Ștefan POPENICI

▼ Refuzul eternului feminin

"Femeia nu și-a dat nume, ci acesta i-a fost dat de Adam, cel care și-a însușit numele comun al umanității ca nume propriu și deci și prerogativa de dătător de nume (creator de discurs). Situația de tăcere la care au fost supuse femeile (așezate astfel între creaturi care nu-și dau definiri și nume) nu ține direct de fatalitatea divină, nici de cea naturală, ci de decizia bărbătească", scrie Mihaela Miroiu în articolul "Despre schisme originare" apărut într-un nou volum referitor la orientările și abordările feminine din România. Această carte stă sub semnul dorinței femeilor de a evada din tiparele "eterului feminin" construit de bărbați pentru o lume patriarhală.

Volumul este o culegere de articole care caută să contureze o identitate feminină în România modernă, analizând rolurile diferite pe care și le asumă femeile. Dar, așa cum afirmă Mădălina Nicolaescu în articolul introductiv ("Teorie versus practică în sprijinirea femeilor"), cititorii acestei cărți vor găsi un răspuns univoc și unitar

la întrebarea "cine sunt femeile din România".

În "Introducere", Mădălina Nicolaescu pledează pentru necesitatea unui punct de vedere feminist, atât în teorie cît și în practică, și relevă dificultățile cu care se confruntă organizațiile non-governamentale care încearcă să încurajeze un astfel de punct de vedere.

În "Rivalitate și solidaritate: începăturile feminismului în România", Aurora Liiceanu oferă cititorilor plăcută surpriză de a descoperi existența unei mișcări feminine în România încă înainte de primul război mondial, mișcare care se ridica la standardele societății moderne: reviste feminine, dezbatări publice, conferințe, apariția a ceea ce criticii literari au numit "literatură feminină".

Articolul Mariei Bucur, "Între mituri, icoane și tăceri. Femeile române în primul război mondial" abordează mișcarea feminină interbelică din alt unghi, acela al eficacității ei. "Analiza modului în care contribuția femeilor la efortul de război nu a fost recunoscută pînă acum ca element vital în obținerea victoriei de la Versailles ne poate ajuta să înțelegem insuccesul grupurilor feminine în a asigura dreptul femeilor la vot în cadrul Constituției din 1923", scrie Maria Bucur, arătînd că singura femeie ale cărei acțiuni erau reflectate statoric în presa vremii era Regina Maria.

Discriminarea femeilor a continuat și chiar s-a agravat în perioada comunistă, cînd ele erau considerate simple furnizoare de copii pentru sporirea populației. Dimensiunea suferințelor fizice și psihice cauzate de politica pronatalistă a lui Ceaușescu este redată în articolul Adrianei Băban "Viața sexuală a femeilor: o experiență traumatizantă în România socialistă". Autoarea numește intruziunea statului în viața particulară "violul de partid și de stat". Un grup de 50 de femei din Transilvania aduc mărturii despre dramele trăite cînd op-

tău pentru un avort legal pentru a scăpa de o sarcină nedorită.

Eseul Laurei Grünberg "Cei șapte ani de acasă ai băiatului meu" reflectă persistența stereotipurilor patriarhale chiar în mentalitatea celor care încearcă să lupte cu ele. Gîndirea feministă a autoarei se află, cîteodată, într-un duros conflict cu rolul de mamă "transmis" de-a lungul generațiilor: "Nu eu l-am crescut pe Matei, ci mama mea, și mama mamei mele și mama vecinei mele și vecina mea și soacra mea și prietena mea ... mamele din mine, prin mine. Un complot secular, prin intermediul căruia mai mult se repetă decît se inovează".

Printre dificultățile cu care se confruntă femeile în România de după 1989 se numără și găsirea unui loc de muncă adecvat. Articolul Gabrielei Predoșan ("Forța de muncă feminină pe piața muncii - între aspirații și nevoi") arată, pornind de la date recente, că rata șomajului este mai mare printre femei decît printre bărbați, și că există o tendință de discriminare a femeilor la angajare, din cauză că întreprinderile nu doresc sau nu pot să plătească angajatorilor lor concezii de maternitate.

Marginalizarea femeilor reiese, în opinia Monicăi Lotreanu, și din felul în care ele sunt prezentate în mass media. În articolul "Informare sau manipulare: despre imaginea femeii în presa posttotalitară" autoarea analizează materialele despre femei apărute timp de un an în două mari cotidiane românești, "România Liberă" și "Adevărul"; articolele exclusiv despre femei au o pondere extrem de mică (1,5% din totalul conținutului). Monica Lotreanu consideră că există "o tendință de atomizare a imaginii femeii și de dizolvare a problematicii feminine în amalgamul chestiunilor generale, lipsite de specificitatea genului". În felul acesta, femeile sunt "marginalizate și private de o identitate categorială distinctă".

Cărți și autori

Noua identitate feminină românească este reconstruită după standarde occidentale, consideră Mădălina Nicolaescu în eseul "Cu cît mai artificială, cu atît mai feminină - impactul idealului de femininitate occidentală". În procesul de remodelare a identității, rolul imaginilor reprezentînd idealul de frumusețe feminină este covîrșitor, iar revistele pentru femei din România sunt invadate de modele culturale occidentale: Cindy Crawford, Claudia Schiffer, etc.

Articolul care încheie volumul ("Despre schisme originare") oferă o interpretare alternativă a clivajelor tradiționale care influențează percepția asupra lumii și asupra rolurilor sociale. Mihaela Miroiu identifică atitudini pozitive și lipsite de prejudecăți față de femei în miturile tradiției iudeo-creștine, încercînd să redea demnitatea personală celor care au fost condamnate la tăcere. Dar, așa cum susține autoarea, demnitatea nu poate fi reciștagată formal, prin porunca unei stăpîniri clemente, ci "prin reevaluarea valorilor, prin reconvertearea spre modele mai puțin schismatice sau chiar antischismatice".

Antonia OPRITA

▼ În oglinda alterității

O serie studii recente susțin că Zeitgeist-ul - spiritul timpului - se construiește prin influență latenteră a minorităților active. Dincolo de rezistență explicită la influență și la mecanismele de cenzură și discriminare declanșate, schimbarea ar fi indușă majorității ce către minoritate, printr-un efect de conversiune și criptomnezie socială (S. Moscovici, G. Mugny, J.A. Perez). Lucrarea lui Serge Moscovici din 1979 - *Psychologie des minorités actives* - a însemnat o cotitură în concepțiile tradiționale asupra impactului minoritar. Cei neconformi normelor majoritare, cei diferenți în mod conștient, cei discriminați alcătuiesc lumi para-

lele, alternative la privirea majorității asupra socialului.

Volumul coordonat de C. Neculai și G. Ferréol reunește 26 de studii în încercarea de a privi în și dinspre oglinda alterității. "Scăpările" în coerență, echilibru sau sistematizare sunt contrabalansate de asumarea dificultăților unei colaborări internaționale pe o problematică extrem de eterogenă, centrată însă nu atît pe delimitările conceptual-teoretice pe care le-ar sugera titlul, cît mai ales, pe dinamica raporturilor majoritate-minoritate, integrare-excludere.

Influența reciprocă dintre majoritate și minoritate are la bază mecanisme ale conflictului - conflict social, în raport cu influența majoritară; conflict cognitiv, în raport cu influența minoritară. Influența este cu atît mai puternică, cu cît subiectul se auto-surprise în "flagrament conflict de nonconformism" (M. Sanchez -Mazas). Consensul este foarte aproape de manipulare și de conformism. Noam Chomsky scria că obținerea unui apărât consens se poate baza pe focalizarea dezbatării, astfel încît principiile structurante ale dezbatării înseși să scape privirii critice (*Idéologie et pouvoir*, 1991). Este aici o asemănare cu efectul de "paralizie socio-cognitivă" pe care îl are reducerea divergenței indivizilor cu norma grupului (conformismul): odată ce s-au manifestat conformist, indivizi nu mai pun sub semnul întrebării propriile atitudini.

Marginalizarea și excluzarea sunt termeni discuți și discutabili, ambi putînd suporta "o glisare de sens eufemistic" (Pierre Strobel), de la desemnarea unui proces la desemnarea unui efect, a unei stări de fapt. În felul acesta, forța declanșatoare de interogație și de intervenție a acestor termeni scade, iar discursul asupra exclu-

* Minoritari, marginali, excluși, coord. Adrian Neculai și Gilles Ferréol, Iași, Ed. Polirom, 1996

derii devine un "artificiu retoric" (P. Strobel).

Ghetoul - zona urbană periferică; analfabetismul; handicapul; sărăcia; boala incurabilă; vîrstă înaintată, asociată cu singurătatea; deviația săn tot atiea pretește pentru discriminare și stigmatizare. "Excluși" devin expresia unei crize a societăților democratice, dovada lacunelor în universalitatea proclamată a aplicării drepturilor omului (conform definiției date de Consiliul Europei în 1994). În această accepție, suprapunerea excludere/marginalizare nu este perfectă. Dacă se poate vorbi despre "elite marginale" care "sparg normele sociale către agresivitatea publică" (T. Rakadžuška) în mod mascat, excluderea își păstrează în toate situațiile conotațiile negative.

În vreme ce prima parte a volumului (Influență minoritară și construirea identității) este consacrată fundamentalor teoretice ale fenomenelor psihosociale analizate, părțile a două ("Categorii minoritare și procese de discriminare") și a treia ("Devianți, marginali, excluși") realizează necesara ancorare în real și în investigația concretă (uneori, insuficient aprofundată).

Granițele conceptelor cheie - "minoritate", "marginalizare", "excludere" - fluctuează de la un autor la altul, astfel încât și-au găsit locul în volum, pe lângă marea număr de studii consacrate problemelor minorității romilor, analize ale somajului, sărăciei, emigrării, minorităților etnice și religioase din România (în cazul minorităților etnice, însă, fără a se depăși cu mult prezentarea statistică), învățământului particular și de stat românesc, analfabetismului, handicapului, medicinei organelor artificiale, etc.

Interesant este că autorii s-au simțit obligați - dincolo de explicitările conceptuale și de prezentarea rezultatelor demersurilor investigative - să lanseze soluții, idei ale unor posibile intervenții: un nou contract social și "autonomizarea săracilor" pe baza unei econo-

mii familiale cu rezonanțe patriarcale (J. Friedmann); interculturalismul (T. Cozma, C. Cucoș, M. Moșmanu); proclamarea "dreptului la diferență" (G. Ferreol); o nouă perspectivă de mediatizare corelată cu o nouă percepție socială (T. Constantin), fără a diminua forța mecanismelor de control din partea statului și mergind pînă la intervenția eficientizată (dar constantă) a unui nou tip de Stat-Providență. Sugestiile lui Friedmann - consolidarea societății civile, noi forme ale raporturilor stat-societate, strategii politice - se sprijină pe o redefinire a scopurilor intervenției, în jurul unui "decalog al drepturilor cetățenilor".

Deși adesea utopice sau, cel puțin, lipsite de concretețe, toate aceste sugestii pleacă de la acceptarea alterității și a valorii acestia. Fără a atinge statutul de soluții aplicabile (aceasta fie și numai datorită neglijării diferențelor culturale la nivel de societăți), prin background-ul lor teoretic se depășește, în mod cert, pendularea deconcertantă între - după expresia lui Geremek (1978) - "spinzurătoare și milă".

Alis NITĂ

▼ Conflictul națiunilor

Cartea de față, reuneste texte de Gabriel Andreeșcu, Alexandru Paleologu, Fey Laszlo, Daniel Vighi, Liviu Andreeșcu, Laurențiu Ulici și Dan Oprescu. Regretăm - alături de editor, dl. Silviu Lupescu - că intervențiile lui Octavian Paler nu au fost cuprinse în această antologie. Fără ele, tabloul disputei rămîne (deocamdată) incomplet. Într-o scrisoare adresată editurii, datată 30 august 1996 și reprodusă în lucrare, Octavian Paler își motivează refuzul participării sale prin

* Gabriel Andreeșcu, *Naționaliști, anti-naționaliști... O polemică în publicistica românească*, Editura Polirom, Iași, 1996

faptul că polemica purtată cu Gabriel Andreeșcu nu a fost cîtuși de puțin purtată pe tema naționalismului (chiar și Gabriel Andreeșcu este de același părere: "Discuția noastră nu acoperă naționalismul, ci o problematică în care se preferă uneori alți termeni: patriotism, identitate națională, spirit național, interes național") și că acest termen este abuziv folosit. Totuși, Gabriel Andreeșcu a rămas la decizia inițială: chiar fără răspunsuri, epistolele domniei sale trebuiau să ajungă la conștiința publicului larg.

Dl. Andreeșcu examinează în cadrul articoului "Privirile îndreptate spre Republica Moldova ori spre Ungaria?" relațiile româno-maghiare: momentul Tîrgu-Mureș 1990 și urmările lui, lipsa pozițiilor iridentiste (se dă drept exemplu discursul de la Szöldliget din 1995 al președintelui Arpăd Göncz; perioada anterioră, începînd cu 1990, intențiile de tip István Csurka și declarațiile guvernator Antall/Boross - desigur, nu atîn de incisive ca discursul vadimofunarist și fără nici o posibilă conotație practică - sunt puse în paranteză), elementele comune, cum ar fi latina (reiterarea pozițiilor lui Aladár Kuncz din anii '30), limba de cult pentru catolici maghiari. Acceptînd această ipoteză ar însemna că majoritatea cetățenilor celor două țări să (re)cunoască latina, ceea ce, evident, este departe de realitate: însuși Gabriel Andreeșcu recunoaște că argumentul folosit este "mai curînd speculativ". H.R. Patapievici remarcă just în *Police* faptul că discursul nostru este axat îndeosebi pe invocarea trecutului și viitorului, obliterîndu-se programatic valoarea prezentului. Este păcatul în care cade, conștient sau nu, și Gabriel Andreeșcu: în opinia domniei sale Republica Moldova este o "privire spre trecut", în timp ce Ungaria "reprezintă privirea noastră spre viitor". Despre modelele prezentului nu se fac mențiuni. Ideea că o națiune se poate defini nu numai printr-un trecut și un

viitor comun dar și prin prezentul ei este în actualitate, fiind împărtășită și de Jean Baechler.

Deși Gabriel Andreeșcu admite inițial că naționalismul ortodox este mai legitim decît cel "șovin și istic", revine asupra naționalismului: nu există naționalisme "bune" (Octavian Paler din exemplul situației jărilor baltice și al Moldovei în perioada 1989-1991) și "rele" (agresive, restrictive). Dacă gîndim în termeni democratici, trebuie exclusă orice formă de naționalism; argumentul domnului Andreeșcu este împrumutat, după cum ne mărturisește, de la Benedict Anderson: naționalismul nu a produs "nici un Hobbes, Tocqueville, Marx sau Weber". Ideea că între democrație și naționalism se instituie o relație de excludere reciprocă nu este nouă: inadecvare ei a fost recent demonstrată de către Ghia Nodia care afirma că "ne place sau nu, naționalismul este forță istorică răspunzătoare de crearea unităților politice necesare pentru o guvernare democratică". Dar, pentru că pe parcursul lucrării se folosesc diferite epite ale naționalismului, ajungîndu-se uneori la suprasaturare lingvistică ("temporal, non-pasional, pragmatic, relativist și debonar" - Alexandru Paleologu, "Despre irelevanță", pag. 66), în funcție de care o orientare este clasificată corectă sau nu, să urmărim clasificarea propusă de Michel Winock:

-naționalism de gradul I: corespondența Stat-Națiune;
-naționalism de gradul II: destinat să întărească "naționalizarea" societății prin orice mijloace (uniformizare lingvistică, educație patriotică);
-naționalism de gradul III: dezvoltă în sinul Statului-Națiune o ideologie a decadentei, chemînd la o revalorificare a sentimentului național printr-o revoluție conservatoare (Barrès, Maurras, Republica de la Weimar) sau printr-o politică externă agresivă (Italia mussoliniană).

Să revenim însă la textele lui Gabriel Andreeșcu, de un anti-

fatalism istoric evident: Andreeșcu declarase război Marii Britanii și SUA, deci Yalta este o măsură de retorsiune, Pactul Balladur a fost o inițiativă de a repune statele din est "pe același linie de plecare", refuzată de România (așadar, numai datorită proprietății politice nu ne aflăm în Grupul de la Vișegrad), s.a.m.d. Nu numai politicul este culpabil, ci și clerul ortodox, "retardat dogmatic și teologic", cel care refuză "dreptul la competiție" cu alte culte și care promovează isihismul grecesc drept românesc. Desigur, se fac unele nuanțări, însă cei care cultivă sentimentul religios se bucură de o atenție specială: Alexandru Paleologu este "băiatul de trupă al Fundației Anastasia" condusă de Sorin Dumitrescu, căzut într-o iremediabilă "decrepitudine intelectuală", Teodor Baconski este în stare să parcurgă toate clișeele".

Ni se induce ideea cum că concepția de "stat etnic" a dominat dezbatările din Adunarea Constituantă și se poate regăsi și în comentarii făcute pe marginea Constituției de către autorii ei. În realitate, asupra conceptului de "stat național" (nicidcum etnic).

O afirmație a lui Alexandru Paleologu din noiembrie 1995 a potențat polemică, fiind citată ca atare de trei ori în cuprinsul lucrării (p. 99, 106, 140): "Tratatul de la Maastricht... este, după părerea mea, o combinație a unor însă care detestă Europa". Acceptînd această definiție, afirma Gabriel Andreeșcu, ne asumăm rolul de "cultură provincială". Este dreptul domnului Andreeșcu să elogieze tratatul, însă ar fi bine să ne amintim că în 1994, înainte de ratificarea populară a acestuia în Franță, Hanna Suchocka, pe atunci primul-ministrul polonez, facea un apel oarecum similar adresat cetățenilor francezi, fără ca cineva să fi replicat, argumentînd caracterul "provincial" al Poloniei. Vaclav Klaus a afirmat în repetate rînduri același lucru, fapt ce nu l-a împiedicat să se mențină prim-ministrul al Republicii Cehe.

Intervențiile celorlalți au rolul de a completa fundalul disputei: Daniel Vighi, în "Europei de nicăieri", este convins că această polemică continuă o altă, cea a sincronismului lovinescian versus gîndirism și totuși ea nu există: Gabriel Andreeșcu nu poate fi "european de nicăieri", Laurențiu Ulici, în "Național și european" este de părere că nu există dezbatere în jurul unui concept ci doar o "confruntare de stiluri". Includerea în antologie a articolului semnat de Liviu Andreeșcu, "America, în clișee" nu se justifică decît printr-o ocazională luare de poziție împotriva lui Octavian Paler. Fey Laszlo este prezent cu o scrisoare deschisă adresată celuilăși Octavian Paler în care îielogiază "retorica remarcabilă", apreciată de cititor dar îi decodează cu ușurință secretul succesului: "vă referiți la locuri comune drept niște axiome incontestabile, pe cînd Gabriel Andreeșcu pune sub semnul întrebării aceste stereotipuri considerate de mulți drept adevaruri absolute" (p. 85). Dan Oprescu, în "Despre Multipla polemică", începe prin a constata că amplificarea disputei denotă că nu doar orgoliile participanților sunt incluse în joc și, după ce înclină să dea "mai multă dreptate lui Gabriel Andreeșcu", constată că totuși intervenienții trebuie să dea ocazii de satisfacție adeverărilor naționaliști.

Regretăm încă o dată că opinile lui Octavian Paler nu au putut fi incluse în acest volum. Am putea însă menționa un fragment din răspunsurile adresate lui Gabriel Andreeșcu care, credem, simplifică într-un fel posibilele noastre opțiuni: "Întorcîndu-mă... printre gropile și cîinii vagabonzi din București, am înțeles de fiecare dată că, deși mă simt și pe aceste străzi, în unele clipe, străin, orice altă străinătate mi-ar fi greu de îndurat. Cam pe aici, aş zice, se oprește "naționalismul meu". Și al nostru, am putea adăuga...

Radu CARP

Contents

Semnale

RAYMOND ARON

Introducere în filozofia istoriei
ediție revăzută și adnotată de Silvie Mesure, traducere de Horia Gănescu, Seria Teoria Istoriei, Editura Humanitas, București, 1997, pag. 512.

Versiunea publicată de editura Humanitas a Jurnalului de doctorat susținută de Raymond Aron în 1938 își păstrează și astăzi actualitatea. Pentru Aron filozofia istoriei este introducere în filozofie pentru că permite reflexia asupra omului și totodată filozofia istoriei este concluzie pentru că devenerea nu poate fi înțeleasă fără o concepție asupra destinului umanității. Autor al celebrelor *Optisprezece lecții asupra societății industriale, Democrație și totalitarism, Deziluziile progresului*, Aron a avut o contribuție importantă la dezvoltarea științei politice în secolul XX. *Filosofia istoriei* este o cercetare a validității științelor istorice din perspectiva angajării umane dar și a reflexiei. Dublul demers aronian - critica filosofilor dogmatice ale istoriei și intemeierea științei istorice - se structurează în jurul a două antinomii: *antinomia rațiunii istorice* care opune metafizicile istoriei, hegeliano-marxismul, și concepția unei istorii totale ca proces rațional (spenglerianism); *antinomia judecății istorice* care opune pozitivismul relativismului istoricist.

ROMULUS SEIȘANU

Principiul naționalităților. Originile, evoluția și elementele constitutive ale naționalității. Ediție îngrijită de Constantin Schifirnet, Colecția Ethnos, Editura Albatros, București, 1996, pag. 446, lei 15.000.

Publicată inițial în 1935, la tipografia ziarului Universul, *Principiul naționalită-*

tilor a încercat să avanseze o perspectivă asupra ideii de naționă incercând o analiză a elementelor constitutive a naționă și naționalităților. Lucrarea ilustrează o abordare interbelică asupra acestei probleme dar conține și elemente de drept public internațional abordind Tratatul de Pace de la Versailles, și constituirea statelor pe ruinele fostului imperiu austro-ungar.

JEAN-FRANÇOIS LYOTARD

Fenomenologia
traducere de Horia Gănescu, Editura Humanitas, București, 1997.

Filosof al postmodernismului Lyotard propune o introducere condensată în fenomenologie ca metodă de investigație filosofică de către se leagă Brentano, Husserl, Heidegger și Merleau-Ponty. Cartea se concentrează atât asupra ideilor fondatorului metodei, Husserl, cît și asupra influențelor pe care fenomenologia o exercită asupra psihologiei, sociologiei sau istoriei. Lyotard dă o interpretare incitantă problemelor pe care le-a ridicat fenomenologia, oferind cititorului posibilitatea de a-și forma rapid o imagine asupra acestui subiect incitant.

HERBERT SPENCER

Individul împotriva statului
Editura Timpul, Iași, 1996, pag. 132, lei 6.500.

Reluind o traducere din 1924 a lui Olimpiu Stefanovici-Svensk, însoțită fiind de o prefacă a lui Nae Ionescu, carte lui Spencer, sociolog și filosof englez, reprezentant al evoluționismului, pledează pentru inițierea individului în raport cu statul, optind pentru libertate individuală limitată

Sorin Mitu și-a propus să coboare la originile istorice ale problemei Naționii - perioada de formare a imagi-

narului nostru social modern -, fixându-se asupra unui spațiu geografic semnificativ: Ardealul. Mai exact, tema studiului său, este imaginea pe care românii ardeleni din prima jumătate a secolului al XIX-lea și-o fac despre ei înșiși, în comparație cu alte etnii locuitoare în spațiul transilvan, dar și cu alte popoare. Fațul că percepția de sine a românilor din Ardeal a fost puternic influențată de comandamentele ideologice ale luptei de emancipare națională, crede Sorin Mitu, avea să impieze grav, mai târziu, asupra neutralității științifice cu care cercetătorii ar fi trebuit să privească problema. În orice caz, "privirea" istoricului clujean de astăzi este cu siguranță neinhibată și neinflamată.

FRIEDRICH A. HAYEK

Drumul către servitute
traducere de Eugen B. Marian, Editura Humanitas, Colecția Societatea Civilă, 1997.

"Cartea politică", precum o definiție autorul la prima ei ediție (1944), dedicată "socialiștilor din toate partidele", *Drumul către servitute* este în mare măsură o polemică la adresa ideilor economice marxiste și a sumbrelor lor consecințe sociale. În răstimpul scurs de la prima ei ediție românească (1993), *Drumul către servitute* a inceput să fie considerată o lectură obligatorie pentru studenții în economie, politologie sau drept. Actuala ediție se adresează cu precădere acestor cititori. Ca și precedentă, ea întregescă analiza lui Hayek cu două eseuri aparținând distinșilor cercetători Jeremy Shearmur și Karen I. Vaughn, extrase din volumul *Hayek's "Freedom" Revisited*

2. Editorial

Stelian Tănase

The Threats of Disappointment

5. Gender

Mihaela Miroiu

The Support of Conservatism: the Anti-feminism

8.

Liliana Popescu

Hot Whispers and Romantic Fantasies?

11.

Cătălina Ulrich

To Be or to Become What They Want and You Want to Be

16.

Cristian Vasilescu

The Symbolics of Democracy

18.

Maria Bucur

In Praise of Wellborn Mothers

24.

Alin Voica

Public and Private

26.

Lidia Constantinescu

The National Council of Equal Status

29. The Anatomy of Communism

Document

The Session of the Political Bureau of the CC of the RWP, 29.11.1961

33.

Augustin Ioan

A Funeral Discourse at the Head of the Socialist Realism

36. Up-to-date

Ovidiu Vaida

A Half of a Coalition

38.

Claudiu Săftoiu

The Risk of Image and the Hungarian Problem

40.

Radu Bușneag

The Reform of the Currency Market

42. International Politics

Adam Michnik

Grey is a Beautiful Colour

46.

Adrian Bratu

The Internal Resorts of the Romanian Foreign Policy

50.

Adriana Săftoiu

Romanian Premiere at Budapest

52.

Oana-Valentina Suciu

Would it Be Different?

55. The Books and Authors

Romulus Brâncoveanu

Vladimir Tismăneanu, Reinventarea politicului

58.

Ştefan Popenici

Françoise Thomé, Sfîrșiturile comunismului

60.

Antonia Oprîța

Mădălina Nicolaescu (coord.), Cine suntem noi?

61.

Alis Niță

Adrian Neculai, Gilles Ferréol (coord.), Minoritari, marginali, excluși

62.

Radu Carp

Gabriel Andreeșu, Naționaliști, antinaționaliști...

64. Book Reviews